

**INSTIITIYIITHI LËENJII OGESSOOTA QAAMOLEE HAQAA FI
QORANNOO SEERAÄ OROMIYAA**

Madaallii Raawwii Hojji Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa:
Barbaachisummaa fi Sirna Raawwii Isaa

Qopheessan: Tasfaayee Niwaay

2004

Adaamaa, Oromiyaa

Itiyoophiyaa

Baafata

Mata Duree

Fuula

BOQONNAA TOKKO

SEENSA.....	6
1.1. Ka'umsa Qorannichaa.....	6
1.2. Hima Rakkoo	9
1.3. Kaayyoo Qorannoo Kanaa.....	9
1.4. Mala Qorannoo	10
1.5. Gaaffiawan Qorannichaa	13
1.6. Faayidaa Qorannichaa.....	13
1.7. Fayyadamtoota Qorannichaa.....	13
1.8. Daangaa Qorannichaa	13
1.10. Gurmaa'insa Qorannichaa.....	14

BOQONNAA LAMA

SAAYINSII SMRH HOJJATTOTAA.....	15
2.2. Seenaa SMRH.....	15
2.3. Maalummaa SMRH	18
2.4. Kaayyoo Madaallii Raawwii Hojii	19
2.6. Tooftaawan SMRH	22
2.7. Amaloota Ulaagaalee SMRH.....	31
2.8. Dhimmoota SMRH Tokko Bu'aa Qabeessa Taasisan	32
2.9. Qaamolee Raawwii Hojii Hojjettootaa Madaalan.....	33
2.10. Dogongoorawan Bu'uuraa SMRH Keessatti Mulatan	37
2.11. Sirna Madaallii Abbaa Digrii 360	41

BOQONNAA SADII

SIRNA MADAALLII FI RAAWWII HOJII ABBOOTII ALANGAA.....	45
KUTAA TOKKO	46
GAHEE FI SMRH ABBOOTII ALANGAA: BIFA WALIIGALAATIIN	46
3.1. Abbaa Alangummaa Sirna Komon Low Fi Kontineental Keessatti Fi Qajeelfamoota Raawwii Hojii Abbootiin Alangaa Hundu Hordofuu Qaban	46
3.3. Maalummaa Fi Faayidaa MRH Abbootii Alangaa	49
3.4. Madaallii Raawwii Hojii Fi Naamusa Abbaa Alangummaa	51
3.5. Ulaagaalee Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa: Waliigalaan	53
KUTAA LAMA.....	58
SMRH ABBOOTII ALANGAA: BIYYOOTA MURAASA KEESSATTI.....	58

3.6. SMRH Abbootii Alangaa Biyya Jarmanii	58
3.7. Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Biyya Ingilizii	70
3.8. Mala Sirna Madaallii Biyyoota Lameenii	86
BOQONNAA AFUR	
SMRH ABBOOTII ALANGAA NAANNOO OROMIYAA	90
4.1. Biirroo Haqaa Oromiyaa: Hundeeffama	90
4.2. Aangoor Fi Hojii Biirroo Haqaa Oromiyaa	91
4.3. Duudhaalee Kenniinsa Tajaajila Abbaa Alangummaa Naannichaa.....	92
4.4. SMRH Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa	96
4.5. SMRH Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa: Jbahn Diriiruun Dura	106
4.6. SMRH Abbootii Alangaa -JBHA FI SMBKT Keessatti.....	108
BOQONNAA SHAN	
SMRH ABBOOTII ALANGAA NAANNOO OROMIYAA: SIRNA HAARAA	
BARBAACHISU	126
5.1. Ulaagaalee Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Madaaluuf Gargaaran Irra Deebiin Ilaaluu Fi Haaraa Qopheessuu	126
5.2. Dhimmoota Madaalliif Akka Maddaatti Gargaaran	130
5.3. Qaama Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Abummaan Gaggeessuu	132
5.4. Qabxii Fi Haala Bu'aan Madaallii Itti Ibsamu	135
5.5. Sirna Komiin Bu'aa Madaallii Irratti Dhihaatu	135
5.6. Bu'aa Bu'aan Madaallii Raawwii Hojii Abbaa Alangaa Hordofsiisu	136
5.7. Dambii Ittiin Bulmaata Abbootii Alangaa Fooyyeessuu Fi Qajeelfama SMRH Baasuu.....	138
BOQONNAA JAHA	
YAADA GUDUUNFAA fi FURMAATAA.....	139
Miiltoo fi Waabiiwwan.....	I

Gabateewwan

Gabatee 1.Godinaalee fi aanaalee daataan irraa sassaabame ibsu

Gabatee 2.Daataa hanga sassaabuuf karoorfamee fi raawwatame ibsu

Gabatee 3.Gabatee Kenna Tajaajila Abbaa Alangummaa Sirnoota Adda Addaa Keessatti Jiru Agarsiisu

Gabatee 4.Ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii madaaluuf hojii irra oolaa jiran ibsu

Gabatee 5.Gabatee Bu'aan Qabxii Madaallii Biyya Jarmanii Ittiin Ibsamu Agarsiisu

Gabatee 6.Ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa biyya Ingilizii madaaluuf hojii irra oolaa jiran ibsu

Gabaajee

BHO-Biroo Haqaa Oromiyaa

JBAH-Jijjiirama Bu'uura Adeemsa Hojii

RTD-Real Time Dispatch

MRH-Madaallii Raawwii Hojii

SMBKT-Sirna Madallii Bu'aa Karoora Tarsiimo'aa

SMRH-SMRH

Galata

Qorannoон kun, bifaa bu'aa hiixataa qabaachuu danda'uun namoota/ogeessota gumaachan hundaaf galtni koo kan dhugaati. Keessattu, gulaaltota qorannoo kanaa kan ta'an; Obbo Misgaanuu Mula'taa fi Tafarii Baqqalaan galateeffamuu qabu. Galatoomaa!!!

BOQONNAA TOKKO

SEENSA

1.1. Ka'umsa Qorannichaa

Tajaajilli mootummaan uummataaf kenu yeroodhaan gara yerootti fooyya'aa deemuun irra jiraata.Tajaajilli kun qixa uummatni fedhuu fi haawwuun akka fooyya'u gochuuf hojiiwan raawwatamuu qaban keessaa inni tokko, hojjettoota tajaajjila kana kennan hordofuufi cimsuu dha.Hojjettoota mootummaa bakkee dandeettiin isaanii gitu irratti ramaduun raawwii hojii isaanis haala wal irraa hin cinneen madaaluunis hojii mootummaadhaan raawwatamuu qabu dha.

Mootummoonni, SMRH hojjettootaa diriirsuu erga jalqabanii turaniiru. Dhimmootni mootummooleen sirna kana akka diriirsan dirqisiisan baayyee ta'anis isaan keessaa inni duraa garuu, sirnichi bu'a qabeessummaa mana hojii tokkoo dhugoomsuuf gargaarsi godhu daran guddaa waan ta'eefidha.

Sirni madaallii raawwii hojii hojjattootaa haala ergama manichaa galmaan ga'uu danda'aniin akka hojjetan kan godhu waan ta'eef, ergama manichaa waliin hidhata cimaa ta'ee qaba.Kaayyuma kana galmaan ga'uuf, mootummoonni sirnoota madaallii gosa adda addaa qaban diriirsuun sirnicha hojii iraa oolchaa turaniiru.Olchas jiru.

Sadarkaa addunyaatti, MRH hojjettootaa kaayyoowwan afuriif kan gaggeeffamu ta'uu qaba jedhama. Kaayyoowwan kuniis: dhimmoota hojii hojjatamu waliin wal qabatan, guddina hojjetaa waliin wal qabatan, walqunnamtii hogganaan fi hojjetaan qaban irratti kan xiyyeefatee fi hojii bulchiinsaa waliin kan wal qabatu dha.¹

Raawwiin hojii hojjetoota mootummaa hundaa madaalamuu qaba.Hojjettoota mootummaa keessaa ammoo raawwii hojii abbootii alangaa madaaluun baay'ee barbaachisaa dha.² Sababni

¹ Kaayyoowwan madaallii raawwii hojii mana tokkoo maal akka ta'an Mootummoonni Gamtoomanii madaallii raawwii hojjettoota caasaalee dhaabbatichaa keessa jiraniif kan tume yoo ta'uu, dhaabbileen adda addaa kaayyoowwan kana akka kaayyoowwan murteessoo madaallii raawwii hojii fudhachuun SMRH mana tokkoo diriirsuuf ka'umsa godhatu. **Madda: ICSA Compendium, Performance Management and Appraisal. [A/35/30, Para. 272] 1980 Sec 9.70**

² Steve Dillingham and others, Prosecution In 21st Century: Goals, Objectives and Performance Measures.(Alexandria,VA Feb.2004) .F.1

isaas, abbootiin alangaa nageenya, tasgabbii uummataa fi mootummaa mirkaneessuuf dirqama guddaa kan qaban yoo ta'uu: dirqama qaban kana haala bu'a qabeessaa fi quubsaa ta'een hojii irraa akka oolchan raawwiin hojii isaanii yeroodhaan gara yerootti madaalamuu qaba.

Hojii abbaan alangaa tokko hojjetu sirna irraa sирнati biyya irraa biyyatti addummaa guddaa ta'e qaba. Aangoo fi gaheen isaanii biyyoota tokko tokko keessatti kan dhiphatu ykn biyyoota biroo keessatti immoo kan balla'tu ta'a. Addummaa kana irra caalaa hubachuuf, mee raawwii hojii abbootiin alangaa biyyoota Ingilizii fi Jarmanii akka fakkeenyatti haa ilaallu!

Abbootiin alangaa biyya Jarmaniifii Ingilizii ardii tokko keessatti kan jiraatan ta'us, aangoo fi gahee argaman irratti garuu addummaan guddaa ta'e jira.³ Fakkeenyaaaf, abbootiin alangaa biyya Ingiliziitti jiran qorannoo gocha yakkaa keessatti kallattiin kan hin hirmaannee yoo ta'u qorannoo yakkaa keessatti hojiin isaanii irra caalaa kan ibsamu galmee qorannoo dhihaate irratti hundaa'uun himata bu'uruu ykn dhiisuni dha.⁴ Abbootiin alangaa biyya Jarmanii garuu qorannoo yakkaa keessatti kallattiin hirmaachuu akkasumas poolisii qorannoo yakkaa gaggeessaa jiruuf qajeelfama sirna qabu dabarsuun haala deemsa qorannichaa kan hogganan ta'uun isaan ni beekama.⁵

Addummaan guddaa ta'ee aangoo fi gahee abbootii alangaa biyyoota kanneen keessatti qaban jiraachuun isaa, sirni madaallii raawwii hojii isaaniitiits addummaa akka qabaatu gochuu danda'eera. Qorannoo kana keessattis dhimmootni kun haala ball'ina qabuun ilaalamaniiru.

Gara tajaajila abbaa alangummaa naannoo keenyaatti yoo deebinu, Waajjirri abbaa alangaa naannoo Oromiyaa Heeraa Mootummaa Ce'umsaa naannichaaf bara 1985 kan hundeffame yoo ta'u⁶ Waajjirri kun bara 1985 labsii Caffeen tumeen⁷ tajaajila abbaa alangummaa uummata

³ Sirni seera biyyoota kanas adda adda. Biyyi Ingilizii akka mallatoo sirna koomon law kan fudhatamutu hoo ta'u biyyi Jarmani immoo kan siviil looti. Biyyi Ingilizii keessatti hojii abbaa alangummaa bilisummaan hojjechuun kan baratame hoo ta'uu biyya Jarmani keessatti garuu hin jiru. Kanaaf, biyyoota lameen kana fudhachuun keenya addummaa aangoo fi gahee abbootiin alangaa sirnoota lameen keessatti jiru hubachuuf nu gargaaa. **Madda: Keith Breytt And Peter Osborne “Criminal Prosecution Procedure and Practice :An International Prespective : Review Of The Criminal Justice System In Northern Ireland” (Research Report 10, March 2000) F. 10**

⁴ Professor Michael Zander QC: “The English Prosecution System” A Paper Prepared For The Conference On The Prosecution System Rome, 29 And 30 September 2008. F.10

⁵ Floyd Feeny : German And American Prosecutions :An Approach To Statistical Comparison: Feb 1998. F. 5

⁶ Heera Yeroo Ce'umsaa Mootummaa Bulchiinsa Naannoo Oromiyaa Labsii Lakk 2/1985, Kew 54

naannoo keenyaaf kennuu akka isa dandeesisuu sadarkaa sadiin: Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigalaa, Godinaa, fi Aanaatti gurmaa'era.

Waajjirichi kaayyoowwan bu'uuraalee sadiif kan hundaa'e dha.Tokkooffaa, seeronni, dambiileen, ajajootnii fi qajeelfamooni utuu hin jal'atin bifa tokkoon raawwatamuu isaani mirkaneessuu, lammaffaa; mirgootaa fi bilisummaa lammiiwwan kanneen seeraan mirkanaawan kabachiisuu fi bulchiinsicha keessatti olaantummaa seeraa fi sirna dimookraasii mirkaneessuufii, sadaffaa dammaqiinsa seeraa hawaasiichaa guddisuu dha.⁸

Aangoo fi gaheen Biiroo Haqaa Oromiyaa qabu yerootti labsiiwwan mootummaan naannichaan tumamaniiin kan balla'atu ykn dhipatu ta'uus, waliigalaan garuu Biirichi kaayyoowwan armaan olii galmaan ga'uuf kan hundaa'ee dha.Akka labsii waajjiricha hundeesse teechisutti, abbootiin alangaa, murtii Gumii bulchiinsaa abbootii alangaatiin hojii abbaa alangummaa irraa gaggeeffamuu, dhorkamuu ykn tarkaanfiwwan bifa adda addaa qaban irratti murtaa'uu danda'a.⁹ Abbootiin alangaa gochoota akkamii yoo raawwatan tarkaanfiwwan kun kan irratti fudhatamu? gaaffii jedhuuf labsichi deebii hin kenu.Dhimma kanaaf deebii quubsaa kenu kan danda'uu dambii ittiin bulmaata abbootii alangaati.¹⁰

Seerri mirga, dirqamaa fi ittigaafatamummaa abbootii alangaa naannoo Oromiyaa qaban haala ball'ina qabuun tume dambii ittiin bulmaata abbootii alangaa naannichaati. Dambiicha keessatti dhimmoota tumaman keessa inni tokkoo fi duraa dhimma raawwii hojii abbootii alangaa waliin walqabataudha.Akka dambichaatti qaamni raawwii hojii abbaa alangaa madaalu itti gaafatamaa dhiyoo yoo ta'u, raawwiin hojii abbaa alangaas waggatti al lama gaggeeffamuu akka qabu fi haala komiin bu'aa madaallii irratti dhihaatus ifaan ni teechisa.

Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa, sadarkaa kanaan, dambii ittiin bulmaataa abbootii alangaa keessatti tumamus, haalli raawwii sirni kanaa sadarkaan amma irra jiruun, dubatti hafaa ykn saayinsawaa miti. Qorannoон kunis, rakkoo gama kanaan jiru maqasuuf jechaa, haala sirni

⁷ Labsii Mana Hojii Abbaa Alangaa Hundeessuf Bahee Labsii Lakk.6/1986

⁸ Akkuma lakk. 7^{ffaa}, Kew 4

⁹ Akkuma lakk. 7^{ffaa}, Kew 9 Fi 10

¹⁰ Dambii Ittiin Bulmaata Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa Lakkoofsa 31/1995

madaallii raawwii hojii abbootii alangaa saayinsawa ta'ee naannicha keessatti diriiruu danda'u irratti fala dha'uuf kan gaggeeffamu dha.

1.2. Hima Rakkoo

MRHAA, hojii bulchiinsaa manni hojii tokkoo raawwatuuf meeshaa bulchiinsaa isa murteessaati. Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa guddina, jijiiraa, muudamaa fi murtiwwan biroo akka hojii irraa gaggeessuu abbooti alangaaf meeshaa gargaaru akka ta'e dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa naannichaa ni tuma.Ta'us, hanga ammaatti, raawwii hojii abbootii alangaa naannicha madaaluuf sirni saayinsawa ta'ee diriire kan hin jirre yoo ta'u, sababuma kanaaf bu'aawan diriirfama sirnicha irraa argamuu danda'an akka hin argamne godheera.Fakkeenyaaf, hojin bulchinsa abbootii alangaa iftoomina barbaadamu akka hin qabaanne godheera.

Akkasumas, sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa saayinsawa ta'e dhabamuu isaatiiin rakkinooleen adda addaa uummamuu danda'aniiru. Fakkeenyaaf, dhimmoota guddina, jijiiraa abbootii alangaa, fi kkf haala si'oomina qabuun raawwachuu dhabuu, ulaagaawan wal-fakkaatoo ta'an irratti hundaa'uun RH abbootii alangaa madaaluu dhabuu, raawwiin ulaagaawan abbootiin alangaa ittiin madaalamaa jiran tokko tokko rakkoo qabaachuu (fkn.dandeettiin adabsiisuu), fi kanneen biroo kaasuun ni danda'ama.

Kanaaf, naannicha keessatti sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa diriirsuu fi ulaagaawan madaallii raawwii hojii abbootii alangaa itti gaggeeffamuu murtaa'oo qabaachuu faayidaan isaani maalii? Isaan hoo eenu faa ta'uu qabu? Sirni kun haala kamiin diriiruu qaba? Haalli raawwii sirna kanaa maal ta'uu qaba? gaaffiwwan jedhan deebisuuf qorannoон kun gaggeeffamuu danda'eera.

1.3. Kaayyoo Qorannoо Kanaa

Kaayyoон gooroo qorannoо kanaa sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa haala mirgaa fi dirqama abbootii alangaa fi kaayyoo BHO qabuun wal-simuu diriirsuuuf ulaagaawan madaallii raawwii hojii abbootii alangaa adda baafachuu dha. Akkasumas qorannoон kun kaayyoowwan gooree armaan gadii qaba:

- SMRH abbaa alangaa naannoo Oromiyaa ergama BHO qabu waliin akka walhidhatu gochuun diriirsuu
- Ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf gargaran adda baasuu
- Hidhata dirqama hojii abbaan alangaa qabuu fi ulaagaawan madaallii raawwii hojii abbaa alangaa agarsiisuu
- Rakkoowwan ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaalan jiran irratti mull'atu adda baasuu
- Haaloota bu'aan madaallii raawwii hojii abbaa alangaa madaalameef ibsamuu qabanii fi sirna komini bu'aa madallii irratti dhihaatuu fi keessumeeffamuu tuechisuu fi kkf.

1.4. Mala Qorannoo

Qorannoo kun mala qorannoo akkamtaa fi ammamtaa walkeessa makuun kan gaggeeffamuu dha. Mala kanaan, ulaagaawan madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa itti gaggeeffamuu qabu adda baafachuuf maddaawan adda addaa faayyadamuun ta'a.Qorannoo kana gaggeessuuf barreffamootni adda addaa ni ilaalamu.Itti aansuun bar-gaaffii, af-gaaffii fi marii abbootii alangaa waliin gaggeessuun odeeffannoowan argaman akka barbaachisummaa isaatti qorannoo kana gabbisuuf kan fayyadan yoo ta'u; galmeen dhuunfaa abbootii alangaas ni ilaalamo.Akkasumas labsiwwan dhimma madaallii raawwii hojii abbootii alangaa waliin hariiroo kallattii fi al-kallattii qaban adda addaas ni ilaalamu.

Ulaagaawan haala ciccitaa ta'een raawwii abbootii alangaa madaaluuf hojii irra oolaa jiraniin ala ulaagaawan biroo biyyoota sirna kana diriirsan irraa fudhachuun sirna madaallii ammayyaa ta'ee diriirsuuf faayidaa irra ni oolu.Kanaaf, biyyoota sirna kana diriirsuun beekaman keessaa muuxannoo biyya Jarmaniif Ingilizii qorannoo kana ammayyeessuu fi saayinsaawa gochuuf ni faayyadameera.¹¹

¹¹ SMRH abbootii alangaa naannoo Oromiyaa diriirsuuf qorannoo kana keessatti muuxannoon fayyadamanu muuxannoo biyyaa Ingilizii fi Jarmaniiti.Biyya Ingilizii muuxannoof fudhachuun kan barbaachise biyya kana keessatti sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaalee ballinaa fi haala hojii abbootii alangaa waliin wal hidhatan hammachuun hojii irraa oolaa kan jiru waan ta'eefi. Karaa biraatiin, biyya Jarmanii akka muuxannootti fudhachuun kan barbaachise haalli filannoo ykn qaxarrii abbootii alangaa, haallii abbootiin alangaa biyya Jarmanii aangoo qaban hojii irra oolchaanii fi dhimmootni birootiin naannoo keenyaa waliin waan wal fakkaataniifidha. **Ilaala: akkuma lakk.3 ^{ffa} fi 4 ^{ffa}**

Qorannoo kana gaggeessuuf daataa fi odeeffannoo abbootii alangaa sadarkaa naannoo, Godinaa fi Aanaatti argaman irraa sassaabameera. Akkasumas, qorannoo kana bu'a qabeessa taasisuuf Gumii Bulchiinsa Abbootii Alangaa Naannoo fi Godinaa irraa daataa fi odeeffannoo af-gaaffii fi mariin garii isaan waliin gaggeeffameen sassaabameera.

Qorannoo kuni yeroo gaggeeffamu waajjirii abbaa alangaa sadarkaa sadarkaan jiran irraa odeeffannoo gahaa ta'e sassaabameera. Haaluma kanaan tooftaawan akkamtaa fi ammataatiin godinaalee fi aanaalee armaan gadii irraa odeeffannoos sassaabameera. Isaanis:

Gabatee1: Godinaalee fi aanaalee daataan irraa sassaabame ibsu

Lakka	Godina Filatame	Aanaa Godinicha Keessaa Filatame
1	Kaaba Shawaa	Kuyyuu
2	Jimma	Gommaa
3	Adda Naannawa Finfinnee	Aqaaqii
4	Shawaa Bahaa	Bishooftuu
5	Adda Adaamaa	Magaala Adaamaa
6	Arsii Lixaa	Shashamannee

**Gabatee2: Akkaataa fi baay'inni gosa odeeaffannoo sassaabuuuf karoorfamee fi raawwatame
ibsu**

Lak.	Qaama ykn Abbaa Alangaa Gaafatamu	Bar-Gaaffii		Baayyina A/A gaafatamuuf		Baayyina Marii Garee gaggeeffamu	
		K	R	K	R	K	R
1	Abbootii Alangaa Naannoo (Finfinnee fi Adaamaatti argaman irraa)	2	2	2	∅ 10	1	1
2	Miseensota gumii abbootii alangaa naannoo	X	X	2	3	X	X
3	Abbootii Alangaa Godinaa (Godinaalee 4 irraa)	28	18	20	11	2	2
4	Miseensota Gumii Abbootii Alangaa Godinaa (Godinaalee lama irraa)	X	X	2	5	X	X
5	Abbootii Alangaa Aanaa (Godina tokko irraa Aanaa tokko)	20	19	20	18	X	X
	Ida'ama	+50	+39	+ 46	+ 46	+ 3	+ 3

Ibsa : ‘X’ jechuun: Odeeaffannoon sassaabame hin jiru jechuu dha.

‘+’ jechuun: Ida'ama

‘K’ jechuun: kan raawwatamuuf yaadame

‘R’ Jechuun: kan raawwatame

1.5. Gaaffiiwwan Qorannichaa

Qorannoон kun gaaffiiwwan armaan gadii kan deebisu ta'a.

- ✓ MRH abbootii alangaa naannoo Oromiyaa haala kamiin gaggeeffamaa ture?
- ✓ MRH abbootii alangaa gaggeeffamaa ture keessatti rakkolee fi hanqinaaleen mulchaa turan/jiran maalfaa?
- ✓ SMRH abbootii alangaa naannichaa saayinsawa ta'e akkaataa kamiin diriiruu qaba?

1.6. Faayidaa Qorannichaa

Qorannoон kun sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaawwan barbaachisoo ta'an qabaatee qaamolee adda addatiin akka gaggeeffamu gochuuf kallatti bu'uuraa kaa'a. Kanaanis, guddinni sadarkaa fi faayidaaleen adda addaa abbootii alangaaf raawwataman hundi qixa iftoomina qabuun akka gaggeeffaman godha. Akkasumas, abbootii alangaa giddutti dorgommiin gaarii ta'e akka jiraatu gochuun, hariroon hojii gaarii akka jiraatu godha. Dabalataan, abbootii alangaa bu'aan madaallii raawwii hojii isaanii hanqina raawwii agarsiisu sirna maddi hanqinaa isaanii beekanii fooyyeeffatan gargaaruu diriirsuun gargaarsa ol'aanaa ta'e taasisa.

1.7. Fayyadamtoota Qorannichaa

Bu'aa qorannoo kana irraa qaamoleen adda addaa fayyadamtoota ta'u danda'u. Isaan keessaa kanneen armaan gadii kan hangafaati:

- ✓ Mootummaa naannoo Oromiyaa
- ✓ BHO
- ✓ Abbootii alangaa
- ✓ Tajaajilamtoota

1.8. Daangaa Qorannichaa

Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa madaallii raawwii hojii waajjira abbaa alangaa waliin hidhata ol'aanaa ta'e qaba. Haa ta'uu ti, qorannoон kun kan xiyyeeffatu madaallii raawwii hojii abbaa alangaa qofa irratti dha. Sababani isaas, sirni madaallii raawwii hojii waajjira abbaa

alangaa fi kan abbootii alangaa addummaa guddaa ta'e kan qabu waan ta'eefidha.Akkasumas, waajjira abbaa alangaa tokko madaaluun ofii isaatiif hojii guddaa fi walxaxaa waan ta'eefi qorannoон kun SMRH abbootii alangaa irratti qofa daangeessuun barbaachiseera.

1.10. Gurmaa'insa Qorannichaa

Qorannoон kun boqonnaa jahaan kan gurmaa'ee dha. Boqonnaan tokkooffaa qorannoо kanaa gumee qorannoо kana of keessatti kan hammate dha.Boqonnaa kana jalatti dhimmootni qorannoо kanaaf ka'umsa ta'aniif haalli qorannoон kun itti gaggeeffamu qabateera.Boqonnaan lammaffaa qorannoо kanaa dhimmoota SMRH waliin haala waliigalaatiin wal qabatan of keessatti kan qabate dha.Maalummaan,seenaan,tooftaawwan SMRH boqonuma kana jalatti ibsamaniiru.Boqonnaan sadaffaa qorannoо kana dhimmoota SMRH abbootii alangaa waliin wal qabatan hammachuun kan caaseeffame dha.Dhimmootni akka raawwii hojii abbootii alangaa sirnootaa fi biyyoota adda addaa keessatti qabanii fi SMRH abbootii alangaa isaan jala argamanii maal akka fakkaatan boqonnaa kana jalatti xiinxalameera.

Boqonnaan afraffaa qorannoо kanaa kutaa murteessaa qorannoо kanaati.Boqonnaa kana keessatti sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa naannoo Oromiyaa kan keessatti xiinxalame dha. Boqonnuma kana keessatti dhimmootni baay'ee ta'an kan ilaalaman yoo ta'u, adda dureen garuu hanqinoolee SMRH abbootii alangaa naannichaa keessatti mull'ataniif mull'achaa jiran kan xiinxalaman ta'a.Boqonnaan shanaffaa qorannoо kanaa SMRH abbootii alangaa haaraa diriiruu qabu kan keessatti dhihaatu dha.Boqonnaan jahaffaa boqonnaa dhuma qorannoо kanaa yoo ta'u, yaada furmaataa fi guduunfaan keessatti kan dhihaatu ta'a.

BOQONNAA LAMA

SAAYINSII SMRH HOJJATTOTAA

Raawwii hojii hojjattotaa madaaluun barbaachisaa akka ta'e dhugaa qeeqa irraa bilisa ta'e dha. Madaalliiin raawwii hojii hojjattootaa kunis kaayyoowwan adda addaa galmaan gahuuf kan gaggeeffamu dha. Kaayyoowwan madaallii akka gaggeeffamu gochisiisan bifa lamaan ibsuun ni danda'ama. Inni duraa kaayyoo MRH hojjataa madaalamuuf qabu yoo ta'u, inni biraam immoo kaayyoo madaalichi mana hojii madaallii gaggeessuuf qabuunidha. Manneen hojii kaayyoowwan madaalliiin kun qabu giddu galeessa gochuun tooftaawwan madaallii adda addaa diriirsuun raawwii hojii hojjattotaa madaala turaniiru. Jirus.

Raawwii hojii hojjattotaa madaaluun, akkuma hojii namaan raawwatamu tokkootti, rakkooowwan adda addaa irraa bilisaa miti. Raakkoowwan kun salphaa ykn cimaa ta'u danda'u. Haa ta'u malee, rakkooowwan raawwii hojii hojjataa tokkoo madaaluu keessatti mulla'atan salphisuun, bu'a madaallii raawwii hojii amanmaa fi fudhatamummaa qabu gaggeessuun garuu ni danda'ama.

Gama biraatiin, qaamolee raawwii hojii hojjattotaa madaaluu qaban eenyu ta'u qabu? gaaffiin jedhu ijoo guddaa SMRH keessatti mulla'atu dha. Qaamoleen raawwii hojii hojjattotaa madaalan adda dureen itti gaafatamaa dhiyoo, hojjattota mana hojichaa, maamiltoota ykn ogeessota biroo ta'u danda'u. Qaamoleen/madaaltoota kanneen keessaa qaamni tokko qofa raawwii hojii hojjattotaa akka madaalu taasisuun faayidaalee fi sodaawan adda addaa qaba. Boqonnaan kunis, seenaa SMRH agarsiisuun dhimmoota akka kaayyoolee SMRH, qaamolee raawwii hojii hojjattotaa madaalan, dogongoorawwan/rakkooolee raawwii hojii madaaluu keessatti mulla'atan fi amaloota SMRH gaarii ta'an adda addaa kan keessatti ilaalamta'a. Kanas haala itti aanutti ilaalla!

2.2. Seenaa SMRH

Jirenyaa dhuunfaa ykn waliinii namni tokko qabu keessatti dhaalli namaan yaada/qeeqa kennuun isaa kan hafuu miti. Yaadni kennamuus sirri ykn dogongoora ta'u danda'a. Ta'us, namni dhimmoota gochaan ykn yaadan ibsamuu danda'an adda addaa irratti yaada kennuu irraa kan

dhaabbatuu miti.Dhimmoota namootni yaada irratti laatan keessaa inni duraa, yaada hojii hojjatame irratti kennamu dha.

Hojiin bu'uura guddinaa fi dhimma murteessa jirenya namaati.¹³ Namootni addunyaa kana irratti guyyaa jiraachuu jalqabanii eegalee hojjechaa turaniiru.¹⁴ Kunis guddina namootaa akkasumas hawaasaatiif gumaacha laayye hin taane godheera.

Raawwiin hojii namootaa dogongoora irraa bilisa miti. Kanaaf, namootni akka hojjatan guyyaa ta'ee kaasee, raawwii isaanii madaaluun walumaan madde.Madaalliin yeroo kana gaggeeffamaa ture garuu saayinsawaa miti.Kunis jechuun madaalliin gaggeeffamaa ture ragaalee quubsaa irratti ejjachuun bifa wal irraa hin cinneen gaggeeffamaa hin ture jechuu dha.

Seenaan guddina SMRH keessatti raawwii namoota haala saayinsawa ta'een madaaluun kan jalqabame biyya Iskootlaan A.L.A.bara 1800moota keessatti dha.¹⁵ Biyya kana keessatti namni maqaan isaa Roobert Owin jedhamuu hojjettoota warshaa wayyaa itti omishuu keessatti argaman madaaluuf kitaaba '**Character book**' jedhamu irratti ciminaalee fi hanqinaalee hojii irratti qaban galmeessuuun madaaluu jalqabe.Tooftaan kunis uumamamuu SMRH saayinsawaaf karaa baneera.¹⁶

Mootummooleen seeraa fi fedhii uummataa giddu-galeessa godhachuun hojjataniif hundaa'uu kan jalqaban jarraa 19^{ffaa} keessatti dha. Mootummooleen jaarraa kana keessatti hundeeffaman baayyeen isaanii uummataan ykn fedhii uummataatiin waan ta'eef, waamamni isaanii uummataa

¹³ Dhimma kana irratti beekaan Sooshaalizimiif kan ta'ee Eengilsi hoo barreessuu "Labour is the source of all wealth, the political economists assert. And it really is the source – next to nature, which supplies it with the material that it converts into wealth. But it is even infinitely more than this. It is the prime basic condition for all human existence, and this to such an extent that, in a sense, "we have to say that labour created man himself." (Sarari jalaa kan itti dabalam) haala jedhuun ibse.Frederick Engels, **The Part played by Labour in the Transition from Ape to Man(Progress Publishers, Moscow, 1934)** F. 1

¹⁴ Akka Kitaaba Qulqullutti namni addunyaa kana irratti waaqayyoon erga uummamee boodaa Gannaata akka kunuunsuu fi keessatti hojjetu yeroo ibsu "**The Lord God took the man and put him in the Garden of Eden to work it and take care of it.**" Genesis 2:15 (xiyyeffannaan jalaa kan itti dabalam) Hojii hojjechuun murteessaa akka ta'ee kitaabumi kun bakkee biraatti hoo kaasu: "All hard work brings a profit, but mere talk leads only to poverty." jedha Proverbs 14:23.

¹⁵ Dsp Dev Kumar: *Performance Appraisal: The Importance Of Rater Training*, Journal Of The Kuala Lumpur Royal Malaysia Police College (2005), No. 4, F. 2

¹⁶ Akkuma lakk. 15^{ffaa}

akka tahu godheera. Sababuma kanaan raawwii hojii mootummaa / hojjettootni mootummaa/ miira qulqullummaa fi gahumsa qabuun akka bahan gochuun fudhatamummaa guddaa argate.¹⁷

Mootummaan tokko haala bu'a qabeessa ta'een tajaajila uummataaf akka kennuu raawwii hojii hojjettoota mootummaa yeroodhaan gara yerootti fooyyeessuun irraa eegama. Tajaajiloota mootummaan uummataaf kennan fooyyeessuuf sirnoota diriifaman keessa inni tokko immoo SMRHTi. Sirna kanaan raawwii hojii hojjettotaa madaaluun tarkaanfiwwan sirreffamaa fudhachuun raawwii isaanii yeroodhaan gara yerootti akka fooya'u gochuu dha.¹⁸

Gama biraatiin, SMRH manneen hojii mootummaa keessatti bifaa bu'a qabeessa ta'een diriirsuuf akka gargaaru jecha qorannoowwan adda addaa ogeessota bulchiinsatiin raawwatamaa tureera. Kunis ofii isaatiif seenaa of danda'e akka ta'e barreffamootni SMRH irratti barreffaman ni agarsiisu.

Seenaan qorannoo SMRH akka agarsiisutti, SMRH baroota 1980moota A.L.A. dura ball'inaan kan hojii irra oolaa ture seenaa qorannoo safaramaa/measurement tradition/ kan jedhamu dha. Akka seenaa kanaatti, sirni madaallii raawwii hojii akka qormaataatti kan fudhatamu ture. Kaayyoon sirna madaallii kanaatis dogongora bu'aa madaallii xiqqeessuu dha. Kanuman hojjettoota bu'aa madaallii raawwii hojii ol'aanaa galmeessan badhaasuu fi kanneen gadi aanaa galmeessan immoo tarkaanfiwwan adda addaa fudhachuufidha.

Akka seenaa sirna madaallii kanaatti raawwii hojii hojjettootaa madaaluun duraa ulaagaalee fi safartuuwwan madaallii raawwii hojii sirrii fi amanamoo ta'an qopheessuun barbaachisaa dha.¹⁹ Ulaagaalee fi safartuuwwan kanneen qopheessuun fi diriirsuuf immoo hojiwwan mana hojii san

¹⁷ Mootummooleen yeroo ammaa madaalamaa kan jiran raawwii hojii isaanitiin. Keessayuu sirna dimookraasi haala raaajjii ta'een guddachuun fi babalachuu Isaatiin sirni madaallii raawwii hojii akka guddatu gochuun danda'eera. Kanaafi mootummaan Ameerikaa amantaa uummatni mootummaa fi qaamolee mootummaa irratti qabaachuu qaban cimsuuf seera raawwii fi bu'aa mootummaa jedhamu bara 1993 A.L.A kan baasee hojiirra oolchaa jira. **Ilaalla: Government Performance and Results Act of 1993.**

¹⁸ Newstrom, J.W. & Davis, K, Organisational Behaviour: Human Behaviour At Work Ed.Ke-9. (New York: McGraw-Hill. 1993)

¹⁹ George T. Milkovich and others, "Pay for Performance: Evaluating Performance Appraisal and Merit Pay" Committee on Performance Appraisal for Merit Pay, National Research Council, (1991) F.45-76

keessatti hojjetamuun qaban adda baasuun erga beekamee booda isaan irratti bu'ureeffachuuun kan hojjatamu ta'uu isaatidha.

Guddina qorannoo SMRH keessatti yeroo ammaa xiyyeffanaan kennameefii hojii irraa oolaa kan jiru hujummaa madaallii raawwii hojii dha. Akka yaada kanaatti kaayyoo fi faayidaan SMRH dogongoora madaallii irra baraaramuu otoo hin taane, dandeettii sirni madaaliii raawwii kaayyoo mana hojii sani gumaachuuf qabu yaaduu fi sirna kanas hojii irra oolchuu dha.²⁰ Kanaaf, amma, saaynsiin sirna madaalli raawwii hojii akka teechisutti, kaayyoon SMRH ta'uu kan qabu guddina hojjetaa madaalame utubuun hojjetaan kun mana hojii isatiif bu'aa akka buusu gochuu dha.

2.3. Maalummaa SMRH

Madaallii raawwii hojiidhaaf hiikoowwan adda addaa namoota adda addaatiin ni kennama. Kitaabuma tokko keessatti illee hiikoon kennamu adda adda ta'uu mala. Hiikoowwan kitaaba tokko keessatti ibsaman²¹ teechisuun maalummaa madaallii hojii hubachuuf akka malee nu gargaara:

“Performance Appraisal is a process of evaluating an employee’s performance in terms of its requirements.”

“the process of evaluating the performance and qualifications of the employees in terms of the requirements of the job for which he is employed, for purposes of administration including placement, selection for promotions, providing financial rewards and other actions which require differential treatment among the members of a group as distinguished from actions affecting all members equally.”

²⁰ Akkuma lakk. 19^{ffaa}

²¹ Jean Thomas, “Performance Appraisal Effectiveness Analysis” Submitted To The University Of Pune In Partial Fulfillment Of Masters In Business Administration,13 (2005-2006) F. 13

Hiikoowwan armaan olii irraa dhimmoota bu'uuraa maalummaa MRH ibsan kanneen armaan gadii argachuu ni danda'ama.Isaanis:

- ✓ **MRH adeemsa raawwiin hojii hojjataan tokkoo raawwate itti qulqullaa'uu/madaalamu/ dha**

MRH dhimma akka fedhanitti gaggeessuun raawwii hojii hojjetaa tokko ittin ibsamu otoo hin taane, dhimmoota sirnaa fi adeemsaan keessa deemamuu/darbamuu qabu kan hammatee dha.MRH gaggeessuun dura, dhimmichi adeemsoolee baayyee keessa darbuu qaba. Keessayyuu, dhimmootni akka ulaagaalee MRH adda baafachuu , ulaagaalee san irratti hubannoo gahaa ta'ee hojjettoota giddutti uummuu, ulaagaalee tarraa'an kanneen irratti hundaa'uun raawwii hojii hojjettootaa madaaluu, madaallii erga raawwatamee boodas haala bu'aan madaalli raawwii hojii itti ibsamuu fi booda irrattis sirni komii bu'aa madaallii irratti dhihaatuu fi itti keessumeeffamu of keessatti kan hammatee dha.Dhimmoota kun haala qindaa'een hojjetamuun isaanii maalummaa madaallii raawwii hojii ibsuuf ni gargaaru.

- ✓ **Raawwii hojii madaaluun ulaagaalee raawwii hojii madaaluuf dandeessisan irratti hundaa'uun kan gaggeeffamu ta'uu isaa**

Madaaliin raawwii hojii adeemsa olitti ka'e hunda keessa darbuun isaa akkuma jirutti ta'ee, raawwiin madaalamu hojii hojjetaan sun akka hojjetu eegamu ykn amala hojjetaan tokko hojii isaa hojjechuuf isa barbaachisuu akka ulaagaalee raawwii hojii tokkootti fudhatamuun kan gaggeeffamu ta'uu qaba.Ibsa biraatiin, madaallii raawwii hojii dhimmoota hojii hojjetaan sun hojjetu ykn amala hojii hojjetaa san irraa eegamu ala tahuu hin qabu.Kanaaf, madaallii raawwii hojii dhimmoota hojii hojjetaan sun hojjetu ykn dhimmoota hojjetan san irraa eegaman irratti hundaa'uun kan gaggeeffamu tahuu qaba.

2.4. Kaayyoo Madaallii Raawwii Hojii

Madaallii raawwii hojii qaama fayyadu, haala itti gaggeeffamu, kaayyoo madaallii fi dhimmoota biroo irratti hundaa'uun yeroo ilaalamu faayidaa fi tajaajila adda addaa qaba.Kaayyooleen SMRH barreeffamoota adda addaa keessatti ibsaman caalaa haala guutuu

ta'een kan teechisee sanada dhaabbata Mootummaa Gamtoomaniin bahe dha.²² Akka sanada kanaatti, kaayyoowwan gaggeessa SMRH kanneen armaan gadiiti:

2.3.1. Kaayyoo Bu'aa Hojii Waliin Wal Qabatu (Work Related Objective)²³

SMRH hojii hojjetamuu waliin wal qabatee kaayyoowwan adda addaaf gaggeeffama. Isaanis: hojiin hojjetamuu akka to'atamuu gochuun omishtummaan fi bu'a qabeesummaan hojii akka guddatu godha; hojiwwan mana hojii tokko keessatti raawwataman keessaa eenyutu maala hojjachuu qaba? gaaffii jedhuufis murtii dhama-qabeessa ta'e dabarsuuf ni gargaara. Akkasumas sirni kun hojiin mana hojii tokko keessatti hojjetamu kaayyoo fi ergama manichi qabu waliin hidhata akka qabaatu gochuun bu'a qabeessummaa mana hojichaa caalatti dhugoomsa.

2.3.2. Kaayyoo Guddina Ogummaa Waliin Wal Qabatu (Career Development Objectives)²⁴

Sirni madaallii raawwii hojii guddina ogummaa hojjataa tokkoo sirneessuuf karaawan adda addaatiin gumaacha guddaa godha. Fakkeenyaaaf, sirni madaallii diriiruu isaatiin fedhii leenjii hojjettootaa adda baafachuuf ni gargaara; hojjettootni kaayyoo hojii isaanii akka hubataniif ogummaa ofii fooyyeessuf akka tattaafatan ni godha, qaama mootummaa tokko keessatti adeemsa isaaniif mijatu/bu'a qabeessa isaan gochuu danda'u filachuun bakkee sanitti akka ramadaman murteessuuf ni gargaara; hojii hojjetaan raawwate keessatti dhimmoota ciminaa fi laafina isaa agarsiisan fi sababa kanaaf ta'an adda baasuuf ni gargaara: hanqinaalee bira gahaman akka sirreffatu godha, guddina ogummaa hojjetaa akeekuu, fi hojjettoota ciminaan hojii isaanii galmaan gahaniif karoora guddina diriirsuufis ni gargaara.

²² Olitti yaadannoo lakk.1^{ffaa}

²³ Akkuma lakk.22^{ffaa}

²⁴ Akkuma lakk.23^{ffaa}

2.3.3. *Kaayyoo Walqunnamtiin Waliin Wal Qabatu (Objectives Of Communication)*²⁵

Sirni madaallii raawwii hojii walitti dhufeenya mana hojii tokko keessatti jiru ykn jiraachuu qabu sirna qabsiisuuf gargaarsa guddaa ta'e kenna. Sirni kun diriiruu isaatiin faayidaaleen gama walqunnamtiin dhufan baayyee hoo ta'an isaa keessa muraasa kaasuuf: hojjetaa fi hojisiisaa gidduutti walitti-dhufeenyi gaarii ta'e ijaaruuf ni gargaara, raawwii hojjidhaaf deebii quubsaa fi iftoomina qabu kennuuf ni gargaara; raawwii hojii keessatti wantoota hojjetaa tokko irraa eegaman agarsiisuuf, fi ramaddii hojjettootaa sirna qabsiisuuf faayidaa guddaa ta'e kenna..

2.3.4. *Kaayyoo Bulchiinsaaf Qabu (Administrative Objectives)*²⁶

SMRH hojjattootaa diriiruun isaa, bulchiinsa mana hojichaaf faayidaalee murteessoo ta'an adda addaa kenna. Fakkeenyaaf, hojiin hojjetamu yeroo waliin kan deemu ta'uu isaa mirkaneessuuf, badhaasa bifa adda addaa qabu hojjettootaaf kennuuf, daballii mindaa fi jijiirraan hojjettootaa sirnaan akka raawwatamu gochuuf, hojjetaan yaaliif qaxaramee gahumsaan xumuruu isaa mirkaneeffachuuf, guddina hojjetaa ykn sadarkaa irraa gadi bu'uu isaa murteessuuf, waliigaltee hojjetaa fi hojisiisan qaban adda kutuu ykn haaroomsuuf, hoggantoota haaraa dhufaniif odeeffannoo kennuuf fayyaduu danda'aa.

Kaayyoowwan SMRH armaan olitti ka'an kanneen hunda bakka lamatti cuunfuun teechisuun ni danda'ama. Akka barreeffamootni tokko tokko kaasanitti madaalliin raawwii hojii kaayyoowwan bu'uuraa lamaaf hojii irra oolaa kan tureef ammas itti hojjetamaa jira jedhu.²⁷ Kaayyoowwan kunis, tokkooffaa raawwii hojii hojjataa tokkoo ulaagaalee sirrii ta'aniin madaaluu fi namoota raawwii gaarii qaban badhaasuu akkasumas kan hin qabaanne immoo adabuuf yoo ta'u, inni lammaffaa immoo hanqinoolee raawwii hojii hojjetaan tokko agarsiisee fi sababa agarsiiseef adda baafachuun raawwii hojii hojjetaa kanaa fooyeessuuf kan gargaaru ta'uu isaatidha.

²⁵ Akkuma lakk.24^{ffa}

²⁶ Akkuma lakk. 25^{ffa}

²⁷ Dhimma kana Insaaykloopidiyaan Bizinasii fi Faayinaansii haala kanaan ibsa "There are two primary purposes of performance appraisal: evaluative and developmental. The **evaluative purpose** is intended to inform people of their performance standing. The collected performance data are frequently used to reward high performance and to punish poor performance. The **developmental purpose** is intended to identify problems in employees performing the assigned task. The collected performance data are used to provide necessary skill training or professional development" **Ilaalaa: Encyclopedia of Business and Finance:Performance Appraisal**

2.6. Tooftaawwan SMRH

MRH gaggeessuun kaayyoowwan adda addaa akka qabu asii olitti kaasameera. Kaayyoowwan sirna kana diriirsuun bira gahamuu danda'an kana goonfachuuf tooftaawwan adda addaa fayyadamuun barbaachisaa qofa otoo hin taane murteessaa dha. Tooftaawwan kanneen keessatti yaadotni /approaches/ adda addaa jiraachu malu. Bu'uruma kanaan, SMRH hojjettootaa madaaluuf tooftaawwan adda addaa fi adeemsota tooftaawwan kanneen jala jiran baayyeetu jiru.²⁸ Tooftaawwan madaallii raawwii hojii jedhaman keessaa kanneen armaan gadii isaan hangafaati.

2.6.1. Tooftaa Ulaagaawwan Isa Murtaa'oo ta'an Irrattu Bu'ureeffatu (Absolute Standards)²⁹

Tooftaa kanaan raawwii hojii madaaluuf ulaagaalee murtaa'oo ta'an jiraachuun barbaachisaa dha. Kanaaf, tooftaa kana keessatti raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf raawwii hojii hojjetaan tokko qabu raawwii hojii hojjetaan biraa qabu waliin wal bira qabuun kan madaalamuu miti.

Tooftaa kanaan raawwii hojii hojjettoota madaaluuf adeemsootni adda addaa hordofamuu qabu. Isaanis:

2.6.1.1. Adeemsa Barreeffama Ibsaa /Essay Appraisal³⁰

Adeemsi madaallii raawwii hojii kun baayyee salphaa akka ta'e amanama. Tooftaan kun salphaa ta'uun isaa kan madde, itti gaafatamaan olii tokko hanqinoolee fi ciminoolee hojjetaan tokko qabu haala barreeffamaatiin akka ibsu gochuun kan raawwatamuu waan ta'eefidha. Itti gaafatamaan kun raawwii hojii hojjetaan raawwate erga xiinxalee booda, dhimmoota hojjetaan kun fooyeessuu qabu akekuun dhumata.

²⁸ Mostafa Jafari and others, "A New Framework for Selection of the Best Performance Appraisal Method" European Journal of Social Sciences – Volume 7, Number 3, (2009) F.92-98

²⁹ Akkuma lakk. 28^{ffaa}

³⁰ Akkuma lakk. 29^{ffaa}

Tooftaan kun ciminaalee fi hanqinoolee adda addaa qaba.Ciminaalee adeemsa kanaa jedhamuun yeroo baayyee kan ka'an keessaa inni duraa, adeemsa kana keessatti hoggantootni raawwii hojii hojjetaa tokkoo haala bilisa ta'een (flexible) kan raawwatan ta'uun isaa ti.

Karaa biraatiin, adeemsi kun miidhaawwan adda addaa qaba. Fakkeenyaaaf, madaalliin raawwii hojii kan raawwatamuu itti gaafatmaan qofa ta'uun isaa; madaallii gaggeessuuf yeroo dheeraa kan gaafatuu /fudhatu fi madaalliin godhamuus fedhii fi yaada itti gaafatmaa qofa calaqisiisuuf carraan jiru guddaa ta'uu isaatidha.Kun immoo amanamummaa bu'aa madaallii irratti gaaffii fi shakkii kaasuu danda'a.Kana malees, itti gaafatamaan raawwii hojii hojjetaa madaalu amala (behavior) hojjetaan sun qabu irratti xiyyeffachuun ta'a.Amala hojjetaa irratti xiyyeffachuun isaa ofii isaatiif rakkina ta'uu baatus: yeroo baayyee garuu amala hojjetaan sun qabu amala hogganaan ofii isaatiif qabu waliin wal bira qabuun kan gaggeessu ta'uun isaa hanqina tooftichaa akka ta'e fudhatama.

Akkasumas, itti gaafatamtootni raawwii hojii hojjetootaa kan madaalan barreeffamaan yoo ta'uu, itti gaafatamtootni kun haala adda addaa ta'een barreeffama qopheessuu danda'uu.Kunis madaalliin gaggeeffamu fedhii dhuunfaa fi dandeettii barreeffamaa itti gaafatamaa madaalu qofa irratti kan rara'ee akka ta'u godha. Kunis hanqina isa biraadadeemsa kanaati.

2.6.1.2. Adeemsa Akka-Tasaa Madaaluu (Critical Incident Appraisal)³¹

Adeemsa akka-tasaatiin raawwiin hojii hojjetaa tokkoo madaalamuu qaba yaadni jedhu yeroo duraatiif kan burqisiise haayyuun bulchiinsa humna namaa maqaan isaa Flaangan jedhamu dha.³² Akka hayyuun kun teechisutti, raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf dhimmoota (factors) hojii tokko haala bu'aa qabeessa ta'een raawwachuuuf barbaachisoo ta'an irratti hundaa'uun madaalliin gaggeeffamuu isaatidha.³³

Adeemsa kana keessatti raawwiin hojii hojjetaa tokkoo kan madaalamuu haala tasaatiin ykn dhimmootni adda ta'an (special episodes) yeroo uummaman ta'uun qaba.Kunis bu'aa

³¹ Akkuma lakk. 30^{ffa}

³² Flanagan. J.C. "The Critical Incident Technique." Psychological Bulletin. (1934) F. 327-358

³³ Akkuma lakk. 32^{ffa}

qabeessummaa adeemsichaa mirkaneessuuf gumaacha laayyee hin taane godha.Sababni isaas, raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf sagantaa qabachuun kan raawwatamu taanaan, hojjetootni madaallii gaggeeffamuuf qofa jedhanii akka qophaa'an kan godhu ta'a.Kun immoo kaayyoo madaallii raawwii hojii amanmaa mirkaneessuu keessatti qabu akka xiqlatu godha.

Akkuma adeemsawan biro, adeemsi kunis ciminaalee fi hanqinaalee adda addaa of keessatti qaba.³⁴ Ciminaalee adeemsa kanaa jedhaman keessaa inni duraa, sirni madaallii raawwii hojii hojjetaa tokkoo haala walirraa hin cinneen kan gaggeeffamuu fi kunis ragaa gahaa ta'een kan deeggaramu ta'uun isaatidha.Akkumas madaalliin raawwii hojii kan gaggeeffamu dhimmoota raawwii hojii hojjetaan sun akka raawwatu eegamu ykn barbaadamu waliin hidhata kan qabu waan ta'eef, raawwii hojii hojjataa fooyeessuuf ni gargaara.³⁵

Karaa biraatiin, adeemsi kun hanqinoolee bira hin darbamne qaba.Tokkooffaa, adeemsa kanaan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluun dhadhabsiisa fi xiyyeffanna wal irraa hin cinne kan barbaadu ta'uu isaatidha.Itti gaafatamaan madaalu raawwii hojii hojjetaa tokkoo yeroo hunda akka caqasee ilaalu gochuun kan ulfaau ta'uu mala.Lammaffaa, adeemsa kana keessatti raawwii hojii madaaluuf daangaa yeroo kam keessatti gaggeeffamuu akka qabu saayinsiin SMRH haala ifa ta'een hin teechisu.Kun immoo adeemsicha haala wal-fakkaataa ta'een hojii irra oolchuu irratti rakkina fida.³⁶

2.6.1.3. Adeemsa Cheeklistii (Checklist)³⁷

Adeemsa kana keessatti madaalaan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluun dura dhimmoota (situations) ykn himoota adda addaa tarreessuun dhimmoota ykn himoota kanneen tarra'an kana hojjetaa madaalamuu waliin wal bira qabuun kan raawwatamu ta'a.Adeemsa kana keessatti dhimmootni ibsaman/tarreffaman amalaa fi raawwii hojii hojjetaan sun qabu waliin kan wal-qabatan ta'u.Deebiin adeemsa kanaan argamus haala eyyee (**yes**) ykn lakkii (**no**) tiin kan

³⁴ Olitti yaadannoo lakk. 28^{ffa}

³⁵ Akkuma lakk. 34^{ffa}

³⁶ Akkuma lakk. 35^{ffa}

³⁷ Akkuma lakk. 36^{ffa}

dhihaatan ta'u. Kanaaf, bu'aan adeemsa kanaan argaman haala lakkofsaan (quantitative) dhihaachuu danda'a.

Raawwiin hojii hojjetaa tokko haala kanaan gaggeeffamuun isaa amanamummaa bu'aa madaaliichaa kan dhugoomsuufi loogii irraas bilisa akka ta'u gargaara.Haa ta'u malee adeemsi kun haqinoolee irraa bilisaa miti.Hanqinooleen adeemsa kan irratti ka'an baay'ee yoo ta'an, isaan keessaa muraasa kaasuuf, dhimmoota ykn himoota raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf gargaaran hunda tarreessuun teechisuun ni ulfaata.Kun immoo madaalliiin gaggeeffame raawwiwwan hojii muraasa qofa irratti akka rarra'uu godha.

2.6.1.4. Adeemsa Madaallii Diriiraa (Graphic Rating Scales)³⁸

Adeemsa kanaan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf ulaagaawwan raawwii hojii hojjetaa tokkoo ibsan akka ilaalcha, beekumsa hojii, dandeettii hawaasummaa, dandeettii teekiniikaa, kaka'umsa hojii fi kkf irratti hundaa'uun kan gaggeeffamu dha.

Adeemsawan madaallii raawwii hojii bayyinaa fi balli'inaan hojiirra oolaa jiran keessaa adeemsi kun isa duraatidha.Adeemsi kun filatmaa ta'uuf dhimmootni sababa ta'an baayyee dha.Fakkeenyaaaf; adeemsa kanaan raawwii hojii hojjettoota baay'ee ta'an yeroo gabaabaa keessatti madaaluun danda'amuun isaa, haala salphaa ta'een gaggeessuu fi xiinxaluuf kan danda'amu ta'uu isaati dha.Akkumas, adeemsa kana keessatti bu'aa MRHi hojjettootaa haala lakkofsaan ibsamuun isaa adeemsicha amanamaa godheera.

Adeemsi kun ulaagaawwan baayyee irratti hundaa'uun baasii salphaa ta'een hojjettoota hedduu ta'an madaaluuf kan gargaaru ta'us, hanqinoolee irraa garuu bilisa ta'uu hin dandeenye.Hanqinooleen adeemsi kun bu'uuraan qabu; MRH hojjettootaa gaggeessuuf hubannoo itti gaafatamtoonni madaalan qaban wal fakkaachuu dhiisuu danda'a.Keessayuu ulaagaawwan tarra'an irratti hubannoo fi ilaalchi hoggantoonti qaban adda adda ta'uun isaa haala walfakkaataa ta'een hojii irra oolmaa madaallii raawwii hojii kanaa irratti gaaffii bu'uuraa kaasa.

³⁸ Akkuma lakk 37^{ffaa}

2.6.1.5. Adeemsa Filannoo Dirqii /Forced Choice³⁹

Adeemsa kanaan raawwii hojii hojjetaa madaaluuf ulaagaalee ciminaalee fi laafina hojjetaa madaalamu ibsan bakka lamatti quoduun kan raawwatamu dha.Haala kanaan raawwii hojii hojjetootaa madaaluun kan jalqabamee waraanaa addunyaa lammaffaa booda miseensota raayyaa waraanaa biyya Ameerikaa keessatti dha.

Adeemsi kun addummaa dandeettii fi gahumsa hojjettoota giddutti jiru haala gaha ta'een hubachuuf kan gargaaru ta'us, raawwiin hojjettootaan raawwatamee hidhata kaayyoo fi ergama manni hojii tokko qabu waliin haala ibsuun kan hojii irra ooluu miti.Kuni hanqina adeemsa madaallii kanaatidha.

2.6.1.6. Adeemsa Baars (Bars)⁴⁰

Adeemsi kun haala MRH hojjetaa tokkoo lakkofsaan madaalamuu bakka kan bu'ee fi raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf dhimmoota akka amala hojjetaan tokko hojii kennameef raawwachuu qabaachuu qabuu fi raawwii hojii qabatamoo hojjetaan tokko qabu xiinxaluun kan gaggeeffamu dha. Kanaaf, adeemsa kanaan madaallii raawwii hojii gaggeeffamuun dura ulaagaawan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf gargaaran adda baasuun raawwi hojjatameefis qabxii kenuun kan rawwatamu dha.

Adeemsi madaallii raawwii hojii kun hanqinoolee adeemsawan adda addaa keessatti mulatan adda baafachuun, haala hanqinoolee kanneen hanbisuun danda'amuu qorachuun adeemsa ammayyaa fi bu'aa qabeessa ta'e diriirsuuf yaalee dha.Adeemsi kun adeemsawan akka adeemsa tasaa, adeemsa madaallii diriiraa hammachuun kan qophaa'ee dha.

Adeemsi kun adeemsawan adda addaa irraa amaltoota adda addaa kan fudhate waan ta'eef adeemsa kana hojii irra oolchuuf adeemsotni hordofamu qaban jiru.Isaanis: tokkooffaa, adeemsa kanaan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluun dura ulaagaawan raawwii hojii hojjetaa kana madaaluuf gargaaran adda baasuun barbaachisa dha.Ulaagaawan raawwii hojii

³⁹ Akkuma lakk 38^{ffaa}

⁴⁰ Akkuma lakk. 39^{ffaa}

madaaluuf gargaaran kanneen ulaagaawan adeemsa tasaa/critical incident/ gaggeessuuf gargaaran haala adda itti baafamaniin raawwatama.

Lammaffaa, ulaagaawan raawwii hojii hojjetaa tokko madaaluuf gargaaran kuni adda erga baafamanii booda, akka barbaachisummaa isaatti, ulaagaalee amaloota walittidufeenyaa fi walfakkii qaban mata duree tokko jalatti akka gurmaa'an gochuun akeeka/dimension/madaallii raawwii hojii diriirsuu dha.Sadaffaa, ulaagaawan mata duree tokko jalatti hammatama kanneen kun akkuma jedhameen bakkee fi haala sirrii ta'een ta'uu isaanii irra deebi'uun qulqulleessuun ni barbaachisa.Afraffaa, ulaagaawan ta'an kanaaf ulaagaawan xixiqqoo dhimma kana ibsuu danda'u adda addaa teechisuu fi isaanifis qabxii fi ulfina kennamuu qabu kennuu dha.Shanaffaa, ulaagaawan adda baafaman kanaaf qabxii fi ulfinni erga kennamee booda hojiin dhuma madaallii raawwii hojii adeemsa kana ibsu diriirsuu ta'a.

Tooftaan kun akkuma tooftaawan biroo ciminaalee fi hanqinoolee adda addaa qaba.Mee ciminoolee adeemsa kana jedhaman irraa haa jalqabnu.Ciminaalee adeemsa kanaa keessaa inni duraa, hirmaanna hojjetootnii fi hoggantootni ulaagaawan raawwii hojii burqisiisuu fi ijaaruu keessatt qaban baay'ee guddadha. Karaa biraatiin, ulaagaawan adeemsa kanaan diriiranis hojii hojjetamuu qabu waliin kan wal hidhatu ta'uu qaba. Kunis cimina biraa adeemsa kanaatii.

Ciminaaleen armaan olii jiraatanis, adeemsi kun hanqinoolee irraa garuu bilisaa miti.Ulaagaawan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf gargaaran hojii hojjetamuuf yaadame waliin hidhata qabaachuun isaanii gaarii ta'us, adeemsi kun kan xiyyeffatu gochoota raawwatamuu qaban malee bu'aa raawwiin hojii fidu irrattii miti.Kuni immoo gochoota raawwataman bu'a fiduu ykn dhisuu isaanii mirkaneessuuf rakkisaa ta'uu danda'a.Karaa biraatiin,akka adeemsa kanaatti, raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf raawwii hojjetaan kun guyyaa guyyaan guutuu/galmeessuu kana gaafatuuf kunis baasii guddaa kan barbaadu ta'uu isaatidha.

2.6.2. Tooftaa Wal-Bira Qabaa (Relative Standards)⁴¹

Tooftaa madaalliin raawwii hojii itti gaggeeffamu inni biraa tooftaa ulaagaawwan adda addaa irratti hundaa'uun raawwii hojii hojjettootaa itiin madaalamu dha. Tooftaa kana keessatti raawwii hojii hojjettootaa madaaluuf ulaagaawwan murtaa'oo (absolute standards) kan barbaachisanii miti. Akka tooftaa kanaatti raawwiin hojii hojjetaa tokkoo kan madaalamuu raawwii hojii hojjetaan biraa qabu waliin wal bira qabanii dorgomsiisuuni dha. Tooftaa madaallii kana keessatti adeemsootni baratamanii ittiin hojjetamaa jiran baayyee kan jiran ta'us, qorannoo kanaaf garuu lameen qofa kan ilaallu ta'a. Isaanis:

2.6.2.1. Adeemsa Gareen Sadarkeessuu (Group Order Ranking)⁴²

Adeemsa madaallii raawwii hojii kanaan hojjettoonti mana hojii tokko keessatti argaman gareewwan adda addaa keessatti akka kufan gochuun madaalliin raawwii hojii isaanii gaggeeffama. Gareewwan kunis garee hojjettoota ciminaan caqafamaniif laafinaan beekaman kan qabaatu ta'uu mala. Kanaaf, akka adeemsa kanaatti hojjetaan mana hojii tokko keessatti argamu gareewwan lafa ka'aman keessa garee tokko keessatti akka kufu gochuun raawwiin hojii isaa madaalama. Dhimma kana fakkeenyaa ibsuuf, hojjettooni mana hojii tokko keessatti argaman digdama taanaan isaan keessa namootni shan qofa ciminaaleen kan filataman taanaan, namoota ciminaanan filataman shanan adda baafachuun garee ciminaa jala galchuun kan raawwatamu ta'a jechuu dha. Kan hafan immoo garee laafinaan beekamu jala galu jechuudha.

Adeemsi gareen sadarkeessuun ciminaalee fi hanqinaalee ofii qaba. Ciminaaleen adeemsa kanaa haala salphaa fi baasii xiqaan raawwatamuu danda'uu isaatidha. Karaa biraatiin, adeemsi kun hanqinaalee laayyee hin taane qaba. Tokkooffaa, adeemsa kana keessatti hojjettoota gareen teechisuuf kan xiyyeffatu malee garaa garummaa raawwii hojii hojjettoonti garee tokko keessatti argaman adda baafachuun raawwii hojii isaanii yeroon gara yerootti akka fooyyeessan kan gargaaruu miti. Lammaffaa, adeemsa kana keessatti hojjetaa tokko garee tokko keessatti galchuuf aangoon madaaltootaaf kennamu ball'aa waan ta'eef madaalootni aangoo kennameef kana haal-malee fayyadamuun loogii raawwachuu danda'uu malu. Dhuma irrattis, adeemsi kun

⁴¹ Akkuma lakk. 40^{ffaa}

⁴² Akkuma lakk 41^{ffaa}

hojjettoota haaraa qaxaramani hojjetanii fi hojjettoota amala dhuunfaa hojiichaan hojii adda ta'e hojjetan madaaluuf kan gargaaruu miti.

2.6.2.2. Dhuunfaan Sadarkeessuu/Individual Ranking⁴³

Akka adeemsa kanaatti raawwiin hojii hojjetaa kan madaalamuu hojjetaa kana garee madaallii tokko keessatti kuffisisuun otoo hin taanee; hojjettoota mana hojii tokko keessatti jiran hunda waliin wal bira qabuun raawwiin hojii hojjetaa kanaa madaaluun ta'a.

Sirna hojiirra oolmaa adeemsa kanaa fakkeenyaan ibsuuf, mana hojii tokko keessatti hojjettoni digdama kan argaman taanaan, hojjettoota sadarkaa ol'aanaa irraa hanga gadi-aanaa tarreessuun madaalliin kan gaggeeffamu ta'a. Kanaaf, adeemsa kana keessatti itti gafatamaan kan madaalu raawwii hojii hojjetaan tokko qabu hojii hojjetamee waliin wal bira qabuun otoo hin taane: hojjetaa tokko hojjetaa biraa waliin wal bira qabuun ta'a. Madaalliin raawwii hojii adeemsa kanaan gaggeeffamuun isaa hanqinaalee gareen sadarkeessu keessatti ka'an asittis akka mulla'atan godha.

2.6.3. Tooftaa Bu'aa Hojii Irratti Hundaa'e /Management By Objectives/

Tooftaan inni sadaffaa fi yeroo ammaa ball'inaan madaalliin raawwii hojii hojjetaa tokko itti gaggeeffamuu jiru tooftaa bu'aa hojii irratti xiyyeeffate dha.⁴⁴ Tooftaa kanaan itti gaafatamtoonni fi hojjettootni mana hojii tokkoo bu'aa fi kaayyoo hojii mana hojichaa adda baafachuun kaayyoo fi bu'aa argamuu barbaadamu kana galmaan gahuuf raawwii hojii hojjettoota irraa eegamu teechisuun raawwiin hojii isaaniis bu'aa hojjettootni kun kaayyoo kana dhugoosmuuf godhan ilaaluun kan madaalamu ta'a. Kanaaf, hojjetaan tokko kan madaalamu galma mana hojii tokko dhugoomsuuf hojiiwwan akka raawwatu irraa eegamu keessa gochoota hojjetaan kun raawwate ilaaluun ta'a.

Tooftaa madaallii raawwii hojii kana keessatti dhimmi madaalamu bu'aa hojjetaan kun buuse dha. Ibsaa biraatiin, tooftaa kanaan kan madaalamu raawwiwwan hojjetaan kun galmeesse

⁴³ Akkuma lakk 42^{ffaa}

⁴⁴ http://www.worlded.org/docs/Publications/training/jia_human_resources_management_trainer_guide.pdf, guyyaa 15/11/2011 kan ilaalame gaafa guyyaa 1/11/2011

ilaaluun malee haala hojjetaan kun hojii jedhame kana itti raawwatee caqasuuni miti. Tooftaa kana keessatti dhimmi xiyyeffanna guddaa kennamuuf bu'aa hojii waan ta'eef, amalli dhuunfaa hojjetaan qabu hangas mara kan barbaachisuu miti. Sababni isaas, ka'umsi tooftaa kana galma yaadame bira gahuu kan jedhu waan ta'eef, galmi jedhamee kun akka dhufu immoo hojjetaan tokko amaloota galma kana dhugoomsuuf gargaaran horachuun hojjeta jedhamee waan tilmaamamuufidha.

Tooftaa madaallii raawwii hojii kana haala bu'aa qabeessa ta'een hojii irra oolchuuf adeemsotni hordofamuu qaban jiru. Isaanis:⁴⁵

Tokkoffaa, tooftaa kana hojii irraa oolchuuf galma bira gahamuu barbaadame adda baafachuun teechniun barbaachisaa dha. Galma kanas adda baafachuun teechniun hojjettoonii fi hoggantoonti marii adda addaa gaggeessuu qabu. Karaa biraatiin, galma teechniun qofti gahaa miti. Galma bira gahamuuf barbaadame kanaafis sadarkaa hojii /istaandaardii/tiin teechniunis murteessaa dha.

Lammaffaa, galmi manni hojii tokko qabu achuma dhaabbataa miti. Galma hojii kana haala qabatamaa keessaa fi alaa irratti hundaa'uun fooyyeessuun barbaachisaa dha. Kanaaf, manni hojii tooftaa SMRH kana diriirsuu barbaadu galmi ka'amu haala qabatamaa yeroo fi dhimmoota biroo giddu galeessa godhachuun fooyya'aa deemuu isaa to'achuu fi mirkanoeffachuun barbaachisaa dha.

Sadaffaa, manni hojii tokko tooftaa kanaan raawwii hojii hojjettootaa madaaluuf kan fayyadamuu taanaan, raawwiin hojii hojjettootaa galma yaadame galmeessuu fi dhisuu isaa irratti mari'achuu qaba. Mariin kunis galma jedhame kana akka hin galmoofne dhimootni godhan/taasisan adda baafachuun karoora isa fuunduraa diriisuuuf kan gargaaru ta'a.

Tooftaan madaallii raawwii hojii bu'aa irratti xiyyeffate akkuma tooftaawwan kaanii ciminaalee fi hanqinaalee ofii qaba. Ciminaalee tooftaa kanaa kan jedhaman keessa inni duraa ulaagaawwan raawwii hojii madaaluuf taa'aniifi hojii hojjetamuuf barbaadamu waliin kan wal hidhatu ta'uun

⁴⁵ Akkuma lakk. 44^{ffaa}

isaa shoora madaalliin gaggeeffamu bu'aa qabeessummaa mana hojiichaaf gumaacha gaarii akka taasisu godha.

Haa ta'uu malee, tooftaan kun hanqinoolee irraa bilisaa miti. Tokkooffaa, raawwii hojii hojjetaa tokko tooftaa bu'aa irratti hundaa'uun madaaluuf fedhii hoggantoonti qaban xiqqaa ta'uu mala. Sabani isaas, tooftaa kanatti fayyadamuun raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluuf yeroo dheeraa fi marii ball'ina qabu kan gaafatu dha. Lammaffaa, tooftaan madaallii raawwii hojii bu'aa irratti xiyyeefatee galma manni hojiichaa techisuu irratti hundaa'uun kan diriiruu fi galmii kunis yeroo dhaan gara yerootti kan jijjiramuu danda'uu waan ta'eef hoggantootnii fi hojjettootni galma mana hojii kanaa haala wal-irraa hin cinneen fooyyeessuu fi jijiiruu irratti fedhii fi kaka'umsii qaban xiqqaa ta'uu mala.

2.7. Amaloota Ulaagaalee SMRH

Sirni madaallii raawwii hojii bu'a qabeessaa fi amanamaa akka ta'u ulaagaaleen raawwii hojii jiraachuu qabu. Ulaagaalee raawwii madaaluuf gargaaraniin ala raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluun gonkuma hin danda'amu.

Ulaagaaleen raawwii hojii SMRHf faayidaalee murteessoo ta'an qabu. Ulaagaaleen kun dhimmoota raawwii hojii abbaa alangaa keessatti mull'achuu qaban kan teechisuu, raawwiwwan hojii fudhatamummaa qabaniif hinqabne adda baasuuf kan gargaaran, meeshaa hojjettooni hojii isaaniif kenname galmaan gahuu isaanii kan ittin hubatani dha. Akkasumas, ulaagaaleen raawwii hojii, raawwii hojjetaa haaraa qaxarame irraa bu'aa manni hojii eegu ykn barbaadu hubachisuufis ni gargaara.⁴⁶

Sirna madaallii kamiyyuu keessatti ulaagaaleen SMRH amaloota armaan gadii qabachuu qabu.⁴⁷
Isaanis:

- ✓ **Hojii Irra kan Oolaan ta'uu (Realistic)**-Ulaagaaleen raawwii hojii madaalaan hojjataa madaalamuun bira kan gahaman ta'uu qabu.

⁴⁶ Olitti Yaadannoo lakk 19^{ffaa}, F.18

⁴⁷ Olitti Yaadannoo lakk 44^{ffaa}, F.20

- ✓ Ulaagaaleen kun hojii irraa ooluu isaanii agarsiisuuf dhimmootni ittiin ibsaman jiraachuu qabu. Dhimmoonti ittiin ibsaman kunis *lakkoofsaan*, *qulqullinaan*, *yeroo daangaa'ee keessatti raawwatamuun*, *bu'aa argamsiisan* (*their effects*), *amaloota raawwii keessatti mulla'atan* (*manner of performance*) fi *tooftaawwan hojiin ittin raawwatameen* ibsamuu qabu.
- ✓ Kan safaramu ta'uu qabu. Raawwii hojii tokko safarauun dura tooftaawwan daataan ykn odeeefannoonaan itti sassaabamuu⁴⁸ fi adeemsi raawwii ulaagaalee waliin wal bira qabuun itti safaramu jiraachuu murteessaa dha.

2.8. Dhimmoota SMRH Tokko Bu'aa Qabeessa Taasisan

Barreeffamootni SMRH irratti barreeffaman dhimmoota SMRH tokko bu'aa qabeeesa gochisisuu danda'an teechisaniiru.⁴⁹ Dhimmoota SMRH bu'a qabeessa gochisiisan keessaa kanneen armaan gadii isaan hangafaati:

- ✓ Madaalliiin gaggeeffamu hojii hojjetamu waliin malee amaloota dhuunfaa hojjetaan qabu irratti qofa kan xiyyeffate ta'uu hin qabu. Akka yaada kanaatti, madaalliiin raawwii hojii tokko hojii hojjetamu waliin hidhata kan hin qabaanne taanaan kaayyoowwan madaallii kan ta'an akka *hojii hojjetamu fooyyeessuu* jedhan dhugoomsuuf gargaaruu hin danda'uu.
- ✓ Madaalliiin gaggeeffamu ulaagaawan sirri, kan wal-ijaaran, barbaachisoo, ifa kan ta'niin gaggeeffamuu qabu.
- ✓ Kaayyoon sirni madaallii raawwii hojii galma yeroo gabaabaa giddu-galeessa godhachuun diriiruu hin qabu. Karaa biraatiin, sirni madaallii diriiruu hojjettoota adabuuf ykn hojjettota gidduutti dorgomii uumuun fedhii waliin hojjechuu hojjetootaa kan miidhu ta'uu hin qabu.

⁴⁸ Ulaagaaleen madaallii yeroo gaggeeffamu daataawwan ykn odeeefannoonaan tooftaawwan adda addaan sassaabamuu malu. Fakkeenyaaaf hojii hojjatame (observation), bu'aawwan qabatamoo (specific results), gabaasawwan if galmeewwan (reports and records), yaadoota raawwataa madaalamu irratti kennamaan ilaaluun ta'uu danda'uu. **Madda: Olitti Yaadannoo lakk 34^{ffaa}**

⁴⁹ www.http: N:\HR Assistance Program\Workshop Outlines\Performance Appraisal.doc, guyyaa 11/12/2011 kan ilaalam

- ✓ Bu'aan MRH haala ifa ta'een madaalamaaf ibsamuu qaba. Bu'aan madaallii raawwii hojii hojjetaa madaalameef kan itti himamu qofa otoo hin taane bu'aa madaallii jechoota hamilee madaalamaa hin xuqneen himamuu qabu.
- ✓ Bu'aan MRH faayidaa irraa kan ooluu ta'uu qaba. Bu'aan madaallii raawwii hojii murtiiwwan adda addaa kennuuf kan fayyadu ta'uu qaba.
- ✓ Bu'aa MRH irratti hojjettootni madaalamen yaada isaanii akka kennan gochuun akkuma jirutti ta'ee, bu'aa kana irratti komii kan qaban taanaan sirna komii isaanii itti dhiheeffatan diriirsuun barbaachisaa dha. Kunis qaamolee komii kana ofitti fudhatanii keessumeessan gurmeessuu fi sirna komii gahaa ta'e diriirsuun ni barbaachisa.
- ✓ Madaalliin hojii ciminaa fi of eegganna guddaa barbaaduu dha. Waan kana ta'eef, namoonti raawwii hojii hojjettotaa madaalan of eegganno filatamanii ramadamuu qabu. Leenjiin kennuun hubannoo isaanii cimsuun akkuma jirutti ta'e, naamusa isaanis tikuun barbaachisaa dha.

2.9. Qaama Raawwii Hojii Hojjetaa Tokkoo Madaalu

Dhimmi bu'aa qabeessummaa SMRH murteessa keessaa inni hangafaa qaama raawwii hojii hojjetaa madaalu lafa ka'uu ykn murteessuu dha. Seenaa sirna madaallii raawwiii hojii keessatti qaama raawwii hojii madaalu guddina guddaa galmeesseera.

Waliigalaan, raawwii hojii hojjettootaa madaaluun keessatti qaamoleen hirmaatan kanneen armaan gadiiti:

2.9.1. Hoggantoota /Supervisors/

Gosti MRH hoggantootaan gaggeeffamu kun seenaa dheeraa qaba.⁵⁰ Qaamni madaallii raawwii hojii guutuu fi madaalu itti gaafatamaa olii ta'a. Madaalliin raawwii hojii hoggantootaan raawwatamuun isaa faayidaalee fi sodaawan armaan gadii qaba.⁵¹

Faayidaaleen isaa:

⁵⁰ www.Opm.Gov/Perform/Wppdf/360asess.Pdf, guyyaa 1/11/2011

⁵¹ Akkuma lakk. 50^{ffaa}

- ✓ Hogganaan hojii hojjetaan hojjate haala dhiheenya qabuun kan beekuu fi hojii hojjatamee kanas madaaluuf bakkee gaarii irratti waan argamuuf madaallii sirrii ta'e kenna;
- ✓ Madaalliin raawwii hojii hogganaan gaggeeffamuun isaa hogganaan tokko haala raawwii hojjetaa irratti bu'ruun hojjetaan kun hojiwwan biroo dandeettii fi raawwii isaa gitu irratti akka ramadamu gochuuf ni gargaara;
- ✓ Qorannoob biyya Ameerkaa keessatti gaggeeffame tokko akka agarsiisutti hojjetootni madaallii raawwii hojii hoggantootaan raawwatamu kan filan ta'uu agarsiisa.⁵² Sababni isaan kaasaniis, hojii hojjetameef madaallii dhugaa ta'e kennuu kan danda'uu hogganaa waan ta'eefi jedhu.

Sodaan jiru:

- ✓ Qorannoowwan tokko tokko akka agarsiisanitti⁵³ madaalliin raawwii hojii hoggantootaan gaggeeffamuu amanamummaa fi dhugummaan qabu xiqqa dha. Sababni isaas, hoggantootni bu'aa madaallii raawwii hojii keessatti fedhii dhuunfaa isaanii irraa caalaa ibsuu waan danda'aniifidha.
- ✓ Madaalliin raawwii hojii dhaabbiilee hunda keessatti hoggantootan akka gaggeeffamu gochuun hin danda'amuu. Sababni isaas, madaalliin hogganaan raawwatamu bu'a qabeessaa fi amanamaa kan ta'uu, hogganaan kun xiyyeffanaan raawwii hojii hojjetoota hundaa to'achuu fi hordofuu kan danda'uu yoo ta'e qofa dha. Garuu, bakkeewwan hojjettooni hedduminaan jiraatan taanaan itti gaafatamaa oliitiin madaallii raawwii hojii gaggeessuun uulfaachuu danda'a.

2.9.2. Of Madaaluu /Self-Assessemment/

Qabxii kana jalatti hojjetaan ofii isatiif of madaala. Madaalliin raawwii hojii hojjatuma kanaan gaggeeffamuun isaa faayidaalee fi sodaawan armaan gadii qaba.⁵⁴

Faayidaalee isaa:

⁵² Akkuma lakk. 51^{ffaa}

⁵³ Akkuma lakk. 52^{ffaa}

⁵⁴ Akkuma lakk. 53^{ffaa}

- ✓ Bu'aa madaallii irratti hogganaa fi of madaalaan akka maria'atan godha
- ✓ Hojiiwwan hojjetaan tokko raawwatu lakkoofsaan kan ibsamu yoo ta'ee, dhugummaa bu'aa madaallii haala salphaa ta'ee mirkaneeffachuuf ni gargaara.
- ✓ Hojjetootni mana hojiichaa yeroo baayyatan of madaaluuf deemsa gaarii ta'a

Sodaan jiru

- ✓ Madaalliin ofin gaggeeffamuu dhugummaa qabaachuu dhiisuu danda'a. Namni of madaaluu hojii hojjechuu baatuus ofif qabxii ol'aanaa kan kennuu ta'uu isaatidha.

2.9.3. Hiriyootan Madaalamuu /Peers/

Madaalliin hiriyootaan godhamu irra caalaa kan filatamu hojii gareen hojjatamu kan jiraatu yoo ta'e dha. Hiriyootni hojjataa isaan waliin hojjatan madaaluun madaallii sirrii ta'e gaggeessuu danda'u jedhamee yaadama. Haala kanaan madaallii gaggeessuun faayidaalee fi sodaawan ofii isaa qaba.⁵⁵

Faayidaaleen isaa:

- ✓ Madaalliin hiriyootaan raawwatamu hojiiwwan hojjetaan tokko gara funduratti akka hojjetu barbaadame dhugoomsuuf ni gargaara.
- ✓ Madaalliin hiriyootaan raawwatamu amanamaa fi dhugaa irratti kan hundaa'ee ta'uu danda'a.
- ✓ Madaalliin hiriyootaan raawwatamu isaa hoggantota hojii to'annoo irratti akka xiyyeeffatan ni gargaara.

Sodaan jiru⁵⁶

- ✓ Madaalliin hiriyootan godhamu fooyya'iinsa hojjetaan galmeessuu qabuuf kan gargaaruu ta'us, dabala mindaa ykn fooyya'iinsa sadarkaadhaaf kan fayyaduu miti.

⁵⁵ Akkuma lakk. 54^{ffaa}

⁵⁶ Akkuma lakk. 55^{ffaa}

- ✓ Hojjettoota giddu waldhabdee akka hin uummamne eenyummaan madaaltootaa icciin qabama.Kuni immoo, iftoomina madaallii irratti miidhaa geesisa.

2.9.4. Madaallii Hojjettoota Gadiitiin Rawwatamu/Subordinates/

Madalliin raawwii hojii hojjettootaa yeroo tokko tokkoo hojettota gadiitiin raawwatamuun danda'a. Raawwii hojii hojjetaa tokko haala kanaan madaaluun kan baratame ta'uu baatus, bakkee ittiin hojjetamaa jiru garuu jira. Raawwii hojii hojjettoota haala kanaan madaaluun faayidaalee fi sodaawwan adda addaa qaba.⁵⁷

Faayidaaleen isaa:⁵⁸

- ✓ Hojjettootni gadii fedhii fi haala raawwii hojii hojjettootaa haala gahaa ta'een beekuu waan danda'aniif bu'a qabeessa ta'a
- ✓ Walqunnamtii hojjettootni ol'aanoo hojettota gadii waliin qaban haala gahaa ta'een madaaluuf gargaaruu danda'a.

Sodaan jiru⁵⁹

- ✓ Madaalliin raawwii hojii hojjettootaa hojjetoota gadii aanootiin raawwatamu icciin ta'uu qaba. Iccitiin kan hin gaggeeffamne taanaan madaallii amanamaa fi dhuga qabeessa ta'ee akka hin jiraanne godha.Kanaaf, eenyummaan madaaaltotaa icctiin kan qabamu waan ta'eef, carraa madaalamaan bu'aa madaallii irratti yaada kenu xiqqaa dha.Kun immoo iftoomina sirna madaalichaa gaaffii keessa kan galchu ta'a.
- ✓ Madaalamtoonni raawwiin hojii isaanii hojjettoota gadi-aanoon madaalamuu irratti fedhiin qaban baay'ee xiqqaa dha. Sababni isaas, raawwiin isaanii hojjettoota gadi-aanootiin madalamuuun isaa aangoo/sadarkaa isaanii xuquu akka ta'etti waan fudahtaniifidha.

⁵⁷ Akkuma lakk. 56^{ffaa}

⁵⁸ Akkuma lakk. 57^{ffaa}

⁵⁹ Akkuma lakk. 58^{ffaa}

2.9.5. Maamiltootaan

Hojiin tokko kan raawwatamu qaama hojii saniin fayyadamu gammachiisuufidha.Raawwiin hojii tokko fedhii maamilaa guutuu kan hin dandeenye, taanaan maamilli qaama biraa irraa tajaajjila kana argachuuf fedhuun isaa kan baratame dha.⁶⁰ Kanaaf, raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluudhaaf shoorri maamiltootni taphachuu qaban guddaa dha.

Maamiltootaan raawwii hojii hojjetaa tokkoo madaaluun faayidaalee fi sodaawan armaan gadii qabaachuu danda'a:⁶¹

Faayidaaleen isaa⁶²

- ✓ Raawwii hojii hojjetaa tokkoo maamiltootaan madaalamuun isaa bu'aan madaallii sirrii ta'ee akka jiraatu godha. Kunis, raawwiin hojii fedhii maamiltootaa guutu akka jiraatu godha.

Sodaan jiru⁶³

- ✓ Maamiltootaan raawwii hojii hojjettootaa madaaluun kan danda'amuu hojjettootni kun maamiltoota waliin walqunnamtii kan qabatan yoo ta'e qofa dha.
- ✓ Maamiltootni madaaluu kan danda'an bu'aa raawwii hojii malee adeemsa raawwiin hojii sun keessa darbee miti.
- ✓ Madaallii raawwii hojii maamiltootaan gaggeeffamu baasii guddaa fi yeroo dheeraa kan gaafatu dha.

2.10. Dogongoorawan Bu'uuraa SMRH Keessatti Mulatan

Raawwii hojii hojjettootaa madaaluun baayyee murteessaa fi faayida qabeessa akka ta'e olitti ilaaluuf yaalleera. Barbaachisummaan isaaakkuma jirutti ta'ee, madaallii kana gaggeessuun

⁶⁰ Akkuma lakk. 59^{ffaa}

⁶¹ Akkuma lakk. 60^{ffaa}

⁶² Akkuma lakk. 61^{ffaa}

⁶³ Akkuma lakk. 62^{ffaa}

garuu bayyee ulfaataa dha.Kanaafi, haayyootni bulchiinsaa tokko tokko SMRH, hojii bulchiinsa humna namaa keessatti akka hojii ulfaataa fi walxaxaa ta'eeifi⁶⁴ dogongoorawa baayyee ta'an nama/qaama madaalu biratti kan mulla'atan waan ta'eefidha.Isaanis haala armaan gadiin ilaalla.⁶⁵

2.10.1. Gocha Raawwatame Tokko Qofa Ilaaluun Bu'aan Madaallii Gaarii Ta'e Akka Jiru

Ibsuu /Haloo Effect/

Sirna madaallii raawii hojii keessatti rakkinoolee dursaan ka'an keessa tokko gocha raawwatame tokko qofa irratti hundaa'uun raawwiin hojii hojjetaan tokkoo agarsiise madaaluu dha.Akka dongongoora kanaatti, namni madaallii gaggeessuu (rater) raawwii hojjetaa tokko qofa ilaaluun hojjetaan sun raawwii hojii gaarii galmeesseera jedhe kan murteessuu yoo ta'ee dha.Yeroo kana namni madaalu laafinaa fi ciminaalee hojjetaan tokko qabu dhimmoota/gochoota/ adda addaa irratti hundaa'uun xiinxalee haala amanamummaa qabuun madalliin waan hin gaggeeffamneef dogongoora ta'a.⁶⁶

2.10.2. Gocha Raawwatame Tokko Qofa Ilaaluun Bu'aan Madaallii Yaraa Ta'e Akka Jiru

Ibsuu /Horns Effect/

Dogongoorri kun faallaa dogongoora isa oliiti.Akka dogongoora kanaatti namni madaallii gaggeesuu hojjetaan madaalamu dhimma tokko irratti raawwii hojii gadi aanaa ta'ee waan qabaateef/galmeeseeif raawwiin hojii isaa dhimmoota biroo irrattis gadi aanaa akka ta'ee fudahtamuun kan ibsamudha.⁶⁷

⁶⁴ Hayyootni bulchiinsaa kan ta'an akka Steersii fi Blaaki dhimma kana kitaaba isaanii keessatti hoo ibsan: "performance appraisal is one of the most important and often one of the most mishandled aspects of management" **Madda: Steers, R.M. & Black, J.S. "Organizational behavior"** Ed. ke-5. New York: Harper Collins, 1994 Haayyotni biroo immo dhimmuma kana jecha biraatiin hoo ibsan : performance appraisal is : 'one of the most problematic components of human resource management and is viewed as either a futile bureaucratic exercise or, worse, a destructive influence on the employee-supervisor relationship' **Madda: Coutts, L.M. & Schneider, F.W. "Police officer performance appraisal systems: how good are they?" Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 67-81(2004)**

⁶⁵ Olitti yaadannoo lakk.15^{ffaa}, F. 5

⁶⁶ Akkuma lakk.65^{ffaa}, F. 3

⁶⁷ Akkuma lakk.66^{ffaa}, F. 3

2.10.3. Hunda Gammachiisuuf Yaaduu /Central Or Average Tendency/

Dogongoora kana keessatti namni madaallii gaggeessuu ciminaalee ykn hanqinaalee ciccimoo hojjetaan tokko qabu iftoominaan kaasuu dhiisee, dhimmoota giddu galeessa irratti jiran qofa madaalee bu'aa kan ibsuu yoo ta'e dha. Dogongora kana keessatti, namni madaallii gaggeessuu kaayyoon isaa inni guddaan hojjettoota hunda gammachisuu dha. Kana gochuun isaa immoo addummaa raawwii hojii hojjettota giddutti jiru agarsiisuu kan hin dandeenyee, fi tarkaanfii sirreffamaa fudahchuufis kan hin mijofne godha.

2.10.4. Ulaagaalee Raawwii Hojii Fi Ibsitoota Isaanii Hubachuu Dhabuu

SMRH keessatti ulaagaalee teechniun murteessaa dha. Sirna madaallii keessatti ulaagaalee hojii teechniun qofti garuu madaalicha bu'a qabeessa hin taasisu. Kan taasisu, namootni madaallii gaggeessan ulaagaalee kanneen irratti hubannoo wal fakkaataa kan qabaatan yoo ta'e dha.⁶⁸ Kana qofa otoo hin taane, ibsitoota ulaagaalee fkn. Gaarii, baayyee gaarii fi kkf irrattis hubannoo walfakkaataa ta'e namoota/qaama madaallii gaggeessan birattis mull'achuu ykn jiraachuu qaba.⁶⁹ Kuni tahuu baannan akka dognogoraatti fudhatamuu danda'a.

2.10.5. Nageenya Mannichaa Eeguuf Bu'aa Madaallii Sirrii Hin Taane Dhiheessuu

/Leniency Effect/

Akka dogongora kanaatti, madaalaan bu'aa madaallii sirrii ta'ee hojjetaa raawwii gadi aanaa galmeesseef himuun 'walitti dhufeenyaa hojjetaa fi hojjisiisaa kan miidhuu waan ta'eef' jedhee bu'aa madaallii ol'aanaa kennamuun kan ibsamu dha.⁷⁰ Yaadni kunis hojjettoota raawwii hojii ol'aanaa qaban kan muufachisuu yoo ta'u, hojjettooni madaalamanis raawwi hojii isaanii yeroodhaan gara yerootti akka hin fooyyeeffanne godha.

⁶⁸ Akkuma lakk.67^{ffaa}, F. 4

⁶⁹ Akkuma lakk.68^{ffaa}, F. 4

⁷⁰ Akkuma lakk.69^{ffaa}, F. 4

2.10.6. Ulaagaalee Taa'een Ol Madaaluu /Strictness Effect/

Akka dogongoora kanaatti namootni madaallii raawwii hojii gaggeessan ulaagaalee ta'aniin ol raawwii hojii hojjetaa tokko madaaluun kan ibsamu dha.Kanaaf, hojjetaan tokko madaalamaa kan jiru ulaagaalee raawwii hojiin otoo hin tanee ulaagaalee qaamni ykn namni madaalu ofii isaatiin burqisiiseen ta'a jechuu dha.⁷¹ Kunis, dogoongora bu'uraa sirna madaallii keessatti calaqisiisuu dha.

2.10.7. Raawwii Akka Kiyyaa Qabaadhuu /Similar-To-Me Or Frame Of Reference Error/

Dogongoorri sirna madaallii keessatti ballinaan mull'atu inni bira, namootni madaallii raawwii hojii hojjettotaa gaggeessan hojjettota isaan fakkaataniif bu'a madaallii ol'aanaa kennuu isaaniiti kan ibsamu dha .Walfakkeenyi kun amalaan, seenaa (background), tooftaa hojiin fi kkf ibsamuu danda'a.⁷² Kanaaf, madaalliin raawwii hojii walfakkeenya namni madaaluuf madaalamu qabaniin kan murtaa'uutaa taanaan al-logummaa madaalichaa gaaffii keessa kan galchuu fi bu'aa qabeessummaa sirna madaallii haala malee kan miidhu dha.⁷³

2.10.8. Al-Loogummaa /Personal Bias/

Namni madaallii raawwii hojii gaggeesu tokko dhimmoota madaallii raawwii waliin wal hin qabanne fakkeenyaaf akka amantii, sanyii, uumrii fi kkf irratti hundaa'uun madaaluu danda'u. Kuni dogongora bu'uuraati. Sababni isaas, raawwiin hojii dhimmoota kanneen irraa bilisa otoo hin taane kan gaggeeffamu taanaan, saayinsummaa SMRH gaaffii keessatti galcha.⁷⁴

2.10.9. Raawwii Yeroo Duraa Qofa Irratti Xiyyeeffachuun Madaaluu /Recency Effect/

Haalli dogongoorri kun itti mul'atu yoo ilaallu, namni madaallii gaggeessuu amaloota hojjetaan sun yeroo muraasaan as agarsiise qofa ilaaluun raawwii hojii madaalu dha. Hojjetaan tokko madaalamuu kan qabu raawwii turmaata yeroo madaallii keessatti agarsiise hunda ilaaluun ta'u

⁷¹ Akkuma lakk.70^{ffaa}, F. 4

⁷² Akkuma lakk.71^{ffaa}, F. 4

⁷³ Akkuma lakk.72^{ffaa}, F. 4

⁷⁴ Akkuma lakk.73^{ffaa}, F. 4

qaba.⁷⁵ Kanaaf, raawwii hojii yeroo dhiyoo qofa ilaaluun madaalii gaggeessuun dogongora bu'uraa SMRH keessatti mull'atu dha.

2.10.10. Raawwii Dhiyoo Qofa Irratti Xiyyeeffachuun Madaaluu/Primacy Effect/

Dogongorawan bu'uraa raawwii hojii hojjetootaa madaaluu keessatti mulla'atu inni biraa ,namni madaaluu, raawwii hojjetaan yeroo duraatiif raawwate qofa irratti hundaa'uun kan gaggeeffamu yoo ta'e dha.⁷⁶ Qaan ni madaalu raawwii ol'aanaa hojjetaa yeroo duraanii ilaalee kanuma akka itti fufu tilmaama keessa galchuun raawwii isa boodaa bira darba.Kuni dogongoora bu'uraa sirna madaallii keessatti mulatu dha.

2.10.11. Walitti Dhufeenza Gaarii Hojjataa Fi Hojjisiisaa Jiraachuun Isaa Akka Gaariitti Fudhatamuu /Relation Ship Effect /⁷⁷

Hojjetaa fi hojjisiisaan walitti dufeenza hojii gaarii qabaachuu qabu. Kunis ulaagaa madaallii ta'ee dhihaachuu qaba. Haa ta'uu malee, hojjetaa fi hojjisiisaan hojiidhaan ala walitti dhufeenza dhabuu malu.Yeroo kana walitti dhufeenyi isaan giddutti waan hin jiraanneef qofa, hojiin haala barbaadameen hojjetamus, bu'aan madaallii raawwii hojii isaanii gadi aanaa ta'uu hin qabu.Taanaan, akka saayinsii SMRHtti dongogoora bu'uraatti.⁷⁸

2.11. Sirna Madaallii Abbaa Digrii 360

SMRH keessatti qaamoleen adda addaa raawwii hojii hojjetootaa akka madaaluu danda'an armaan olitti kaasuuf yaalleera.Akkuma olitti ilaaluuf yaalle, madaalliin qaamolee adda addaan gaggeeffamu rakkinoolee/sodaawwan adda addaa irraa bilisa miti.Sodaawwaniifi rakkinoolee gamma namoota madaalan biratti mull'achuu danda'an kana hanbisuu ykn xiqqeessuuf sirni haaraa

⁷⁵John R.Christan, "Employee Performance Appraisals:Developing An Effective Employee Performance Appraisal" Beach Park, Illinois, (2007) F.16

⁷⁶ Akkuma lakk.⁷⁵^{ffaa} F. 17

⁷⁷ Akkuma lakk.⁷⁶^{ffaa}

⁷⁸ Olitti yaadannoo lakk.¹⁵^{ffaa}, F. 4

qaawan jiran kana cufuu danda'u yeroo ammaa hojii irraa oolaa jira.⁷⁹ Sirni kunis sirna madaalli abbaa digrii 360 jedhama.

Sirni madaallii digrii 360 jechuun madaallii raawwii hojii hojjetaa tokkoo namootni ykn qaamoleen adda addaa odeeffannoo kenuun kan raawwatamu dha.⁸⁰ Namootni madaallii kana keessatti hirmaatan hoggantoota, mamila keessaa, maamila alaa, hojjettoota gadii, hiriyoota, fi ofin of madaaluu ta'uu danda'a.⁸¹ Kanaaf, sirna kana keessatti namni madaalu nama tokko otoo hin taane gamtaa madaaltootaati.⁸²

Sirnaa kanaan raawwii hojii hojjettootaa madaaluun faayidaalee adda addaa qaba.

- ✓ Madaalliiin gaggeeffamu namoota hedduu waan ta'eef, bu'aan madaalichaa amanamaa ta'a⁸³
- ✓ Sirni madaallii kun fedhii gareen hojjechuu hojjetootaa kan cimsuufi kaka'umsa madaalamaan qabus kan guddisu dha.⁸⁴
- ✓ Madaalliiin gaggeeffamu raawwiwwan hojii hojjataa hunda kan hammatu (compherenive) fi madaalawaa (balanced) dha.

Sirni madaallii abbaa digrii 360 yeroo ammaa sirna filatamaa MRH ta'us, rakkolee ykn qeeqota adda addaa irraa garuu bilisa ta'uu hin dandeenye.SMRH abbaa digrii 360 irratti hanqinooleen⁸⁵ armaan gadii ni ka'u:

⁷⁹ Yeroo ammaa biyyoota guddatan keessatti Kaampaanoota guddina raajjii ta'ee galmeessan 1000 keessa dhibbeentaa 90 kan ta'an sirna madaallii kana hojii irra oolchu. **Madda:**www.visionrealization.com.Guyyaan 5/11/2011 ilaalame

⁸⁰ Akkuma lakk.79^{ffaa}

⁸¹ www.Opm.Gov/Perform/Wppdf/360asess.Pdf

⁸² Akkuma lakk.81^{ffaa}

⁸³ Akkuma lakk.82^{ffaa}

⁸⁴ Akkuma lakk.83^{ffaa}

⁸⁵ Thomas R. Parker :Exploring 360-Degree Feedback Performance Appraisal: An Applied Research Project Submitted To The National Fire Academy As Part Of The Executive Fire Officer Program (Wilson, North Carolina November 1998) F. 17

- ✓ Madaaltoota keessaa madaaltoota hiryoota ta'an haala qabatamaa raawwii madaalmaa ilaaluun madaaluu irratti walitti dhufeenyi isaan madaalamaa waliin qaban bu'aa madaallii amanamaa kennuu irratti duumeessuu danda'a
- ✓ Hojjattotni gadii/subordinates/ raawwii hojji hojjattoota ol'aanoo ta'an madaaluu irratti rakkoon jiraachuu danda'a. Fakkeenyaaaf, hojjattotni gadii gaggeessa waajjirichaa kan madaalan taanaan, hubannoona dhimma bulchiinsaa irratti qaban gahaa ta'uu baachuu waan danda'uuf bu'aa madaallii sirrii ta'e kennuu irratti rakkoo dha.
- ✓ Sirni madaallii kana keessatti eenyummaa madaaltootaa madaalamaaf ibsuun waan hin gorfamneef⁸⁶, /ensuring anonymity of raters/ bu'aa madaallii dhugaa ta'e argachuu irratti miidha of danda'e geesisa.
- ✓ Baayyinni madaaltoota 3 fi isa ol ta'uu qaba.SMRH abbaa digrii 360 haala barbaadamuun hojji irra oolchuuf yoo xiqqaate madaaltoota sadii kan gaafatu yoo ta'u, kan baratamee fi yeroo baayyee ittiin hojjatamaa jiru madaaltota 5-6 jiruunidha.Kuni ta'uu kan hin dandeenye taanaan eenyummaa madaaltotaa dhoksuu fi madaallii hunda hammataa ta'e gaggeessuuf ni ulfaata.
- ✓ Madaaltoni tooftaa madaalliin gaggeeffamu irratti leenjii gahaa ta'e kan hin qabaanne ta'uu waan danda'uuf, kunis bu'aa madaallii sirrii ta'e argachuu irratti miidhaa qabaachuu danda'a.

Sirna madaallii abbaa digrii 360 hojji irra oolchuudhaaf dhimmootni xiyyeffannaan kennamuufii qabu jiru.⁸⁷ Tokkoffaa, namootni madaalaman dhimmoota adda addaa irratti akka hirmaatan gochuun barbaachisaa dha. Fakkeenyaaaf, namootni madaalan eenyuu ta'uu akka qaban yaada akka kennan gochuun adeemsa madaallii keessatti aantummaan itti dhagahamee akka hirmaatan gochuu danda'a. Lammaffaa, ragaalee ykn odeeffannoowwan barbaachisoo ta'an hundi sassaabamuu isaanii mirkaneeffachuun barbaachisaa dha. Ragaaleen ykn

⁸⁶ Dhimma kana irratti barreffamni tokko yoo ibsu: "All the information reviewed agreed that to address the issue of retribution and accountability and increase the likelihood that raters will provide candid feedback that was accurate , honest and fair anonymity must be assured." Kunis jechuun madaalliin abbaa digrii 360 sirrii, amanmaa fi madaalawaa ta'e gaggeessuuf eenyummaan madaaltootaa madaalamaaf ibsamuu hin qabu.Eenyummaan madaaltootaa madaalamaaf kan ibsamu taanaan madaalamaan madaaltota irratti haaloo ba'uu fi kkf raawwachuu waan danda'uuf bu'aa qabeessummaa sircichaa irratti miidhaa guddaa hordofsiisa.Madda:akkuma lakk.85 F. 18

⁸⁷ Richard Lepsinger and Anntionette D.Lucia, "360 feedback and performance appraisal" (september 1997) F.66

odeeffannoowwan madaaltooni kennuu danda'an adda baafachuun akkuma dandeettii fi beekumsa isaaniitii madaallii akka gaggeessan gochuun barbaachisaa dha. Sadaffaa, namoota madaalan keessaa namni tokko qofa bu'aa madaallii akka hin murteessinees gochuun barbaachisa dha '*ensure that no one rater dramatically affect the outcome*'. Kun jechuun qaamolee raawwii hojii hojjataa madaalan keessaa qabxiin qaama madaalu tokkoon kennamu ofii isaatiin bu'aa madaallii kan murteessu taanaan faayidaa qaamolee madaallii keessatti hirmaatan qaban gaaffii keessa kan galchuu waan ta'eef, qabxiin qaama tokkoon kennamu kobaa isaa bu'aa madaallii irratti miidhaa ykn faayidaa isa dhumaa haala hin geechisneen qophaa'uu qaba. Dhuma irrattis, sirna madaallii kana hojii irra oolchuuf madaaltootni dhimmoota kam irratti xiyyeffachuun madaallii gaggeessuu akka qaban fi adeemsa madaallii itti gaggeessan cimsuuf leenjiin kennamuuti qaba.

Waliigalaan, raawwii hojii hojjataa tokkoo madaaluun dhimma of-eegganno guddaa barbaaduu dha. Keessattuu, qaamolee raawwii hojii hojjataa tokkoo madaalan hubannoona raawwii madaalan irratti qaban adda baasuudhaan raawwii hojii hojjataa tokko bifa saayinsawa ta'een gaggeessuun kaayyoowwan raawwii hojii jedhamanii olitti ibsaman galmaan gahuuf faayidaa guddaa akka qabu hubachuun ni danda'ama.

BOQONNAA SADII

SIRNA MADAALLII FI RAAWWII HOJII ABBOOTII ALANGAA

Gaheen guddaa abbootii alangaa, biyya kamiyyuu keessatti argaman, qaban mootummaa fi uummata bakka bu'uun namoota gocha yakkaa raawwatan seera funduratti dhiheessanii akka adabaman gochuu dha.⁸⁸ Kun akkuma jirutti ta'ee, gaheen abbootiin alangaa qaban yeroodhaan gara yerootti ball'achaa fi dabalaan dhufeera. Keessattuu, hojiiwan akka eegumsa ragooleef taasifamuu, uummata hirmaachisuun yakka ittisuu fi kkf akka gahee abbootii alangaatti fudhatamaa dhufeera.⁸⁹

Angoo fi gaheen abbootii alangaaf kennamu biyya irraa biyyatti addummaa guddaa qaba. Biyyoota tokko tokko keessatti abbootiin alangaa hojiiwan hawaasummaa adda addaa raawwachuun kan irraa eegamu yoo ta'u, biyyoota birooti immoo ragooleefii miidhamtoota yakkaatiif kunuunsa gochuu qabu. Kanaaf, aangoo fi gahee abbootii alangaa qaban biyya irraa biyyatti adummaa guddaa ta'e kan qabu waan ta'eef, sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaas biyya irraa biyyatti addummaa ni qabaata. Haaluma kanaan, biyyootni raawwii hojii abbootii alangaa isaanii madaaluuf ulaagaalee aangoo fi raawwii hojii abbootiin alangaa qaban giddu galeessa gochuun qopheeffatanii hojii irra oolchaa kan jiran ta'uu isaati dha.

Aangoo fi gahee abbootiin alangaa qaban biyya irraa biyyatti adummaa kan qabu ta'us, mootummooni Gamtoomanii, kenna tajaajila abbaa alangummaa irra caalaa bu'a qabeessa taasisuuf qajeeltoowwan raawwii hojii abbootiin alangaa biyya kamiyyuu keessatti argaman agarsiisuu/hordofuu qaban teechiseera. Qajeeltoowwan raawwii hojii abbootiin alangaa kamiyyuu agarsiisuu qaban kuni ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaran qopheessufis faayidaa guddaa ta'e kenu.

⁸⁸ Council Of Europe Committee Of Ministers : Recommendation Rec(2000)19 Of The Committee Of Ministers To Member States On The Role Of Public Prosecution In The Criminal Justice System (*Adopted By The Committee Of Ministers On 6 October 2000 At The 724th Meeting Of The Ministers' Deputies*), Kew 2

⁸⁹ Olitti yaadannoo lakk.2^{ffaa}

Kanaaf, qabxiwwan kana bifaa qindaa'aa ta'een gurmeessuu fi hubachuun akka danda'amu boqonnaan kuni kutaa lamatti qoodamuun dhihaateera. Kutaa tokkooffaa keessatti aangoo fi gahee abbootiin alangaa sirna seeraa kontineental fi kooman low keessatti qaban kan keessatti ibsamu, qajeeltoowwan raawwii hojii abbootiin alangaa biyya kamiyyuu keessatti argaman hordofuu qaban, ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf biyyoota hedduu keessatti hojii irraa oolaa jiran addaa kan keessatti ibsamu ta'a. Kutaan lammaffaa boqonnaa kanaa immoo sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyyoota lamaa (Biyya Jarmanii fi Ingilizii) kan keessatti xiinxalamu ta'a.

KUTAA TOKKO

GAHEE FI SMRH ABBOOTII ALANGAA: BIFA WALIIGALAATIIN

Tajaajjilli abbootiin alangaa olaantummaa seeraa kabajchisuu fi haqa dhugoomsuuf keessatti qaban ol'aanaa dha. Ogeessotni kun biyya kamiyyuu keessatti yaad-rimeewan olii glamaan gahuuf hojjachuun isaanii murteesssaa ta'us, qajeeltoowwan dirqisiisaa abbootiin alangaa hundi horodofuu qaban garuu hin jiran. Sababni isaas, biyyoota adda addaa keessatti bulchiinsi sirna haqa yakkaa amaloota adda addaa kan qabuu fi seenaan kenna tajaajila abbaa alangummaa biyyoota adda addaa keessatti kan wal hin fakkaanne waan ta'eefidha. Adda addummaan kun biyyoota sirna haqaa walfakkaatu hordofan keessattis jiraachuu danda'aa.

3.1. Abbaa Alangummaa Sirna Komon Low Fi Kontineental Keessatti Fi Qajeelfamoota Raawwii Hojii Abbootiin Alangaa Hundi Hordofuu Qaban

Seenaan hundeffama waajira abbaa alangaa biyyaa irraa biyyatti ykn sirnaan sirnaatti adda addummaa guddaa ta'e qaba.⁹⁰ Waajjira abba alangaa hundeffamaa biyyootni sadarkaa tokkoffaadhaan kaafaman biyyoota sirna koontineental loow hordofanidha. Biyyoota kanneen keessatti waajjirri abbaa alangaa hundeffamuu kan jalqabee jaarrraa kudha sadeettaffaa keessatti akka ta'ee barreffamootni adda addaa ni kaasuu.⁹¹ Karaa biraatiin, biyyoota sirna seeraa

⁹⁰ Dr Despina Kyprianou: Comparative Analysis Of Prosecution Systems (Part I): Origins, Constitutional Position And Organization Of Prosecution Services, 2006. LSE. F.1.

⁹¹ Akkuma lakk.90^{ffaa}

koomon loow hordofan keessatti waajjiri abbaa alangaa seenaa yeroo gabaabaa ta'e qaba.Fakkeenyaaaf, biyyoota sirna kana hordofan keessaa kan biyya Ingilizii yoo ilaalle: biyya kana keessatti waajjira abbaa alangaa (akka isaanii ‘**Crime Prosecution Service**’) erga hundeffamee waggoota afurtama hin caalu.⁹² Waliigalaan hojiin abbaa alangummaa biyyoota sirna seeraa koontineental hordofan biratti seenaa yeroo dheeraa kan qabu yoo ta'u, kan biyyoota sirna seeraa kooman garuu gabaabaa dha.

Seenaan hojii abbaa alangummaa sirna seeraa lameen keessatti, bifa olitti ka'een, addummaa guddaa qabaachuun isaa gahee abbootiin alangaa sirna haqaa biyya tokko keessatti qabanis adda adda akka ta'u godheera.Dhimma kana bifa namaaf galuu danda'uun gabatee armaan gadii keessatti gabaabsinee ilaaluun ni danda'ama.

Gabatee 3.Gabatee Addummaa Hojii Abbaa Alangummaa Sirnoota Lamaan⁹³ Keessatti Jiru Agarsiisu

Qabxiwwan Addummaa Jiru Agarsiisuuf Gargaaran	Biyyoota Sirna Seeraa Koomon Hordofanitti	Biyyoota Sirna Seeraa Koontineental Hordofan Biratti
gocha yakkaa qorachuu	gocha yakkaa qorachuun aangoo poolisiif kennname dha	gocha yakkaa poolisii waliin ta'uun ni qoratu
bilisummaa hojii abbaa alangummaa	abbootiin alangaa hojii hojjatan haala bilisa ta'een raawwatu	abbootiin alangaa qaama seera raawwachisaa waan ta'aniif bilisummaan adda ta'ee isaaniif kennamu hin jiru
aangoo himata bu'uuruu irratti qaban	galmee qorannoo dhihaateef irratti himata bu'uuruu ykn dhiisuuf aangoo balla'aa ta'e qabu	gocha yakkaa qorachuu keessatti kan hirmaatan waan ta'eef himata bu'uuruu ykn dhiisuun aangoo qaban xiqqaa dha.

⁹² Akkuma lakk.91^{ffaa}

⁹³ Hojii abbaa alangummaa waliin wal qabatee biyyi tokko sirna seeraa kooman loow ykn kontineental wal makee jiraachuun isaa garuu dagatamuun hin qabu.Fakeenyaaaf biyyoota amala hojii abbaa alangummaa sirnoota lameenuu calaqisiisan keessaa biyya Iskootlaand kaasuun ni danda'ama.

miidhamtoota yakkaa qorannoo fi falmii keessatti hirmaachisuu	hirmaannaan miidhamtoota yakkaa xiqqaa dha	hirmaannaan miidhamtoota yakkaa guddaa dha
---	---	---

Waliigalaan, haala hojii abbootii alangaa biyyoota lameen irraa dhimmoota armaan gadii hubachuun ni danda'amaa. Tokkooffaa, aangoo fi gahee abbootii alangaa biyyoota sirna seeraa *Koomon* jedhamu hordofanitti hirmaannaan qorannoo yakkaa keessatti qaban xiqqaa yoo ta'u, himata bu'uruu fi himata bu'urame irratti murtii kennuu irratti garuu aangoo ball'aa qabu. Karaa biraatiin, muuxannoon sirna seeraa *kontineental* kan nutti agarsiisu abbootiin alangaa sirna kana keessatti argaman hirmaannnaan qorannoo yakkaa keessatti qaban cimaa hoo ta'u, qorannoo haala sirrii ta'een gaggeeffamee fi ragaa quubsaan deegaramee irratti himata bu'uruf garuu ni dirqamu.

Kanaaf, madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyyoota sirna seeraa *kooman* irra caalaan kan ibsamuu dhimma qorannoo yakkaa waliin wal qabatee jiruun otoo hin taane, dhimmoota falmii mana murtii keessatti raawwatamuun yoo ta'uu, madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa biyyoota sirna seeraa *koontineental* hordofan garuu kan ittiin ibsamuuuf xiinxalamuu raawwii abbaan alangaa qorannoo yakkaa keessatti qabuu fi falmii mana murtii keessatti gaggeessuun ta'uu isaati dha.

Aangoo fi gaheen abbootii alangaa sirnoota lameen keessatti qaban addummaa guddaa qabus, qajeeltoowwan raawwii hojii abbootii alangaa hundi calaqqisiisuu qaban garuu jiru. Qajeelfamootni kun Dhaabbatni Mootummaa Gamtootamniin kan bahan yoo ta'u, isaanis kanneen armaan gadiiti:

- ✓ Faayidaa Uummataaf Qofa Dhaabbachuu⁹⁴
- ✓ Ogummaa Ofii Kabajuu fi Kabajchisuu⁹⁵
- ✓ Hojii Abbaa Alangummaa Al-Logummaan Raawwachuu⁹⁶

⁹⁴ Guidelines on the Role of Prosecutors: Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990 kew.13(b)

⁹⁵ Akkuma lakk.94^{ffaa} kew. 3

- ✓ Kabaja Mirga Namoomaaaf Hojjechuu⁹⁷
- ✓ Qaamolee Biroo Waliin Tumsuun Hojjechuu⁹⁸
- ✓ Dhimmoota qabatan icciit eeguu⁹⁹
- ✓ Tajaajila abbaa alangummaa qajeeltoo si'aawaa, madaalawaa fi bif a wal fakkeenya qabuun(consistantly) gaggeessu¹⁰⁰

Kanaaf, abbootiin alangaa biyya kamiyyuu irratti argaman qajeelfamoota kanneen hordofuun aangoo fi gahee isaanii bahuu kan qaban waan ta'eef, qajeelfamootni kunis ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa diriirsuu keessattis gargaarsa ol'aanaa ta'e godhu.

3.3. Maalummaa fi Faayidaa MRH Abbootii Alangaa

Ogeessota qaamolee haqaa keessaatti hirmaatan keessaa, abbootiin alangaa, sadarkaa duraatiin dhahamu. Abbootiin alangaa bulchiinsa sirna haqa yakka biyya tokkoo keessatti hirmaanna guddaa kan taasisan yoo ta'u, mootummaa fi uummata bakka bu'uun gochotni yakka akka hin raawwatamne gochuun nagaa fi nageenyi amansiisaa ta'e biyya keessatti akka jiraatu ogeessota qaamolee haqaa biroo waliin hojjatudha. Haaluma kanaan aangoo fi gaheen isaaniif kennamuu qabu heera, seera biyya tokkon kan daangeeffamuu fi ibsamu ta'a. Abbootiin alangaa, akkuma muudamaa mootummaa kamiyyuu, raawwii hojii sirnichi isaan irraa barbaadu agarsiisuu qabu. Gama biraatiin, ogeessotni kun haala sirni fi adeemsi hojii irraa barbaaduun hojii isaanii gaggeessuu kan hin dandeenye taanaan itti gaafatamummaa qabu. Sirnoota itti gaafatamummaa abbootii alangaa diriirsuuf gargaaru keessaa inni duraa immoo SMRH abbootii alangaati.

Sirna kanaan raawwiin hojii abbaa alangaa ulaagaalee raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaran irratti hundaa'uun kan gaggeeffamu ta'a. Ulaagaaleen raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf dhihaatan kun dandeettiwwan abbaan alangaa tokko qabaachuu ykn agarsiisuu qabu

⁹⁶ Akkuma lakk. 95^{ffaa} kew. 13(a)

⁹⁷ Akkuma lakk. 96^{ffaa} kew. 12

⁹⁸ Akkuma lakk. 97^{ffaa} kew. 20

⁹⁹ Akkuma lakk. 98^{ffaa} kew. 13(c)

¹⁰⁰ Akkuma lakk. 99^{ffaa} kew. 12

kan hammatee dha.Waliigalaan, dandeettiawan ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ka'umsa ta'an kanneen akka dandeettii qorannoo, barreessuu, murteessummaa, fedhii guutuun hojjachuu (zeal) irratti hundaa'uun raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluun ni danda'ama.¹⁰¹ Kanaaf, madaallii raawwii hojii abbootii alangaa jechuun dandeettiawan murteessoo abbaan alangaa tokko gahee hojii isaa gaggeessuu keessatti agarsiisuu qabu madaaluuf raawwii hojii isaa irratti hundaa'uun sirna gaggeeffamu dha.

Madaalliin raawwii hojii abbaa alangaa akka sirni itti gaafatamummaa tajaajila abbaa alangummaa diriirsuuf gargaaru tokkotti fudhatama.Sirni itti gaafatamummaa tajaajila abbaa alangummaa diriiru keessaatti, MRH abbootii alangaa faayidaalee bifa adda addaatiin ibsamuu danda'u qabu.Isaanis:

✓ **Murtiiwan Faayidaalee Abbootii Alangaaf Kennamuu Qaban Dabarsuuf ni Gargaara**

Madaalliin raawwii hojii dhimmoota faayidaalee abbootii alangaa waliin wal qabatan murteessuun sirna onnachiftuu diriirsuuf faayidaa guddaa ta'e qaba.Haaluma kanaan, Abbootii alangaa raawwiin hojii isaanii ol'aanaa ta'eef onnachiiftuwwan adda addaa taasisuuf akkasumas MRH abbootii alangaa, abbootii alangaa hirina agarsiisan irratti murtii sirrii ta'e dabarsuuf gargaarsa guddaa ta'e kenna.

Ogeessi seeraa Isteephaanos Baayibas, dhimma kana irratti yoo barreessu:

*"Top performers should receive rewards, which help to retain them and may teach everyone about good prosecutorial performance."*¹⁰²

Kunis jechuun madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa, abbootii alangaa raawwii ol'aanaa galmeessan onnachisuun hojii abbaa alangummaa keessatti akka turan gochuu fi raawwii hojii abbaa alangummaa ol'aanaan bifa kam akka qabu agarsiisuuuf kan gargaaru dha. Kanaaf, MRH

¹⁰¹ Stephanos Bibas: *Rewarding Prosecutors for Performance*: Ohio State Journal Of Criminal Law Vol 6:44 (2009) F.444

¹⁰² Akkuma lakk. 101^{ffaa} F. 448

abbootii alangaa meeshaa bulchiinsaa sirna onnachiiftuu abbootii alangaa diriirsuuf gargaaruu dha.

✓ **Murtiwwan Bulchiinsaa Addaa Dabarsuuf ni Gargaara**

Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa, faayidaa olitti ka'e cinaatti faayidaan isaa inni bira, murtiwwan bulchiinsa waajjira abbaa alangaatiin kennaman dhama-qabeessa akka ta'an godha. Murtiwwan akka guddina, carraa barnootaa, fedhii leenjii abbaa alangaa ilaalan dabarsuuf ni gargaara. Dhimma kana irratti hayyuun seeraa yaadni isaa olitti ka'e yoo barreessuu:

“.....it (*performance appraisal of public prosecutor*) would also help to catch prosecutors in need of additional training, discipline, or firing.....In other words, management would use this information tool to spot and fix problems, even apart from any link to compensation.”¹⁰³

Kunis jechuun, madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa faayidaalee abbootii alangaaf taasifamu murteessuf qofa otoo hin taane, murtiwwan bulchiinsa kan ta'an akka kenna leenjii, dhimma naamusaa fi hanga hojii irra gaggeessuu abbaa alangichaa murteessuuf ni gargaara jechuu dha.

3.4. Madaallii Raawwii Hojii fi Naamusa Abbaa Alangummaa

Yaad-rimeewan madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa fi naamusni abbootii alangaa dhimma tokko ibsan fakkaatnis addumaan guddaatu isaan giddutti jira. Addummaa fi tokkummaa yaad-rimeewan kanaa haala armaan gadiin dhiheessuun ni danda'ama.

✓ **Addummaa SMRH Abbootii Alangaa fi Naamusa Abbootii Alangaa**

Madaalliin raawwii hojii fi naamusni abbootii alangaa qabxiwwan hedduu irratti addummaa qabu. Tokkoffaa, madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa kan ibsamu aangoo fi gahee abbaan alangaa tokko qabu beekee ulaagaalee fi qajeeltoowwan hojimaataan taa'e irratti hundaa'uun gaggeessuu kan ittiin madaalamu yoo ta'u, naamusni abbaa alangaa garuu amaloota abbootiin alangaa raawwii hojii keessatti agarsiisuu qaban kan ilaalu dha.

¹⁰³ Akkuma lakk. 102^{ffaa} F. 447

Lammaffaa, madaalliin raawwii hojii abbaa alangaa kan ibsamu sadarkaa hojii abbaan alangaa tokko jiru irratti gahee kennameef raawwachuu isaa kan ittiin madaalamu dha. Kunis jechuun abbaan alangaa raawwii hojii isaatiin kan madaalamu, istaandaardii raawwii hojii inni hojjatu irratti bu'uureeffachuun ta'a. Gama biraatiin, naamusni abbaa alangaa sadarkaa abbaan alangaa tokko qabu giddu-galeessa otoo hin godhatin raawwatiins kan qabu dha. Sababni isaas, raawwiin hojii abbaa alangaa akkuma sadarkaa hojiitti adda addummaa kan qabaatu yoo ta'u, naamusni abbaan alangaa tokko agarsiisuu qabu garuu haala wal-fakkaataa ta'ee abbootii alangaa hunda biratti mull'achuu qaba.

Sadaffaa, ulaagaaleen raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluuf gargaaranii fi tumaaleen naamusaa abbaa alangummaa addummaa qabu. Biyyoota tokko tokko keessatti (fakkeenyaaaf: Ispeen fi Faransaay)¹⁰⁴ ulaagaaleen madaallii raawwii hojii abbaa alangaa waliin wal qabatan fi duudhaaleen naamusaa abbaa alangummaa addummaa akka qaban kaasu. Sababni isaas, tokkooffaa, dhimmootni madaallii raawwii hojii keessatti ilaalaman haala objective/amala dhuunfummaa irraa bilisa/ ta'een safaramanii ta'uun kan irraa eegamu waan ta'eef raawwii hojii madaaluu keessatti galuu hin qaban yaada jedhu of keessatti kan qabu dha. Lammaffaa, abbaan alangaa tokko duudhaalee naamusaa kabajee raawwii hojii isaa kan bahu waan ta'eef, haala adda ta'een dhimma naamusaa madaallii raawwii hojii keessatti galchuun hin barbaachisu jedhu.

✓ **Tokkummaa Madaallii Raawwii Hojii Abbaa Alangaa Fi Naamusa Abbaa Alangummaa**

Addummaa MRH fi naamusa abbaa alangaa caalaa tokkumaa isaanitu calaqqisa. Sababni isaas, ulaagaaleen raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaranii fi duudhaalee naamusaa kan wal fakkaatan waan ta'eefidha. Ulaagaaleen raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf yeroo ammaa gargaaraa jiran yoo ilaalle, duudhaalee naamusaa waliin hidhata cimaa ta'e qabu. Sababuma kanaaf, biyyootni baayyee ta'an (Jarmanii, Beelgium, Ixaaliyaa, Ostiriyaa, Nezarlaand)¹⁰⁵

¹⁰⁴ Increase The Efficiency Of The System For The Professional Evaluation Of Magistrates: Comparative Study On The Professional Evaluation Of Judges And Prosecutors: Financed By The European Union : 2010. Barreeffama kana toora weebaayitii www.csm1909.ro/csm/linkuri/06_01_2011_38069_ro.doc irraa argachuun ni danda'ama.

¹⁰⁵ Akkuma lakk 104^{ffaa}

keessatti duudhaaleen naamusa abbaa alangummaa tokko tokko kabajuun akka raawwii hojii abbaa alangaa gaarii ta'an tokkootti kan fudhataman.

3.5. Ulaagaalee Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa: Waliigalaan

Sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa diriirsuun barbaachisaa akka ta'ee sanadaootni sadarkaa addunyaan tumaman ni addeessuu.¹⁰⁶ Sanadootni kun akka akeekanitti madaalliin raawwii hojii abbaa alangaa ulaagaalee qabatamoo (objective) ta'an bu'uureeffachuuun raawwatamuun akka qabu akeeku. Sanadootni kun barbaachisummaa SMRHAA teechisanis, ulaagaaleen kam irratti hundaa'uun madaallii gaggeessuun akka barbaachisu garuu hin kaasan.

Qorannoowwan tokko tokko akka agarsiisanitti raawwii hojii abbootii alangaa madaaluudhaaf ulaagaalee sadarkaa addunyaatti biyyoota baay'ee biratti ballinaan fudhatamummaa argatanii hojii irra oolaa¹⁰⁷ jiran lama akka jiran ni agarsiisu.Isaanis kanneen armaan gadiiti:

3.5.1. Yeroo Hojimaataan Taa'ee Keessatti Raawwachuu (Timeliness)

Akka ulaagaa kanaatti, abbaan alangaa tokko daangaa yeroo sirna deemsa falmii yakkaa keessatti ibsame giddu-galeessa godhachuun hojjechuun isaa xiinxaluuf ulaagaa gargaaru dha.Ulaagaan kun raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf fudhatamuun kan danda'ee sababa lamaafi dha.

Tokkooffaa, abbaan alangaa tokko yeroo seeraan daangaa'eef keessatti himata bu'uuruun adabbiin akka murtaa'uu gochuu dandeenyaa namootni biroo gocha yakkaa akka hin raawwannee ni daangeessa jedhu.¹⁰⁸ Sababni isaatis, abbootiin alangaa gahee kennameef bifa gahumsa qabuun kan raawwatan taanaan, namootni gocha yakkaa raawwachuu irraa akka of quasatan ergaa dabarsuu danda'a jechuu dha.

¹⁰⁶ Olitti yaadannoo lakk 94^{ffaa}

¹⁰⁷ Ulaagaawan madaallii raawwii hojii abbootii alangaa kun akka ulaagaawan durii (traditional indicators of prosecution service) kan fudhatamaniif yeroon isaanii akka irra darbe yaadama. **Madda: Olitti yaadannoo lakk 3^{ffaa} F..1**

¹⁰⁸ Todd Foglesong and others, “Measuring Progress toward Safety and Justice: A Global Guide to the Design of Performance Indicators across the Justice Sector” Vera Institute of Justice, (November 2003) F. 35-45 baroeffama kana toora weebssayitii www.altus.org/pdf/mptsj.php irratti argachuun ni danda'ama.

Lammaffaa, tumaaleen yeroo sirna deemsa falmii yakkaa keessatti argaman kabajamuun isaanii qofti, abbootiin alangaa dirqama isaanii haqummaa fi haala seerri jedhuun bahuu isaanii mirkanoeffachuuf gargaara. Kanaafi biyyoota tokko tokko keessatti adda addaa abbootiin alangaa himata yeroodhaan bu'uuruu isaanii ciminaan kan to'atan.¹⁰⁹

5.2. Dandeettii Adabsiisuu

Ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ballinaan sadarkaa addunyaatti biyyoota baay'ee keessatti hojii irra oolaa jiran keessaa inni biraa dandeettii adabsiisuti.Dandeettiin adabsiisuu, biyyoota baayyetti¹¹⁰ akka ulaagaa murteessatti fudhatamaa jira.

Raawwii hojii abbootii alangaa dandeettii adabsiisuun madaaluun fudhatamummaa ol'aanaa¹¹¹ argatus haalli itti herreegamu irratti garuu muuxannoo addaa addaatu jira.Mee tooftaawan dandeettiin adabsiisuu abbootii alangaa itti herreegamu danda'u haa ilaallu!Haala tooftaawan kun itti herreegamu danda'u fakkeenyta itti aanuun ilaaluun gaarii ta'a.

*'namootni shantama (50) gocha yakkaa himata lama(two counts) irratti
bu'uursiisuu danda'uu raawwatani qabaman.Namoota qabaman keessaa
abbaan alangaa namoota digdama (20) irratti ragaan waan hin argamnee ykn
hin jiraaneef ykn gaggeessi qorannoo yakkaa xiyyeffannaan waan hin
raawwatamneef himata bu'uuruu dide. Karaa biraatiin, himata dhihaachuuf*

¹⁰⁹ Fakkeenyaf biyya Raashiyaa keessatti abbootiin alangaa yeroo seeraan daangeeffameefffi ol jia lamaaf dhimma tokko irratti himata bu'uuruu baannaan dhimmicha haala adda ta'en xiyyeffannaan kennameefi hordofama.Biyyoota akka Chiilee fi Mootummaa Naannoo Newyoork keessatti yeroodhaan raawwatamuun isaa xiinxaluuf tooftaawan adda addaa fayyadamuun raawwii hojii abbootiia alangaa madaalu. **Madda:akkuma lakk 108^{ffa}**

¹¹⁰ Fakkeenyafa Biyya Ruusiyaa fi Ameerikaa fudhachuu dandeenyaa.Biyya Raashiyaa keessatti dandeettiin adabsiisuu abbaa alangaa tokkoo gadi aanaa taanaan abbaan alangaa dhimma san qabate raawwii hojii burjaaja'aa "shoddy workmanship" akka qabu fudhatama. **Madda: Akkuma lakk. 109^{ffa}**

¹¹¹ Dandeettiin adabsiisuu raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluuf faayidaa guddaa kan qabu akka ta'e ogeessota baayyeen irratti kan waliigalame ta'us, ogeessotni tokko tokko garuu dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaalu tokkotti fudhatamuun hin qabu jedhu.Sababni isaan dhiheessaniis dandeettii adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaatti fudhatamuun isaa, abbootiin alangaa xiinsammuu adabsiisuu' 'conviction psychology' akka qabaatan gochuun hojii isaan haqaaf raawwachuu qaban ni midha jedhu. **Madda: Stanley Z. Fisher, In Search of the Virtuous Prosecutor: A Conceptual Framework., J. CRIM. L. (1988) F. 197, 206**

yaadame keessa himatamtooni 10 himata tokko (one count) irratti gocha yakkaa raawwachuu isaanii waan amananiif /enter of guilty plea/ abbaa alangaa waliin waliigaluun himatni dhaabbate. Namoota hafan kudha shan (15) irratti abbaan alangaa himata bu'uure. Isaanis mana murtii funduratti dhihaatanii falmii gaggeessan. Bu'aan falmii kanaatis: namootni shan (5) bilisaan, namootni shan (5) adabbiil himata lameeninuu, namootni shan (5) immoo himata tokkoon qofa adabbiin irratti murtaa'ee. Namoota shakkaman shantama (50) keessaa namootni shan (5) immo dhimmi isaanii mana murtiin ilaalamaa jira.

Dhimma yaadaa kana irratti dandeettiin adabsiisuu dhibbeentaa digdamii shan (25), afurtama (40) ykn sadeetama (80) akkaataa ta'uun shallagamu danda'aa. Haala isaa mee haa ilaallu!!

3.5.2.1. Dandeettii Adabsiisuu.....Baayyina Himata Dhihaatu Irratti Bu'uureeffate

Tooftaa kanaan dandeettii adabsiisuu herreeguu kan jalqabamu namoota shakkamanii qabaman irraa ta'ee, dhimmoota hanga ammaa himatni irratti banamee murtiin hin kennamnes dabalata. Namootni qabaman kun gocha yakkaa himata dhibba isaan himachisiisuu danda'uun qabaman. Isaan keessaa gochoota yakkaa himatni lama (two count) namoota 5 irratti bu'uramee; himata **10** jalatti balleessa, gochoota yakkaa himatni 1 namoota 5 irratti bu'uramee himata **5** jalatti balleessaa fi adabbiil abbaa alangaa waliin waliigaluun himata **10** jalatti adabbiin namoota 10 irratti akka murtaa'uu ta'e. Kanaaf baayyina himata bu'uureeffamuuf yaadame keessa (100) kan adabbiin irratti kennname digdamii shan (25). Kanaaf, dandeettiin adabsiisuu abbaa alangaa tokkoo fakkeenya kanaan digdamii shan (25) ta'a.

Kanaaf herreegni isaa:

Baayyina himatni bu'uramee adabbiin irratti kennname X baayyina himata bu'uramee adabbiil argachu qabu

Tooftaa kanaan dandeettii adabsiisuu abbaa alangaa tokkoo madaaluun faayidaalee baayyee qaba. Tokkooffaa, abbaan alangaa qorannoo yakkaa keessatti hirmaannaa cimaa ta'e akka ta'u dirqisiisa. Sababni isaas, abbaan alangaa galmeewwan qorannoo yakkaa haala sirrii hin taaneen gaggeeffameera jedha himata cufuuf carraa hin qabu. Kan cufu taanaan immoo irratti lakkaa'ama. Karaa biraatiin, ragoolee dhiheessuu irratti hojiin abbaan alangaa akka guddatu

godha. Kanaaf, haalli shallaggii kun waliitti-dhufeenya poolisii fi abbaan alangaa qaban kan cimsuu dha jechuun ni danda'ama.¹¹²

3.5.2.2. Dandeetti Adabsiisuu.....Baayyina Namoota Adabbiin Irratti Murtaa'ee

Shallaggii kanaan dandeettiin adabsiisuu kan herregamu namoota himatni dursee irratti banamuuf karoorfame keessa namoota meeqa irratti himatni bu'uramee murtiin balleessummaa kennname kan jedhu ilaaluun kan shallagamu dha.Fakkeenya olitti kaasneen shallaggii kana ibsuuf: namoonti kudhan (10) adabbii irratti murta'uu abbaa alangaa waliin waliigalaniiru.Namoonti shan (5) himoota lameen jalatti adabamaniiru.Namoonti shan (5) immoo himata tokko jalatti adabamaniiru.Kanaaf, namoota himatni irratti dhihaachuu qabu (50) keessa namoota digdama (20) irratti himatni dhihaatee adabbiin irratti kennameera.Dandeettiin adabsiisuus dhibbeentaa afurtama (40) ta'a. Dandeettiin adabsiisuu kunis yeroo herreeggamu:

Namoota himatni irratti dhihaatee adabaman X 100

Namoonti himatni irratti dhihaatee adabamuu qaban

Tooftaa kana keessatti abbootiin alangaa fi poolisii hanga danda'amaa ta'eetti namoota hunda irratti himata bu'uruuf akka xiyyeffatan godha. Dhimmootni himatni bu'uramee murtiin irratti hin kennames, yeroo gabaabaa keessatti ilaalamajj murtiin balleessummaa akka kennamuuf barbaadama.¹¹³

3.5.2.3. Tooftaa Baayyina Himata Banameef Adabbi Kenname Irratti Qofa Xiyyeffatu

Tooftaan inni sadaffaa kun akka tooftaa isa tokkoffaa dhimmoota qorannoo kan ilaallatu ykn akka tooftaa lammaffaa dhimmoota ilaalamaa jiran bu'ureeffachuuun kan herreegamuu miti.Xiyyeffanaan tooftaa kanaa inni guddaan himata bu'uramee keessaa himata murtii argatee meeqa akka ta'ee ilaaluun dandeettii adabsiisuu herreguu dha.Fakkeenyaaf, dhimma armaan olii irratti abbaan alangaa namoota himatni irratti bu'urame 25 keessa namoota 20 irratti adabbiin akka murtaa'uu gochuun danda'ameera. Kanaaf, dandeettiin adabsiisuu dhibbeentaa 80 irra jira jechuun ni danda'ama.Herreengni isaas:

¹¹² Olitti yaadannoo lakk.108^{ffaa}

¹¹³ Akkuma lakk 112^{ffaa}

Baayyina namoota himatni irratti banamee

Tooftaa kana keessatti abbootiin alangaa dhimmoota adabbiin irratti murtaa'uu hin dandeeny'e akka himata bu'uuruu dhiisan, gargaarsa poolisiif gochuu qaban akka xiqqeessan godha.Walitti dhufeenya poolisii fi abbaa alangaas ni miidha.¹¹⁴

Akkuma olitti kaasuuf yaalle, ulaagaalee armaan olii irratti hundaa'uun dandeettii adabsiisuu abbootii alangaa madaaluun rakkinoolee baayyee kan qabu waan ta'eef, ulaagaalee madaallii raawwii hojii ammayyaa diriirsuuf wantoonti hojjetaman ykn akka hojjetaman barbaadaman jiru.Isaan haala waliigalan haa ilaallu mee!!

Raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaalee murtaa'oo olitti kaasuuf yaalle irratti qofa hundaa'uun madaaluun akka hin danda'amne yaadamu erga jalqabamee tureera.Yaadni kun irra jireessan maddu kan danda'ee aangoo fi gaheen abbootii alangaa qaban yeroo dhaan gara yerootti ballachaa waan dhufefidha.Kanaanis, abbootiin alangaa namoota gocha yakkaa raawwatan jedhamanii shakkaman humna qaban hunda fayyadamuun adabbiin akka irratti murtaa'uu gochuu qofa otoo hin taane; uummata waliinis qunnamtii bifa adda addaa qabu gochuu fi gochi yakkaa akka hin raawwatamne hojjachuunis ibsama.Kanaaf, abbootiin alangaa yakkaa ittisuu keessatti uummata waliin hariiroo gaarii horachuu¹¹⁵ fi walqunnamtii namoota yakkaan miidhaman waliin qaban jiraachuu aangoo fi gahee abbootii alangaa duri qaban kan ball'ise dha jechuun ni danda'ama.¹¹⁶ Kunis, sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa dhimmoota kana of keessatti hammachuun akka adeemsifamu godheera.

Kanaaf, raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ulaagaaleen dandeetti adabsiisuu fi yeroodhaan himata bu'uuruu jedhaman qofti gahaa miti.Ulaagaaleen biroo itti dabalamaa jiran

¹¹⁴ Akkuma lakk 113^{ffaa}

¹¹⁵ Hariiroo abbootiin alangaa uummata waliin qaban kallatti adda addaan ibsamuu danda'aa.Isaan keessaa fkn biyya Kibba Afriikaa keessatti, abbootiin alangaa gara uummataatti gadi bu'uun aangoo fi gahee isaanii ibsuu fi hubannoona kenuun akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaatti fudhatamaa jira. **Madda:** Akkuma lakk 114^{ffaa}

¹¹⁶ M. Elaine Nugent and Borakove Lisa M. Budzilowicz, "Do lower conviction rates mean prosecutors' office are performing poorly? " a report of the prosecution performance measurement project, National District Attorneys Association, (march 2007) F. 6

jiru.Fakkeenyaaf: namoota miidhaman kunuunsuu, aangoo ofi sirnaan fayyadamuu fi kkf kaasuun ni danda'ama.¹¹⁷

KUTAA LAMA

SMRH ABBOOTII ALANGAA: BIYYOOTA MURAASA KEESSATTI

3.6. SMRH Abbootii Alangaa Biyya Jarmanii

3.6.1. Haala Qaxarrii Abbootii Alangaa Biyya Jarmanii

Mootummooleen naannoo (biyya Jarmanitti ‘*lander*’ jedhamu) bulchiinsa haqaa naannichaa keessatti aangoo isa ol’aaanaa ta’ee qabu.Mootummooleen naannoo hundi **Ministeera Haqaa** kan qaban yoo ta’u, abbootii alanagaas kan qaxaraniiffi muudan isaanuma.¹¹⁸ Mee haala qaxarrii abbootii alangaa biyya kanaa waliigalaan haa ilaallu.

Mootummaa Federaalaaa Jarmaniif mootummoolee naannoo biyya Jarman keessatti abbootii alangaa filee qaxaruuf aangoo kan kennname Adeemsa Bulchiinsa Humna Namaa Ministeeraa Haqaa Federaalaa ykn Naannooleetfidha. Ministeerri Haqaa Federaalaa ykn naannoolee namoota abbootii alangaa ta’uun qaxaramuu barbaadaniif beekisisa waamicha godha. Haaluma beekisa bahe kanaan namootni dorgomuuf fedha qaban akka qormaata fudhatan godhama. Qormaatni kunis gosa lama qaba; qormaata isa duraa fi lammaffaa jechuudhaan adda baasuun ni danda'ama.¹¹⁹

Namni tokko abbaa alangaa ta’ee qaxaramuun dura waggoota afuriif Yuuniarsitiit seeroota biyyatti adda addaa barachuu qaba.Barumsi kennamu gosa lama kan yoo ta’u, inni duraa dorgomtootni dhimmoota seeraa keessaa muraasa¹²⁰ irratti dirqiin barachuu fi milkaa’uu kan

¹¹⁷ Olitti yaadannoo lakk 116^{ffaa}

¹¹⁸ Giuseppe Di Federico (Editor), Research project with financial support from the Italian Ministry of Education “Recruitment, Professional Evaluation and Career of Judges and Prosecutors In Europe: Austria, France, Germany, Italy, Spain And Netherlands.” University and Research (FISR programme) (2005) F. 85

¹¹⁹ Akkuma lakk 118^{ffaa}

¹²⁰ Seeroota dirqiin namni abbaa alangaa ta’uuf barbaadu tokko akka baratu eegamu:seera hariiroo hawaasaa,seera yakkaa,seera uummataa (public law), seeroota adeemsaa.akka fakkeenyaatti kaasuun ni danda'ama. **Madda: German Judiciary Act in the version of the promulgation of 19 April 1972 (Federal Law Gazette Part I p.**

qaban yoo ta'uu, karaa biraatiin immoo dhimmoota seeraa filannoonaan baratan (selecting courses) irrattis milkaa'uu qabu.

Qormaanti inni duraas namoota abbootii alangaa tahuuf dorgomaniif kan kennamu akkuma barumsa Yuuniversitii fixaniin ta'a.¹²¹ Xiyyeeffanaan qormaata kanaatis koorsiwwan filannoonaan barataman irratti xiyeeffatchuun kan qophaa'uu dha. Namootni qormaata kana irratti qabxii gaarii argatan qoramaata isa lammaffaaf qophaa'u.¹²² Qophiin godhaniis leenjii dhaabbata dhimma kanaaf hundaa'ee keessatti ykn qaamolee haqaa birootti wagga lama hin caalle irratti kennamu irratti hirmaachuun ta'a.¹²³

Waggootni lameen kun erga xumuramanii booda, namootni leenjii kana irratti hirmaatan qormaata isa lammaffaa fudhatu.¹²⁴ Qormaanti kuni kan xiyeeffatu immoo koorsota barattootni dirqiin akka fudhatan godhamee fi dhimmoota leenjii irratti kennameef kan ilaalu dha.¹²⁵ Namootni qormaata isa lammaffaa kanaan dorgaman abbootii alangaa ta'uuf qabxii ol'aanaa argachuu qabu.¹²⁶

3.6.2. Ulaagaalee Qaxarrii Abbootii Alangaa Biyya Jarmanii

Akka heera mootummaa biyya Jarmanii namni lammii biyya Jarmanii ta'e kamiyuu hojjetaa mootummaa ta'ee qaxaramuudhaaf mirga akka qaba¹²⁷ Namni lammii biyya kanaa dandeettii,

713), as last amended by Article 9 of the Act of 5 February 2009 (Federal Law Gazette Part I p. 160) kutaa/section 122 fi 5

¹²¹ Olitti yaadannoo lakk 118^{ffaa} F. 72

¹²² Akkuma lakk 121^{ffaa} F. 72

¹²³ Akkuma lakk 122^{ffaa} F. 72

¹²⁴ Akkuma lakk 123^{ffaa} F. 72

¹²⁵ Akkuma lakk 124^{ffaa}

¹²⁶ Akkuma lakk 125^{ffaa} F. 72

¹²⁷ Lammii biyya Jarmanii hojjetaa mootummaa ta'ee hojjechuuf mirga akka qabu heerri mootummaa biyya kanaa teechiseera. Mirga kana haala guutuu ta'een hubachuuf tumaan heerichaa kana fakkaata:

(1) Every German shall have in every *Land* the same political rights and duties.

(2) Every German shall be equally eligible for any public office according to his **aptitude, qualifications and professional achievements**.

ogummaa fi muuxannoon hojii manni hojii tokko barbaadu guutee kan argame taanaan, mana hojii kan keessatti qaxaramee hojjachuu danda'a.

Akka seera biyya kanaatti, namni tokko abbaa alangaa ta'ee qaxaramuuf ulaagaaleen bu'uraa guutuu qabu jira.Ulaagaalee abbootii alangaa qaxaruuf akka ka'umsaatti fudhataman naannoo irraa naannootti addummaa qabu.¹²⁸ Dhimmootni kunis gahumsa abbootii alangaa irraa barbaadamuu haala ibsuu danda'uun bakka afuritti qoodamuun ibsamaniiru.

Isaanis:

- ✓ **Gahumsa Ogummaa**
- ✓ **Gahumsa Dhuunfaa**
- ✓ **Gahumsa Hawaasummaa**
- ✓ **Gahumsa Gaggeessummaatti**

Ulaagaalee armaan olii wal bira qabuun yoo ilaallu, modaalitiin qaxarriin biyya Jarman keessatti itti gaggeeffamu muuxannoo hojii giddu galeessa kan godhate akka ta'e ni hubatama.¹²⁹

3.6.3. Kaayyoo SMRH Abbootii Alangaa Biyya Jarmanii

Biyya Jarmanii keessatti raawwiin hojii abbootii alangaa kan madaalamu kaayyoowwan armaan gadii galmaan gahuufi:¹³⁰

(3) Neither the enjoyment of civil and political rights, nor eligibility for public office, nor rights acquired in the public service shall be dependent upon religious affiliation. No one may be disadvantaged by reason of adherence or nonadherence to a particular religious denomination or philosophical creed.

(4) The exercise of sovereign authority on a regular basis shall, as a rule, be entrusted to members of the public service who stand in a relationship of service and loyalty defined by public law.

(5) The law governing the public service shall be regulated and developed with due regard to the traditional principles of the professional civil service.(xiyyeefannaan barreessaa kanaan) **Madda:Article 33 [Equal citizenship – Public service],German Basic Law**

¹²⁸ Olitti yaadannoo lakk.118^{ffaa} F. 86

¹²⁹ Kun jechuun qormaatni hin kennamu jechuu akka hin taane namuu ni hubata.Wanti as irratti ibsamuuf yaalame abbootiin alangaa qoramaata waan darbanif qofa abbaa alangaa akka hin taanee fi keessayuu qoramaatni isa lammaffaa kan kennamuu muuxannoo abbaan alangaa tokko qabu gadi faggeenyaa ilaluun murteessuuf barbaachisaa waan ta'eefidha.Kanaaf akka sirna qaxarrii kanaatti, abbootiin alangaa itti filataman qormata darbuu ykn seera barachuu qofa otoo hin taanee muuxannoo hojiis qabaachuu dabalata. **Madda:Fausto de Santis and Others ,European Judicial Systems:Effeciency And Quality Of Justice ,European Commision For Effeciency and Justice ,2008 F. 178**

¹³⁰ www.csm1909.ro/csm/linkuri/06_01_2011_38069_ro.doc gaafa guyyaa 10/11/2011 kan ilaalame

- ✓ Abbaan alangaa madaalame raawwii hojii isaa keessatti bakkee jiru akka beeku gochuu fi guddina ogummaa isaa mirkaneessuuf;
- ✓ Adeemsalee hojii keessaa adeemsa abbaan alangaa tokko ramadamee bu'aa qabeessa ta'u danda'u adda baafachuuf;
- ✓ Guddina sadarkaa abbootii alangaa sirneessuuf;
- ✓ Abbootii alangaa yaalii irratti argamanii fi gahumsa hin qabaanne hojiirraa gaggeessuuf ni gargaara

Kaayyoowwan kanneen irratti hundaa'uun madaalliiin gaggeeffamu bifa lamaan raawwatama.¹³¹ Tokkoffaa, madaallii raawwii hojii abbootii alangaa hunda hammataa(General Evaluation) kan jedhamu yoo ta'u, madaallii kana keessatti abbootii alangaa hundi raawwiin waggoota afur ykn shaniin keessaatti al tokko kan madaalamu ta'a.Lammaffaa, madaallii kaayyoo ykn faayidaa murtaa'aa ta'eef (Specific Evaluation) fkn, iyyattoota akka guddina sadakarkaa abbaan alangaa tokko dhiheessu murteessuuf yeroo kamiyyutti kan raawwatamu ta'a.

3.6.4. Ulaagaalee Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Biyya Jarmanii

Ulaagaalee, madaallii raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaalee kanneen abbootii alangaa qaxaruuf kan gargaarani dha.Haaluma kanaan, abbootiin alangaa gahumsawan qaxaramuuun dura agarsiisuu qaban hunda, erga qaxaramanii boodas raawwii hojii isaanii keessatti calaqisiisuu qabu.

✓ Gahumsa ogummaa¹³²

Ulaagaa kana keessatti ulaagaawan xixiqqoo ulaagaa kan ibsan akka: dandeettiawan hojii abbaa alangummaa raawwachuuuf barbaachisan, ijoo falmii dhiheessuu fi amansiuu, falmii gaggeessuu fi gahumsa barsiisummaa kan jedhamn yoo ta'an, isaanis raawwii hojii abbaa alangaa tokko madaaluuf ni gargaaru.

✓ Gahumsa dhuunfaa¹³³

¹³¹ Olitti yaadannoo lakk.118^{ffaa} F. 95

¹³² Akkuma lakk.131^{ffaa} F. 87

Gahumsi dhuunfaa abbaan alangaa tokko qabu raawwii hojii isaa madaaluuf akka ulaagaa tokkotti fudhatama.Ulaagaa kana keessatti amaloota waliigalaa abbaan alangaa tokko qabu, amaloota itti gaafatamummaa fi miira tajaajiltummaa, dandeetti baayyina hojii to'achuu,dandeettii hogganuu fi qindeessuu,dandeettii murteessummaa fi dhimmoota biroo akka ulaagaalee xixiqqoo gahumsa dhuunfaa abbootii alangaa ibsanitti fudhatamu.

✓ **Gahumsa hawaasummaa¹³⁴**

Gahumsa hawaasummaa abbaan alangaa tokko qabu raawwii hojii abbaa alangichaa madaaluuf akka ulaagaa tokkotti fudhatama.Gahumsa kana keessatti dhimmoonti adda addaa hammatamaniiru.Isaanis: dandeettii walqunnamtii abbaan alangaa qabu, dandeettii waldhabdee haala nagahaan hiikuu fi dhimmoota kenna tajaajila abbaa alangummaa keessatti abbaa alangaa irraa calqisiisuu qaban of keessatti qabata.Isaanis raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru.

✓ **Gahumsa gaggeessummaa¹³⁵**

Gahumsi gaggeessummaa abbaan alangaa qabu raawwii hojii isaas madaaluuf akka ulaagaa tokkootti fudhatama.Gahumsa gaggeessummaa abbaa alangaa madaaluuf dhimmoonti ilaalaman baayyee yoo ta'an isaan keessaa hangafoota kaasuuf: dandeettii qajeelfama tokko haala ifa ta'een dabarsuu, amantaa hojjetootaa fi abbootii alangaa horachuu, fedhii fi gaaffii hojjetootaa fi abbootii alangaa giddu-galeessa godhachuun hojjechuun kan jedhan kaasuun ni danda'ama.

Ulaagaaleen armaan olii raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii sadarkaa naannoo fi Federaalaatti jiran hunda madaaluuf kan gargaaran haa ta'uu malee, ulaagaalee kanneen caccaabsuun teechisuun barbaachisaa dha.Haaluma kanaan ulaagaaleen armaan olii kun akka bu'uraatti fudhachuun raawwii hojii abbaan alangaa tokko qabatamaan hojjetu waliin walitti hidhuun raawwii isaa madaaluun barbaachisa dha.Biyya kanattis kanumatu hojjatama.¹³⁶

¹³³ Akkuma lakk.132 ff^{aa} F. 87

¹³⁴ Akkuma lakk.133 ff^{aa} F. 87

¹³⁵ Akkuma lakk.134 ff^{aa} F. 87

Gabatee 4-Ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii madaaluuf hojii irra oolaa jiran ibsu

Lakk	Ulaagaawan waliigalaa	Ulaagaawan xixiqqoo	Agarsiistoota ulaagaawwani
1	Gahumsaa Ogummaa	Gahumsa ogummaa	Beekumsa seera gahaa ta'e qabaachuu
			Dandeettii seera hojii irra oolchuu
			Seeroota haaraa waliin wal of simsiisuu
			Murtii sirrii ta'e kennuu
			Teeknoolojii haaraa hojii irra oolchuu
		Hojii abbaa alangummaa hubachuu	Al-logummaan hojjechuu
			Heera mootummaa kabajuu fi kabajchisuu
			Giddu-lixummaa hin malle qoluu
			Murtii kennuuf itti gaafatamummaa fudhachuu
			Miidha amalli dhuunfaa, hojii abba alangummaa irratti geesisuu hubachuu
		Ijoo falmii dhiheessuu fi amansiisuu	Yaada ofii haala ifaa fi namaa galuun dhiheessuu
			Dhimmoota falmisisoo ta'an keessa ijoo falmii adda foo'uu
			Sababoutaa haala quubsaa ta'een dhiheessuu
			Iftoomina
			Qophii gahaa ta'e gochuu

		Falmii gaggeessuu fi gaafii qorannoo(interrogation)	Keessa Galmee falmii beekuu Falmii gochuuf karoorsuu fi saganteessuu Namoota falmii keessatti hirmaataniif kabaja kennu Namoota hirmaatan hubachuu,dhimma dhuunfaa isaaniif naatoo fi obsa qabaachuu Waldhabdee haala naga'an hiikuuf kallatti ifa ta'e qabaachuu
		Gahumsa barsiisummaa	Abbootii alangaa ykn abbootii seeraa shaakalliif isaan biratti argamaniif gargaarsa kennu Waraqaa leenjifamtootaa sorarsuu
2	Gahumsa dhuunfaa	Amaloota waliigala	Fedhii guddinaa qabaachuu Amala murteessummaa agarsiisuu Hojiwwan ciccimoo fudhachuuf fedhii qabaachuu Ciminaa fi laafina ofii beekuu Of to'achuu(control's of ones emotion)
		Amaloota itti gaafatamummaa fi miira tajaajiltummaa	Itti gaafatamummaa hawaasaaf qabu beekuu Itti gaafatamummaa waajiraa fudhachuuf fedhii qabaachuu Bu'aa murtiin kenne fidhu xiinxaluu Baayyina hojii haala itti gaafatamummaa qabuun gaggeessuu Abbootii alangaa fi hojjettoota deggarsaaf iftoomina agarsiisuu
			Hojii abbaa alangummaa raawwachuuf gahumsa sammuu fi qaamaa qabaachuu Hojiwwan dabalataa fudhachuuf qophii ta'u

		Dandeettii baayyina hojii to'achuu	Baayyinni hojii jiraatus xiyyeffanna fi yeroo gabaabaa keessatti dirqama bahuu Bayyini hojii jiraatus ulaagaalee jiran eeguun hojjechuu
		Dandeettii hojii hogganuu fi qindeessuu	Dhimmoota dursa argachuu qaban dursuu(setting priorites) Yaa'insa hojii deggaruu(optimise work flow) Ofii fi namoota biroo hojiif kakkaasuu Sababa amansiisaa ta'een hojii namoota birootiif dabarsuu Qabeenya jiru giddu galeessa gochuun hojjechuu
		Dandeettii murteessuu	Dhimmoota haala itti gaafatamummaa qabuun yeroo gabaabaa keessatti murteessuu Waldhabdee uummamuuf dursanii of qopheessuu
		Akka dhimmatti of jijiiruu fi kalaqoota haaraaf of qopheessuu	Teeknoolojii haaraa fudhachuuf fedhii qabaachuu Yaadoota ammayyaa hojii abbaa alangaa gargaaran fudhachuu Waajjiiraalee haqaa adda addaa keessatti hojjechuuf fedhii qabaachuu Furmaata haaraa burqisisuuf dandeettii horachuu
3	Gahumsa hawaasummaa	Abbootii alangaa fi poolisii waliin hariiroo hojii gaarii qabaachuu	X
		Dandeettii walqunnamtii	X
			Yaad-rimee kennuufi fudhachuu hojii irra oolchuuf fedhii qabaachuu

^{**} ‘x’ jechuun ibsi hin kennamneef jechuu dha

		Dandeettii waldhabee itti hiikamuu fi araarsuu	Madaalawaa, namootaa hojjatu waliin hariiroo gaarii qabaachuu(positive approach) Qeeqa ijaaraa ta'ee kennuu (positive criticism) Dandeettii waldhabdee hiikuu Akka nama aangoo qabutti ilaalamuu
		Dhimmoota kenna tajaajila keessatti raawwatamu hubachuu	Fedhii fi gaaffii namootaa keessayuu falmitootaa fi ragooleef kabaja kennuu Naamusaawaa ta'uu(politness) Sagantaadhaan hojjechuu Yeroo gahaa ta'e fudhachuun hojjechuu
4	Gahumsa gaggeessummaa	Qajeelfama ifa ta'e dabarsuu	X
		amantaa Hojjettootaa fi abbootii alangaa qabaachuu	X
		Fedhii fi gaaffii hojjettootaa fi abbootii alangaadhaaf ifa ta'uu	X

3.6.5. *Qaama Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Madaalu*

Ulaagaawan armaan olii irratti hundaa'uun qaamni raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii ykn mootummoolee naannoo biyya Jarmanii madaalu itti gaafatamaa ol'aanaa abbootii alangaati.¹³⁸ Haaluma kanaan, abbootiin alangaa sadarkaa duraa (public prosecutors office) jalatti argaman itti gaafatamaa ol'aanaa (chief public prosecutors) manichaan madaalaman. Akkasumas abbootiin alangaa waajjira waliigalaa abbootii alangaa jala argaman kan madaaluu itti gaafatamaa abbootii alangaa waliigalaa (General public prosecutors) dha.¹³⁹

Abbootiin alangaa naannoolee ykn federaalaa itti gaafatamtoota oliin madaalamuun isaanii akkuma jirutti ta'ee, itti gaafatamtoota madaallii kana gaggeessan immoo qaamni to'atu ni jira. Haala kanaan itti gaafatamaa ol'aanaa kan to'atu, itti gaafatamaa abbootii alangaa waliigalaa yoo ta'u, itti gaafatamaa waliigalaa kan to'atu immoo ministeera haqaa naannichaa ykn mootummaa federaalaati.¹⁴⁰

3.6.6. *Haala Bu'aan Madaallii Raawwii Hojii Itti Ibsamu*

Madaalliiin raawwii hojii tokko gaggeeffamu isaa dhimmoota ibsan keessa inni bu'uuraa bu'aa madaallii safaranii teechisuu danda'uu dha.¹⁴¹ Kaayyuma kana galmaan gahuuf, biyya Jarmanii keessatti tooftaan qabxii safaranii itti teechisan jira. Kunis sirna bu'aa madaallii qabxiin ibsamu jedhamee beekama (the point system evaluation).¹⁴² Mee sirna kan keessatti raawwii hojii abbaan alangaa tokko qabu haala kamiin safaramee akka ibsamu haa ilaallu.

Sirna kana keessatti qabxiin abbaa alangaa madaalameef kennamu lakkooftsa tokko irraa calqabee hanga kudha jahaa of keessatti qaba. Yaadni lakkooftsootni kunis bakka bu'an jira.

¹³⁸ Akkuma lakk 136^{ffaa}

¹³⁹ Akkuma lakk.137^{ffaa}

¹⁴⁰ Akkuma lakk.138^{ffaa}

¹⁴¹ Akkuma lakk.139^{ffaa}

¹⁴² Akkuma lakk.140^{ffaa}

Kunis haala armaan gadiin ibsama.

Gabatee 5: haala bu'aan madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii ibsamu

Lakk	Qabxii kennname	Raawwii madaalame (giddu-galeessa) keessaa	Ibsa qabxichaa
1	1-2	Raawwii giddu galeessaan gadi	Raawwii quubsaa hin taane (<i>unsatisfactory</i>)
2	3-6	Raawwii giddu-galeessaa	Quubsaa (<i>satisfying</i>)
3	7-10	Raawwii giddu-galeessaa ol	Gaarii (<i>good</i>)
4	11-14	Raawwii giddu-galeessummaan ol jiru kan caalu	Baayyee gaarii (<i>very good</i>)
5	15-16	Raawwii Raajjii	Daraan baayyee gaarii(<i>excellant</i>)

3.6.7. Sirna Komii Bu'aa Madaallii Raawwii Hojii Irratti Ka'uu fi Itti

Keessummeeffamu

Dhimmoota SMRH bu'a qabeessa gochisiisan keessa inni tokko sirna komiin bu'aa madaallii irratti dhihaatuu fi itti keessummeeffamu diriirsuu dha.Haaluma kanaan biyya Jarmanii keessatti sirni komiin bu'aa madaallii irratti dhihaatuu fi itti keessummeeffamu diriireera.

Adeemsi sirni komiin bu'aa madaallii irratti ka'u kallatti lamaan kan ilaalamu dha.Isaanis adeemsaa keessa beekkatti (in-formal procedures) fi adeemsaa idilee (formal procedures) jechuun bakka lamatti quoduun ni danda'ama.

3.6.7.1. Adeemsa Keessaa Beekkattii/Informal Procedures/

Adeemsa kanaan komiin bu'aan madaallii raawwii hojii abbaan alangaa dhiheessu seera ykn sirna gogogaa/strict rules/ kan hordofuu miti.Adeemsa kanaan madaalaan abbaan alangaa madaalamee waliin bu'aa madaallii irratti ni mari'atu.¹⁴³ Madaalaan madaalamaa waliin erga mari'ateen booda gabaasa raawwii hojii madaalamaaf ni guuta.Kanas itti hima.Bu'aa madaallii

¹⁴³ Akkuma lakk.141^{ffaa}

madaalaan guatame irratti madaalamaan komii kan qabu taanaan itti gaafatamaa madaalaatiif komii isaa jia tokko keessatti dhiheessa.¹⁴⁴ Komiin madaalamaa fudhatamummaa kan hin arganee taanaan; komii isaa adeemsa idileetiin dhiheessa.

3.6.7.2. Adeemsa Idilee /Formal Procedure/

Abbaan alangaa komiin bu'aa madaallii irratti qabu itti gaafatamaa nama madaaletiif dhiheesse fudhatamummaa kan hin arganne taanaan ; komii isaa mana murtii bulchiinsatiif (adminstrative court) dhiheessa.¹⁴⁵ Manni murtii bulchiinsaas komii bu'aa madaallii irratti dhihaate qoratee murtii isa dhuma kenna.

3.7. Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Biyya Ingilizii

Biyya Ingiliizii keessatti waajirri abbaa alangaa of danda'een hundaa'ee hojii abbaa alangummaa uummata biyyatiif kennuu kan jalqabe A.L.A.bara 1986 booda dha.¹⁴⁶ Hundeeffamni waajjira abbaa alangaa biyya Ingilizii (**Crown Prosecution Service**) yeroo gabaabaa qabaachuu kan danda'ee sababoota adda addaa irraa kan maddu dha.Tokkooffa seenaa biyya Ingilizii keessatti gochoota yakkaa qorachuun murtiin haqaa akka kennamu gochaa kan ture poolisii waan ta'eef, barbaachsiummaan waajjira abbaaa alangaa hangas mara hin ture.Booda irratti garuu poolisiin ofiif qoratee ofiif himata akka bu'uruu ta'uun isaa sirrii ta'ee waan hin argamneef waajirri hojii isa lammaffaa kana abummaan fudhatu hundeessuun barbaachisaa ta'ee argameera.¹⁴⁷ Lammaffaa, biyya kana keessatti oggeessotni gargaarsa seeraa kennan hedduminaan waan jiraniif poolisiin isaan irraa gargaarsa ogummaa argachuun himata yakkaa hundeessee falmiin akka gaggeeffamu gochaa tureera.¹⁴⁸

Waajjirri abbaa alangaa of danda'ee erga hundaa'ee yeroo gabaabaa ta'us, bu'aa gaarii akka fide barreeffamoonti tokko tokko ni akeeku.Sababni milkaa'inni dhaabbata kanaa maddu kan dand'ee

¹⁴⁴ Akkuma lakk.142^{ffa}

¹⁴⁵ Olitti yaadannoo lakk.118^{ffa} F. 104-105

¹⁴⁶ Olitti yaadannoo lakk.4^{ffa}, F. 6

¹⁴⁷ Akkuma lakk 145^{ffa} F. 6

¹⁴⁸ Akkuma lakk 146^{ffa}

,dhaabbatichi ragoolee fi miidhamtoota yakkaattiif gaargaarsa mijatummaa qabu kennuu fi uummata waliin qunnamtii bifa adda addaa qabu gochuu fi qabaachuu isaatidha.¹⁴⁹

Waajjirri abbaa alangaa biyya Ingilizii kan hogganamu Daareektara ol'aanaa abbootii alangaatiinidha.Waajjirri abbaa alangaa yeroo hundeeffamu Daareektarri kan filatamuu fi muudamu muummicha seeraatiin (attroney general)¹⁵⁰ ture. Yeroo ammaa garuu, daareektarri waajjira abbaa alangaa haaraa qaxaruun kan barbaachise taanaan, beeksisi bahee dorgommii godhamuun filatamee kan muudamu ta'a.¹⁵¹

Abbootiin alangaa biyya Ingilizii akkuma hojjetoota mootummaa biroo kan qaxaramanidha.Qaxarriin raawwatamuun dura beeksisi dorgomtoota hundaaf, kallattii beekamuu maluun bahe, haaluma beeksisi baheen qormaatni bifa adda addaa qabu kennname qaxarriin raawwatama.

3.7.1. Sadarkaa Abbootii Alangaa Biyya Ingilizii

Biyya kana keessatti abbootiin alangaa hojii irra jiran sadarkaa shan qabu.Sadarkaan kunis:

✓ **Abbootii Alangaa Leenjifamtootaa(Crown Prosecutor)**

Abbootiin alangaa kun namoota abbootii alangaa akka ta'an filataman kan ilaalu dha.Abbootiin alangaa kun leenjiin adda ta'ee kan isaaniif kennamu yoo ta'u, turmaatni leenjii kanaatis ji'a jahaa hanga wagga lamaa ta'a.¹⁵²

✓ **Abbootii Alangaa Guutuu (Senior Crown Prosecutors)**

Caasaan kun namoota leenjii isa duraa kana fudhatan kan ilaallatu ta'ee, abbootii alangaa caasaa kana keessatti jiran himata manneen murtii gadii (magistrate courts)¹⁵³ dhiheessanii falmuuf gahumsa qabu.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Akkuma lakk 147^{ffaa} F. 7

¹⁵⁰ Muumichi seeraa kun bakka bu'aa waajjira abbaa alangaa paarlamaa biyya Ingiliiziiti. Akkuma lakk 148^{ffaa}

¹⁵¹ Akkuma lakk 149^{ffaa} F. 9

¹⁵² Akkuma lakk 150^{ffaa}

✓ **Abbootii Alangaa Ol'aanaa (Crown Advocates)**

Abbootiin alangaa kun himata mana murtii ol'aanaa (crown courts) dhiheessuu fi falmii gaggeessuu danda'u.¹⁵⁵

✓ **Abbootii Alangaa Duree Fi Muumichaa(Seniro Crown Advocates and Principal Crown Advocates)**

Abbootiin alangaa sadarkaa kana keessatti argaman waajjira abbaa alangaa keessatti dandeettiin ol'aanaa kan qabani dha.Isaanis, dhimmoota ciccimoo fi falmisiisaa ta'an qabachuun manneen murtii ol'aanaaf kan dhiheessaniifi dhimmoota mana murtif dhiheessaniifi falmii gaggeessan irratti dandeettii addaa (*specialist knowledge*) kan qabani dha.¹⁵⁶

3.7.2. Ulaagaalee Qaxarrii Abbootii Alangaa Ingilizii

Biyya Ingiliizii keessatti namni tokko abbaa alangaa ta'ee qaxaramuudhaaf gahumsawwan adda addaa qabaachuu qaba.Ulaagaalee akka bu'uraatti gutamuu qaban baayyee ta'anis inni hangafaa garuu dhimma seeraa irratti muuxannoo hojii dheeraa qabaachuu dha.Hoijiwwaan seeraa keessaa sanyiwwan abukaatummaa lameen*barrister fi solicitor*¹⁵⁷ keessa kan darban ta'uu qaba.

Namni barrister ta'ee tokko abbaa alangaa ta'e qaxaramuu kan barbaadu taanaan ulaagaalee armaan gadii guutuu qaba:

✓ Leenjii ji'a jahaa hanga wagga lamaatiif kennamu irratti hirmaachuu

¹⁵³ Dhimma yakkaa irratti manneen murtii jiran caasaa ykn sadarkaa lama qabu.Tokkoffaa manneen murtii gadii (magistrate courts) kan jedhamn hoo ta'u isaanis dhimmoota yakkaa sasalphoo ta'an ilaaluuf aangoo qabu.Isaan lamaffaa immoo manneen murtii olii(crown courts) kan jedhamn hoo ta'us gochootni yakkaa isaan ilaaluun murteessan ciccimoo dha. **Madda:**Akkuma lakk 151^{ffaa}

¹⁵⁴ Akkuma lakk 152^{ffaa}

¹⁵⁵ Akkuma lakk 153^{ffaa}

¹⁵⁶ Akkuma lakk 154^{ffaa}

¹⁵⁷ Biyya Ingilizii keessatti '**barrister**' jechuun nama dhimmoota qabatee akka falmu dhaabbata oggeessota seeraa (bar) irra hayyama argatee dha.Namni hayyame akkanaa qabate manneen murtii ol'aanootti falmii gochuu danda'aa.Karaa biraatiin, namootni '**solicitor**' jedhaman namoota hayyama qaban ta'anii, hayyama qaban kanaan raawwachuu kan danda'an maamiltoota gorsuu dha.Manneen murtii funduratti dhaabbachuun falmii gaggeessuu hin danda'an.**Madda:Blacks law dictionary,7th edition**

- ✓ Leenjii kennname kana fudhachuu isaa kan mirkaaneessu ragaa dhiheessuu
- ✓ Ragaa bareestarummaan hojjechuu isaa ibsu dhiheessuu

Karaa biraatiin, namni sooliseetar ta'e tokko abbaa alangaa ta'ee qaxaramuuf ulaagaalee armaan gadii guutee argamuu qaba:

- ✓ Dhaabbata ogeessota seeraa biratti akka sooliseetor kan fudhatame
- ✓ Hojji soliseetarummaa hojjachaa turuu isaa kan agarsiisuu sertifikeettii kan dhiheessuu danda'uu ta'uu qaba.

Kanaaf, biyya Ingilizii keessatti namootni Yuuniversitii irraa eebifaman kallatummaan ykn qormaata adda addaa qofa fudhachuun darbanii gara hojji abbaa alangummaatti seenuu hin danda'an. Dirqamaan dhimma seeraa waliin wal qabatee muuxannoo hojji kan qaban ta'uu qabu.

¹⁵⁸

3.7.3. *Kaayyoo SMRH Abbootii Alangaa Biyya Ingilizii*

Biyya Ingilizi keessattii raawwiin hojji abbootii alangaa kan madaalamu kaayyoowwan armaan gadiifi:¹⁵⁹

- ✓ Sirni madaalliin raawwii hojji bu'aa hanga hojji(scope of their jobs) fi gumaacha abbaan alangaa tokko qabu akka beeku gochuu
- ✓ Hojjetootni raawwii hojji isaanii akka madaalaniif yaada irratti kennan godha. Hanqinaalee qaban hubachuun leenjii akka argtan gochuuf gargaara.
- ✓ Hoggantootni abbootiin alangaa raawwii isaaniin kaayyoo hojji galmaan gahuu isaani to'achuu, irra deebi'in xiinxaluufi ni gargaara.
- ✓ Qaamolee bulchiinsa abbootii alangaa irratti hojjataniif odeeffannoo kenna fkn.qaamolee murtiwwan akka guddina, jijiiraa, irra deebin qaxaruu (reinstatement), hanqina dandeettii ilaaluun murteessaniif
- ✓ Kaffaltiwwan raawwii hojji irratti bu'ureeffate raawwachuuuf ni gargaara.

¹⁵⁸ Modaaliin abbootiin alangaa biyya Ingilizii itti qaxaraman irraa caalaa muuxannoo hojji dorgomtootni qaban irratti hundaa'uun akka ta'ee hubachuun nama hin dhibu

¹⁵⁹ <http://www.cps.gov.uk/publications/humanresources/ccf0403.html> guyyaa 2/3/2004 kan ilaalam 1/2/2012

MRH abbootii alangaa biyya Ingilizii akka biyya Jarmanitti madaallii waliigalaa fi addaa jedhamuun bakka lamatti qoodamuun kan gaggeeffamu otoo hin taane, madaalliin gaggeeffamu gosa tokko ta'ee kunis waggaa waggaan bifa wal irraa hin cinneen kan gaggeeffamu dha.

3.7.4. Raawwiwwan Hojii Abbootiin Alangaa Itti Madaalaman

Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluun dura dhimmoota abbootiin alangaa biyya Ingiliizii raawwachuu qaban beekuun barbaachisaa dha. Weebsaayitii waajira abbaa alangaa biyyi Ingilizii kaayyoon madaallii raawwiwwan hojii A/Alangaa fi raawwiwwan/gahumsawan ijoor/ abbootiin alangaa raawwachuu/qabaachuu/ qaban ni teechisa. Akka weebsayitichaatti kaayyoon madaallii raawwii hojii kanneen armaan gadiiti:

- ✓ Raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaalee murtaa'oo fi beekamoo irratti hundaa'uun akka madaalamu ni gargaara
- ✓ Abbootiin alangaa dhimmoota hojjatamuu qaban hojjechuuf dandeettii akka horataniif gumaacha irraa eegamu akka beekan ni godha
- ✓ Abbootii alangaa filataman, guddatan fi gahumsaan badhasaman ykn qeqaman akka of beekan gargaara, iftoominas uuma
- ✓ Sirni madaallii raawwii hojii haala kaayyoo waajjira abbaa alangaa (Crown Prosecution Service) galmaan gahuu danda'uun akka hojjetamu gargaara
- ✓ Raawwii manni hojii abbootii alangaa irraa fedhu akka beekan godha
- ✓ Sadarkaa hojii tokko keessatti dhimmoota hojjataman beeksisuu fi murtii guddina ogummaa abbootii alangaa qajeelchuuf ni gargaara

Dhimmootni raawwiwwan/gahumsawan ijoor/ abbootiin alangaa raawwachuu qaban mata duree gahumsawan ijoor sadu jalatti kufreeffamaniiru. Gahumsawan ijoor kunis ibsitoota gahumsichaa adda addaa qabu. Ibsitootni gahumsicha kunis irra deebiamee ulaagaalee isaan ibsuu danda'an adda addaatiin gurmaa'aniiru. Ulaagaalee kanaafis ibsitootni adda adda lafa ka'ameefira. Nutis mee gahumsaawan ijoor kanaa haala waliigalaan haa ilaalu!!

✓ Gahumsa Ijoo Tokkooffaa

Gahumsi ijoo tokkooffaa kun mata duree qajeelchuu (direction) jalatti kan hammatame dha.Ibsitootni gahumsa ijoo kanaa dhimmota lama dha.Isaanis: gahumsa gaggeessummaa fi addummaa kabajuu fi bulchuu dha.Ibsiitooni kunis ulaagaalee saddeetiin ibsamu.

Waliigalaan, gahumsa ijoo kana jalatti raawwii hojii abbaa alangaa tokko irraa eegamu abbaan alangaa ofii isatiif hojii kennameef hojjechuu isaa kan itti madaalamuuf dandeettii abbaan alangaa tokko addummaa namootaa ykn hiriyyoota isaa kabajuun hojjechuu isaa kan itti madaalamu dha.¹⁶⁰

✓ **Gahumsa Ijoo Lammaffaa**

Gahumsi ijoo kun mata duree bulchiinsaa fi wal qunnamtii jedhu jalatti kan ibsame ta'ee ibsitoota saddi kan of keessatti qabu dha.¹⁶¹ Ibsitootni kunis: waliigaluu fi walqunnamtii, karoorsuu fi qindeessuu, akkasumas bu'aa galmeessuu dha.Gahumsi ijoo fi ibsitootaa gahumsi kanaa ulaagaalee kudha jahaan kurfeefamaniiru.

Waliigalaan, gahumsa ijoo kana jalatti abbootiin alangaa karoora bahe irratti hundaa'uun hojjechuu isaanii kan kessaatti madaalamu ta'a. Karaa biraatiin, gahumsaawwan wal-qunnamtii abbootiin alangaa afaanii fi barreffamaan godhan kan keessatti madaalamu dha.¹⁶²

✓ **Gahumsa Ijoo Sadaffaa**

Gahumsi ijoo kun mata duree gumaacha dhunfaa jedhu jalatti kan ibsame dha.¹⁶³ Gahumsi ijoo kun dhimmota sadiin kan ibsamu yoo ta'u isaanis: guddina dhuunfaa wal irraa hin cinnee, dandeettii addummaa fi barumsaa akkasumas dandeettii murtii kennuu fi sababa quubsa dhiheessuu jedhaman jalatti ibsamu.Ibsitootni kunis ulaagaalee kudhan jalatti kurfeefamaniiru.

¹⁶⁰ Akkuma lakk.158^{ffaa}

¹⁶¹ Akkuma lakk.159^{ffaa}

¹⁶² Akkuma lakk.160^{ffaa}

¹⁶³ Akkuma lakk.161^{ffaa}

Waliigalaan, gahumsa ijoo kana jalatti abbaan alangaa tokko yeroodhaan gara yerootti of fooyyeessun isaa kan keessatti ilaalamuufi dandeetti abbaan alangaa tokko murtii kenne sababa quubsaan deeggaruu fi dhisuu isaa kan madaalamuu dha.

3.7.5. Ulaagaawwan Dhuunfaa Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Madaaluuf Malu

Asii olitti ulaagaawwan ijoo mana hojii abbaa alangaa biyya Ingilizii keessatti jiraachuu qaban haala waliigalaan ilaalamemeera. Ta’us, abbaa alangaa tokko ulaagaawwan ijoo hunda hojii irra akka oolchuu irraa hin eegamu. Wanti abbaa alangaa kana irraa eegamu, ulaagaawwan ijoo keessa kaayyoo hojii isaa keessatti kan ibsaman qofa akka hojii irra oolchuu dha.¹⁶⁴ Dhimma kana ilaaluuf akka nu gargaaru mee kaayyoon hojii abbaa alangaa tokkoo maal akka ta’e haa ilaallu.

Kaayyoo hojii (objectives) abbaa alangaa jechuun dhimmoota ijoo mana hojii abbaa alangaa keessatti hojjetamuu qaban jedhamanii tarsiimoo, imaammataa waajirichaa keesssatti tarreeffaman keessa gahee abbaan alangaa tokko sadarkaa argamu irratti raawwachuu qabu kan ibsuu dha.¹⁶⁵ Kanaaf, kaayyoon hojii abbaa alangaa dhimmootni abbaa alangaa tokko raawwachuu qabu kan teechisuu fi raawwii hojii isaas madaaluuf kan gargaaru dha.

¹⁶⁴ http://www.cps.gov.uk/publications/humanresources/pmm/section2/chapter_10.html, kan ilaalamemuyya
1/2/2012

¹⁶⁵ Akkuma lakk.163^{fiaa}

Gabatee 6- ulaagaalee madaallii raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf biyya Ingilizii keessatti hojii irra oolaa jiran ibsu

L k.	Ulaagaawwa n ijoos	Ibsitoota ulaagaawan ijoos	Staandaardoota ulaagichaa	Ibsitoota ulaagaawan staandaardotaa
1	Qajeelchuu (direction)	Hoggansa	Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Ija hogganaa otoo hin ilaallin hojjechuu - Namoota biro dhimma qabatamaa irratti hundaa'uun madaaluu - Hariiroo hojii gaarii uummuu fi hojjetaa kakaasuu - Gareef fakkeenyta ta'uu fi karaa agarsiisuu - Abbootii alangaa biroo leenjisuu fi gorsuu, - Abbootii alangaa bu'a gaarii buusan annisisuu, - Fedhii namoota/hojjettoota biroof naatoo qabaachuu fi dhimma isaanii kabajaan ilaaluu, - Iftoomina qabaachuu fi gareef dhaqabamaa ta'uu, - Haqummaa, amanamummaa fi ejjannoo qabaachuu fi kanas agarsiisuu - Kallattii mana hojjichaa haala agarsiisuun socho'uu
		Addummaa /diversity/ hubachuu fi gaggeessuu	Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Imaammata walqixummaa Waajjira abbaa alangaa beekuu fi isaanis hojjechuu, - Addummaa namoota biroof kabaja agarsiisuu fi ogummaa qabaniin dhimma isaanii ilaaluun murteessuu, - Hariiroon hojii gaarii akka uummamu dhimmoota addummaa irratti hubanloo qabaachuu, - Hiriyoota muuxannoo fi seenaa adda ta'e qabaniif kabaja kennuu, - Addummaa namootaa irratti yaada dabaa of keessa jiru falmuu fi moo'uu
2	Bulchiinsa fi walqunnamtii	Walqunnamtii Walii galuu	Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Dhaggeeffachuu fi hubachuu. Yaada namaaf banaa ta'uu - Dandeetti barreessuu fi dubbachuu qabaachuu... bilbilaan yaada ofii ibsuu dabalatee - IT/TQO dhaan odeeffannoo haala barbaadamee fi sirrii ta'een dabarsuu. - Dhimma odeeffannoo irratti kennuuf yaadame beekuu fi dabarsuun dura

		(negotiation)		<p>qophii gochuu,</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ergaa ifaa fi sirrii ta'e qofa fudhachuu, - Odeeffannwoowwan kennama haala sirrii ta'een qabachuu fi galmeessuu, - Odeeffannoowwan hojjetootaa fi manichaaf barbaachisan gaafachuu - Haala qabana'aa, naamusawaa fi tooftaan wal-qunnamuu.
			Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Waldhabdee hiikuuf yaada nama amansiisuu tokko dhiheessuu ykn fudhachuu.
	Bu'aa galmeessuu		Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Kaayyoo ofii beekuu fi isaas galmaan gahuuf xiyyeffachuu, - Qajeelfamootaa fi manwualoota hordofuu fi ittiin hojjachuu - Yeroo kenname keessatti dalaguu, - Saandaardii barbaadameen hojjechuu, - IT /TQO fayyadamuun bu'a qabeessummaa dabaluu, - Hojiwwan cicimoos ta'an sasalphaa yeroon hojjechuu, - Qabeenya CPS quachuu hojjechuu, - Fedhii maamilaaf xiyyeffanna kennuun hojjechu.
3	Gahumsa dhuunfaa	Yeroo hunda of guddisuu	Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Hojii dalaguu qabu hojjechuuf barumsaawwan haaraa horachuu, - Hojii tokkoo hojjechuuf dhimmoota raawwatamuu qaban beekuu, - Hojiwwan garee keessatti hojjataman beekuu fi qaawwa hojii namoota biroo guutuu, - Hojiwwan manicha keessatti hojjataman hubachuu fi hojii irra oolchuuf dandeetti ofii keessatti fi alatti cimuu.
			Staandaardii 2 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Ulaagaalee miseensummaa dhaabbilee ogummaa irratti haala jiruun of guddisuu.
			Staandaardii 3 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Guddina ogummaa namoota birootiif gumaachuu, - Barumsa haala qajeelfamoonti fi dambiiwwan hojii hojii irra oolchuu - Sagantaalee manichaa ykn qaama alaa keessatti hirmaachuun ofif yknnamoota birootiif fayyaduu
				<ul style="list-style-type: none"> - Ulaagaawwan raawwii hojii beekuu - Bu'aa murtiin tokko fiduu dursanii yaaduu, miidhaa murtiin darbu namoota biroo irratti qaqqabsiisuu xiinxaluu,

		Sababa wal ijaraa qabaachuu fi dandeetti murteessuu	Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Dhimmoota falmisiisoo ta'an adda baafachu. - Muuxannoo jiru irratti hundaa'uun rakkinoolee amma qunnaman hiikuu, - Hojimaataawwan fooyya'oo adda baasuu fi jijiiramni akka dhufu yaada kennu,
			Staandaardii 2 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Dhimmoota hunda ilaaluu ;booda irrattis dhimma bu'aa gaarii fidu filachuun hojii irra oolchuu, - Murtii dabarsuun dura odeeffannoo sassaabamuu qabu tooftaa adda addaatiin fkn. IT sassaabuun murtii kennu, - Murtii sababa quubsaadhaan deeggaruu - Manwaalootaa fi uunkaawan barbaachisoo ta'an hunda irratti bu'ureeffachuun hojjechuu, - Falawan hojii irra oolaan rakkina hiikan burqisiisuu, - Dhimmoota barbaachisoo ta'an qofa irratti yaada itti gaafatamaa oliif dhiheessuu fi dhimma gaafatamaniif yaada murtii dhiheessuu - Of danda'uun yeroo barbaachisaa ta'eetti murtii kennu, - Fedhii poolisii, uummataa, miidhamtoota yakkaa, himatamtoota, ragoolee fi kkf giddu galeessa gochuun hojjechuu, - Murtii amansiisa, madaalawwaa fi al-logummaa ta'e kennu - Rakkina hiikuu irratti kalaqa qabaachuu,
			Staandaardii 3 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Ulaagalee raawwii hojii keessatti hojii irra oolchuuf tattaafachu, - Yaada tarsimowaa qabaachuu... dhimma qabatan haala ballina qabuun irratti yaaduu, - Dhimma walxaxaa fi ulfaataa yeroo gabaabaa keessatti qabachuu YKN hubachu, - Yeroo barbaachisaa ta'eetti dhimma tokko irratti murtii si'oomina qabu dabarsuu,
			Staandaardii 4 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Murtii qaamni hoggansaa dabarse bu'ureeffachuun hojjachuu, - Murtiawan miidhaa ykn faayidaa karoora dheeraa irratti fiduu mala beekuuun murteessuu

	Dandeettii addaa fi beekumsa	Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Ergama CPS sirna haqa biyyaatti keessatti qabu beekuun hojjachuu - Adeemsa beekuu, - Seeroota fi murtiwwan haaraa bahan beekuu fi hojii irra oolchuu, - Daangaa dandeettii ofii beekuu, - Qaama odeeffannoo kennuu danda'uu beekuu, - Dandeetti teeknikaa haala sirrii ta'een fayyadamuu, - Dhimmoota teeknikaa haala namaaf galuu danda'uu salphisani teechnisuu, - Tooftaa ogummaa qabuun namatti dhihaachuu, - Kaayyoo tarsiimoowwaa CPS hubachuu fi isaas beeksisuu,
		Staandaardii 2 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Dhimmoota haaraa waliin wal of haaroomsuu, - Gorsa dhugaa irratti bu'urreeffate kennuu, - Namoota ogummaa qabaniif hin qabaneef haala bu'a qabeessa ta'een wal qunnamuu, - Dandeetti namoota cimsuuf muuxanno fi barumsa qaban dabarsuu,
	Karoorsuu fi qindeessuu	Staandaardii 3 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Dandeettii fi beekumsa qabaniin amanataa horachuu, - Barumsa qabaniitti fayyadamuun namoota biroo amansiisuu, - Ogeessoota biroo gorsuu fi qajeelchuu,
		Staandaardii 1 ^{ffaa}	<ul style="list-style-type: none"> - Hojiwwan dursa argachuu qaban dursuu, yeroo hojii ofii keessatti bu'a qabeessa ta'uu, dursanii yaadu fi rakkinoolee gara funduraa quunamuu adda baafachuu, - Hojii ofii qulqullinaan, wal ijaaaruun (logical) , si'oominaa fi tooftaan hojjachuu - Haaloota ilaaluun hojjechuu (flexibile) - Hojii hojjatamuun danda'uu qofa fudhachuu, rakkinoolee quunaman dursuun gabaasuu, - Akka karoora ykn sagantaatti hojjechuu, - Hojiwwan akka hojjetaman barbaadama jala jalaan hojjechuu, - Yeroo karoora bahu haala qabeenyaagiddu galeessa gochuu isaa mirkaneeffachuu.

3.7.6 Qaamolee SMRH Abbootii Alangaa Keessatti Hirmaatani

Madaalliin raawwii hojii biyya Ingilizii keessatti gaggeeffamuuf qaama tokkoo qofa raawwatamee dhumata kan argatuu miti.Tumsa qaamolee adda addaa ciminaan fedha.Qaamoleen sirna kana keessatti hirmaatan kanneen armaan gadiiti.Isaanis:

✓ **Madaalamaa/Abbaa Alangaa¹⁶⁶**

Namootni raawwiin hojii isaanii madaalamuu, sirna madaallii keessatti hirmaanna guddaa godhu akka qaban ni amanama.Abbootiin alangaa, dhimmoota raawwii hojii isaanii waliin wal qabatan keessayuu ulaagaalee itti madaalaman beekuuf haala saniin madaalliin akka gaggeeffamu gochuu keessatti gumaacha guddaa ta'e qabu.¹⁶⁷ Namootni madaalaman, sirni madaallii adeemsifamu keessatii dhimmoota raawwii hojii isaanii keessatti mull'atan hunda kan hammatu ta'u mirkanoeffachuu qabu.¹⁶⁸

↔ **Ofiiseera Raawwii Madaalu (Reporting Officer)¹⁶⁹**

Namni kun nama raawwii hojii abbaa alangaa tokko madaaluun guutu dha.Isaanis itti-gaafatamtoota waajjirichaati.¹⁷⁰ Itti gaafatamtootni kun raawwii hojii abbootii alangaa abbootii alangaa madaalaman waliin jia sadif mariachuun erga guutanii booda gabaasa raawwii hojii (performance appraisal report) qopheessu.¹⁷¹ Gabaasa guutuunakkuma jirutti ta'ee, itti gaafatamaan dirqama hojii armaan gadii qaba:

¹⁶⁶ Akkuma lakk.164^{ffaa}

¹⁶⁷ Akkuma lakk.165^{ffaa}

¹⁶⁸ Akkuma lakk.166^{ffaa}

¹⁶⁹ Akkuma lakk.167^{ffaa}

¹⁷⁰ Akkuma lakk.168^{ffaa}

¹⁷¹ Akkuma lakk.169^{ffaa}

- ✓ Ulaagaaleen raawwii hojii bahuu fi isaaniis madaalamtootaan beekamuu mirkaneeffachuu;
- ✓ Hojettota madaalaman waliin iftoominaan raawwii hojii isaanii irratti mari'achuu;
- ✓ Bu'aan raawwii hojii sadarkaa gadi aanaa ta'e kan galmaahee taanaan murtiwwan barbaachisoo ta'an fudhachuu;
- ✓ SMRH waliin wal qabatee seeroota, imaammatootaa fi tarsiimoowwan jiran hojii irra oolchuu.¹⁷²

↔ Ofiiseera Gabaasa Raawwii hojii Xiinxalu(Counter Siginig Officer)¹⁷³

Ogeessi kun gabaasa raawwii hojii ofiiseera raawwii madaalu irraa dhihaateef kan gamagamudha.Ofiiseerri kun dhimmoota armaan gadi raawwachuu irraa eegama:

- ✓ Madaalliin gaggeeffame qixa ulaagaalee akka biyyatti ta'e waliin wal simachuu mirkaneeffachuu;
- ✓ Madaalliin raawwii hojii haqummaan, iftominaa fi haala sirrii ta'een gaggeeffamuu isaa mirkaneeffachuu;
- ✓ Komii bu'aa madaallii raawwii hojii irratti ka'uun qorachuu fi murtii barbaachisaa ta'e kennuu dabalata.

↔ Daareektara Humna Namaa(Personal Directorate)¹⁷⁴

Hogganaan kun dhimmoota armaan gadii raawwachuu irraa eegama:

- ✓ Imaammata SMRH diriirsuu;
- ✓ Naannoowwan madaalliin raawwii hojii gaggeefamuuf dhimma madaallii raawwii hojii irratti gorsaa kennuu;
- ✓ Madaalliin raawwii hojii hojettoota mana hojii gara olii jiraniif akka guutamu haala mijessuu;

¹⁷² Akkuma lakk.170^{ffaa}

¹⁷³ Ofiiseerri akkanaa mana hojii sadarkaa isa ol'aanaa keessaa filatamee gadi bu'uun gabaasa raawwatamee kan xiinxaluu dha.Caasaa mana hojii olii keessatti ofiiseera akkanaa argachuun hin danda'amuu.Kanaaf falli biyya Ingilizii keessatti dhahame namoota biroo fkn.Abootii seeraa fiduudhaan raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu dha.

¹⁷⁴ Olitti yaadannoo lakk.163^{ffaa}

- ✓ Qabxiwwan fi odee effannoowwan raawwii hojii hojjettota mana hojii sadarkaa gara olii jiraniif guutamuu fi fudhatamuu isaa ni mirkaneeffata;
- ✓ Qabxii madaallii raawwii hojii fedha istaatistiksiiif biyyooleessaa walitti ni qaba.¹⁷⁵

↔ Giddu Galawan Tajaajilaa(Serive Centers)

SMRH abbootii alangaa keessatti qaamni kun shoora ol'aanaa taphata.Gaheen isaa:

- ✓ Namoota ykn qaamolee madaallii raawwii hojii abbootii alangaa irratti hirmaataniif gorsaa ni kenna;
- ✓ raawwii hojii abbootii alangaa, sadarkaa shananuu irratti jiraniif, akka madaalamu haala mijeessa, akkasumas bu'aa madaallii raawwii hojii labsuu;
- ✓ Qabxiwwan raawwii hojii walitti qabuu.

3.7.7. Haala Bu'aawan Madaallii Raawwii Hojii Ibsamu

Bu'aan madaallii raawwii hojii abbootii alangaa raawwii abbaan alangaa turmaata yeroo gabaasni dhihaatu keessatti raawwii hunda kan hammatu ta'uu qaba.¹⁷⁶ Bu'aan raawwii hojii abbaa alangaa sadarkaa shaniin ibsama: Isaanis

✓ Raawwii Raajii Ta'e (Outsanding)¹⁷⁷

Raawwiin kun sadarkaa ol'aanaatti bu'aa qabeessummaa abbaa alangichaa agarsiisa.Kaayyoowwan hojii hundi qulqullinaa fi dandeetti cimaan hojii irra oolaniiru.Gahumsaawan ijoo ta'an hunda agarsiiseera. Abbaan alangaa sadarkaa kanaan ajaa'ibsifamu baayyee kan argamu miti.Kana argamu taanaan garuu fakkeenyootaa ta'ee kan fudhatamu dha.

✓ Raawwii ulaagaan Ol Raawwatamee (Performance Above The Standard)¹⁷⁸

¹⁷⁵ Akkuma lakk.173^{ffaa}

¹⁷⁶ Akkuma lakk.174^{ffaa}

¹⁷⁷ Akkuma lakk.175^{ffaa}

Raawwiin hojii abbaa alangaa kanaa haaluma ulaagaa ta'een kan raawwatame dha.Gahumsaawan ijoo fi kaayyoo akkasumsa ulaagaalee ta'an hunda guuteera.Raawwiawan hojii akka fakkeenyaatti ka'uu malan galmahuus qaba.¹⁷⁹

✓ **Raawwii Akka ulaagaatti Raawwatame (Pefrformance Fully Meets The Standard Required)¹⁸⁰**

Bu'aan raawwii kun raawwii gaarii galmeeffame agarsiisa.Abbaan alangaa kaayyoo hojii ykn ulaagaalee taa'e guutummaan guutuutti ykn dhimmoota murteessoo ta'an raawwachuu qaba.Dhimmootni hin raawwatamne tokko tokko kan jiraatan taanaan, madaalamaan kun sababa quubsaa dhiheessee madaalaa waliin waliigaluu qaba.

✓ **Raawwii Ulaagaa Hin Guunne (Performance Doesnot Meet The Standard Required)¹⁸¹**

Bu'aan raawwii hojii kun kan agarsiisuu abbaan alangaa kaayyoowwan hojii fi dhimmoota murteessoo raawwatamuu qaban kan hin raawwannee yoo ta'e dha.Sababoota raawwiin sun guffachuu danda'eef nama gabaasa guutu kan hin amansiisne dha.Raawwiin hojii abbaa alangaa kun gadi aanaa waan ta'eef of-eeggannoон barreeffamaa kennamuufii qaba.

✓ **Raawwii Fudhatamummaa Hin Qabaanne (Unacceptable)¹⁸²**

Sadarkaa raawwii kanaatti hojjetaan tokko raawwii hojii haala wal irraa hin cinneen gadi aanaa ta'e kan galmaahee dha.Kaayyoowwan hojii ykn ulaagaalee taa'an sababa nama madaaluuf fudhatamummaa hin qabaanneen raawwachuu hin dandeenye.

¹⁷⁸ Akkuma lakk.176^{ffaa}

¹⁷⁹ Akkuma lakk.177^{ffaa}

¹⁸⁰ Akkuma lakk.178^{ffaa}

¹⁸¹ Akkuma lakk.179^{ffaa}

¹⁸² Akkuma lakk.180^{ffaa}

3.7.8 Sirna Komiitwan Gabaasa Raawwii Hojii Irratti Ka'aniifi Keessummeeffaman

Hojiin namni hojjettu komii irraa bilisaa miti.Komiin kun irra jireessan kan mull'atu immoo bu'aan raawwii hojii hojjetaa tokkoo yeroo guutamu/madaalamu dha.Hojjetan tokko bu'aa galmeessen ol raawwiin hojii isaa akka guutamuuf barbaada, kan biraa immoo qabxiin guutame dogongora akka qabu haqummaan komii isaa dhiheessa.Kanaaf, yeroo hunda sirna komii bu'aa madaallii raawwii hojii irratti ka'u itti keessummeeffamu diriiruu qaba.Haaluma kannan biyya Ingiliizii keessatti madaalamaan komii bu'a madaallii raawwii hojii irratti qabu adeemsa armaan gadiin dhiheessuu danda'a.

✓ Adeemsaa duraa/in-formal procedures/

Komiin bu'aa raawwii hojii irratti ka'u kamuu marii hojjetaa fi gabaasa dhiheessa giddu godhamuu hiikamuu qaba.Kunis gaaffii fi deebii¹⁸³ madaala fi madaalamaa waliin gochuun kan raawwatamu dha.Kanaanis hojjetaan madaalamu dhimmoota bu'aa madaallii isaa ol-guddisan caqasuun nama madaaluuf ni dhiheessa, madaalaanis dhimma kana ni caqasa.¹⁸⁴

Dhimmoota madaalaman caqase irratti madaalaan walii galuu hin dandeenye taanaan, komiin kun gara nama gabaasa bu'aa raawwii xiinxaluu (counter singing officer) biratti dhihaata.Hojiin ofiseeraa kanaa inni guddaan dhugaa baasuu dha.¹⁸⁵

✓ Adeemsaa Boodaa (Formal Procedures)

Hojjetaan madaalameefi namni madaale akkasumas ogeessa gabaasa bu'aa madaallii xiinxale waliin walii galuu kan hin dandeenye taanaan, madaalamaan komii isaa barreffamaan offiseera bu'aa raawwii hojii xinxaletti dhiheessuun falmii sirna qabu afaanii raawwata. Haaluma kanaan murtiin isaa dhumaas ofiseera kanaan kennama.¹⁸⁶

¹⁸³ Biyya Ingilizii keessatti Gaaffii fi deebii hojjetaa waliin gochuun akka qaama SMRH tokkootti fudhatama.Gaaffii fi deebiin hojjetaa kana waliin godhamuu kaayyoowwan baayyee galmaan gahuuf kan yaadame hoo ta'u inni qulqullessuu kan jedhu akkuma jirutti ta'ee kaayyoo hojii hojjetaan kun qabaachuu qabe akeekuu fi fedhii leenjii hojjetaan kun qabu adda baasuufis faayidaa guddaa ta'ee qaba. Madda: Akkuma lakk.^{189^{ffaa}}

¹⁸⁴ Akkuma lakk.^{182^{ffaa}}

¹⁸⁵ Akkuma lakk.^{183^{ffaa}}

3.8. Mala Sirna Madaallii Biyyoota Lameenii

Malli SMRH abbootii alangaa biyyoota akka muuxannooti fudhatamanii kan wal fakkaatu dha. Kanaaf jecha, muuxannoota biyyoota kana bakka tokkotti qindeessuun ilaalammeera.

3.8.1. Madda Odeeffanno

Akkuma boqonnaa lammaffaa keessatti ibsame, qaamoleen adda addaa, raawwii hojii hojjattotaa madaaluu danda'u. Madaallii qaamolee adda addaan raawwatamu kun miidhaa fi faayidaa of danda'es qaba. Raawwii hojii abbaa alangaa madaaluu waliin wal qabatee qaamani madaalu eenu ta'uu qaba? odeeffannoona madaallii kanaaf ta'u hoo eenu irraa sassabamuun qindaa'aa? gaaffii jedhuuf biyyootni qorannoo kana keessatti akka muuxannootti ilaalle deebii ofi qabu.

Akka muuxanno biyyoota kanaatti, raawwii hojii abbaa alangaa kan madaalu itti gaafatamaa dhiyoo abbootii alangaati. Itti gaafatamtooni kun madaallii yeroo gaggeessan odeeffanno adda addaa irratti hundaa'uuni dha. Biyya Jarmanii keessatti raawwiin hojii abbaa alangaa yeroo madaalamuu, dhimmootni adda addaa akka madda odeeffannootti gargaaru. Fakkeenyaaaf baayyina gal mee saaqamee, murtiwwan gal mee irratti kennamee, odeeffanno ogessota qaamolee haqaa biroo irraa argamu, daawwannaah dhaddachaa kan jedhaman akka fakkeenyaaatti kaasuun ni danda'ama.¹⁸⁷

Malli madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii fi Ingilizii sirna madaallii abbaa digrii 360 otoo hin taane, irra caalaa madaallii itti gaafatamaa dhiyootiin (superiors) gaggeeffamu ta'uu isaati. Biyya Jarmanii keessatti madaallii gaggeeffamu itti gaafatmaa dhiyootiin qofa yoo ta'u,¹⁸⁸ biyya Ingiliziitti keessatti garuu of madaalunis akka madda odeeffanno tokkootti kan fudhatamu dha.¹⁸⁹

Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu keessatti yeroo baayyee akka maddaa odeeffannootti fudhatamaa kan jiru, biyyoota qorannoo kana keessatti jiran dabalatee, Istaatistiksi lakkoofsaan

¹⁸⁶ Akkuma lakk.184^{ffaa}

¹⁸⁷ Olitti yaadannoo lakk 118^{ffaa}

¹⁸⁸ Olitti yaadannoo lakk.104^{ffaa}

¹⁸⁹ Olitti yaadannoo lakk. 158^{ffaa}

ibsamu irratti hundaa'uuni dha.Haa ta'u malee, raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf maddi odeeffannoo hedduu ta'e jiraachuun isaa baayyee murteessaa dha.Sababa isaa Yuuniversitii Peensaalvaniyaatti piroofeesara seeraa kan ta'e Isteephaanos Baayibas kan jedhamu yoo ibsu:

“One problem is that supervisory prosecutors have only partial information about line prosecutors’ performance. While some kinds of experience are evident from one’s résumé, it is harder to measure investigation, research, writing, diligence, zeal, judgment, ethics, and integrity.”¹⁹⁰

Kunis jechuun odeeffannoo itti gaafatamtooni abbootii alangaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf qaban muraasa dha.Odeeffannoonaan tokko tokko haala salphaa ta'een galmee dhuunfaa abbaa alangichaa irraa argachuun danda'amus, odeeffannoowwan akka dandeettii qorannoo yakkaa, barreessuu,xiyyeffannaan yeroo hunda hojjachuu, murtii sirrii ta'e kennuu, naamusa gaarii fi amanamummaa qabaachuu abbaa alangaa tokko madaaluun garuu baayyee ulfaata jedha.Kanaaf, raawwii hojii abbaa alangaa tokko madaaluuf maddawan biroo/qaamolee odeeffannoo kennan fayyadamuun baayyee murteessaa dha.Sababa isaa haayyuun Yuuniversitii Peensalivaniyaatti kun hoo kaasu:

“Putting all that power into a single pair of hands risks overemphasizing a few highly visible metrics, such as conviction or case-processing rates or wins in a few notable trials. It over-emphasizes trial performance at the expense of prosecutors’ many lower-visibility responsibilities. Conversely, it may slight softer, less visible goods such as fairness, ethics, professionalism, and courtesy.”¹⁹¹

Raawwiin hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluuf maddi odeeffannoo dhimma tokko qofa yoo ta'e ulaagaalee ifatti mullachuu danda'an akka dandeettii adabsiisuu fi haala sochii galmeewwan

¹⁹⁰ Olitti yaadannoo lakk.101^{ffaa}

¹⁹¹ Akkuma lakk 189^{ffaa}

irratti qofa kan rarrraa'e fi xiyyeeffate godha. Kuni immoo ulaagaalee raawwii hojii abbaa madaaluuf gargaaran kanneen biroo akka haqummaa, naamusaa fi dandeettii ogummaa abbaa alangaatiif xiyyeeffannaan akka hin kennamne godha. Kanaaf, qaamni raawwii hojii abbaa alangaa madaalu itti gaafatamaa olii qofa otoo hin taane gurmuu namoota (Collective Evaluation) biroo kan dabalate ta'uu qaba. Keessattu, ogeessotni qaamolee haqaa biroo kan ta'an akka abbootii seeraa, abukaatota ittisaa fi dhuunfaa, himatamtootni fi miidhamtootni yakkaa dhimmoota murteesso ta'an irratti raawwii abbaa alangaa madaaluu danda'u.Qabus.¹⁹² Bu'aa madaallii raawwii hojii abbaa alangaa haala kanaan gaggeeffamus bu'aa amanmaa, dogongora irraa bilisaa fi murtii dhuga-qabeessa laachuufis kan gargaaru ta'a.¹⁹³

3.8.2. Mala Odeeffannoon Ittiin Guuramu

Sirna madaallii tokko bu'a qabeessa gochisiisuuf qaamoleen adda addaa raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo akka madaalan gochuu qofa otoo hin taanee, ulaagaalee madaallii ta'aniif dhimmoota adda addaa akka madda odeeffannootti fudhachuu tooftaawan adda addaatti fayyadamuun sassaabudhasi. Akkuma olitti ka'e, biyyoota qorannoo kanaaf akka muuxannootti fudhataman biratti raawwiin hojii abbootii alangaa kan madaalamu itti gaafatamaa dhiyootini dha. Itti gaafatamaan dhiyoo kun malawwan adda addaatiin odeeffanno kan sassaabu ta'us¹⁹⁴ irra caalaa yeroo ammaa hojii irra oolaa kan jiru garuu af-gaaffii madaalamaa waliin taasisuu dha.

Itti gaafatamaan dhiyoo raawwii hojii abbaa alangaa tokko erga madaaleen booda bu'aa madaallii isaa madaalamaaf dhiheessuun dura af-gaaffii madaalamaa waliin ni gaggeessa. Biyya Ingilizii keessatti itti gaafatmaa dhiyoo bu'aa madaallii raawwii hojii madaalamaa erga adda baaseen booda madalamaa waliin dhimmoota murteessoo ta'an tokko tokko irratti ni gaggeessa. Af-gaaffiin raawwatamu dhimmoota akka bu'aa madaallii gaggeeffamee, dhimmoota leenjiin irratti kennamuu qabu kan jedhaman qulqulleessufidha. Gama biraatiin, biyya Jarmanii keessatti kaayyoon gaggeessa af-gaaffii qabu inni guddaan haala guddina madaalamaa irratti yaadota jiran adda baasanii beekufidha.

¹⁹² Akkuma lakk 190^{ffaa}

¹⁹³ Akkuma lakk 191^{ffaa}

¹⁹⁴ Daawwannaah dhaddachaa

Kallattii saayinsii SMRH fi barreeffamoota SMRH abbootii alangaa waliin wal qabatanii barreeffaman irratti hundaa'uun yeroo ilaalamu, malli madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyyoota lameenii qaamolee odeeffannoo kennuun madaaluu danda'an addaa hammachuun kan gaggeeffamu otoo hin taane odeeffannoo Istaatistiksi fi itti gaafatamaan dhiyoo qabu qofa irratti hundaa'uun kan gaggeeffamu ta'uu isaatidha.Haaluma kanaan, biyyoota kanneen keessatti odeeffannoo funaanuuf tooftaan hojii irra oolaa jiru irraa caalaan af-gaaffii madaalamaa waliin taasifamuu dha.Kuni immoo bu'aa madaallii amanamaa fi hunda hammataa ta'e akka hin argamne godha.

Waliigalaan boqonnaa kana keessatti SMRH abbootii alangaa madaaluuf dhimmoota bu'uuraa kan ta'an akka qajeeltoowwan raawwii hojii abbootiin alangaa hundi hordofuu qaban teechisuun ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf biyyoota baayyee keessatti hojiirra olaa jiran ilaalamaniiru.Gama biraatiin, raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu waliin wal qabatee muuxannoo biyyoota lamaa(Jarmanii fi Ingilizii) ilaalleera.Haaluma kanaan hojiin MRH abbootii alangaa biyyoota kanaa hanga tokko sirnaawaa fi saayinsaawaa akka ta'e hubachuun danda'ameera.

BOQONNAA AFUR

SMRH ABBOOTII ALANGAA NAANNOO OROMIYAA

4.1. Biirroo Haqaa Oromiyaa: Hundeeffama

Seenaan hojii abbaa alangummaa naannoo Oromiyaa kan jalaqbu erga sirni mootummaa dargii bara 1983 kufe booda dha. Heerri mootummaa Ce'umsaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa Waajjira Abbaa Alangaa bilisa ta'e kan hundeesse yoo ta'u, saniin booda waajjirri kun aangoo fi gurmaa'iinsa isaa haala ifa ta'een teechisuuf labsiin lakk 6/1987tiin maqaa 'Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigala Oromiyaa' jedhuun hundeeffamee waamamni isaas Caffeef ta'ee socha'aa tureera. Booda irratti, manni hojii kun qaamolee mootummaa kan ta'an: Komishinii Poolisii fi Bulchiinsi Manneen Sirreessaa Oromiyaa waliin walitti makamee maqaa 'Biirroo Dhimma Seera Oromiyaa' jedhu jalatti akka gurmaa'uu ta'e.¹⁹⁵ Manneen hojii mootummaa sadeen kun hanga bara 1994 waliin hojjachaa turanis, Biiroon kun maqaa Biirroo Dhimma Seeraa Oromiyaa jedhuun kophattu ijaaramee waamamni isaa Waajjira Muummichaa Dhimma Bulchiinsaafi Haqaatiif tahee hanga bara 1997 hojjachaa tureera.¹⁹⁶ Saniin booda Biiroon kun bifa haaraawwaan maqaa 'Biirroo Haqaa fi Nageenyaa' jedhuun Dameewwan sadii of jalatti qabatee, (*Damee Abbaa Alangaa, Damee Seeraa fi Damee Miliishaa fi Dhimma Naannoolee Ola*) hanga jalqaba bara 1998 ti hojjachaa tureera.¹⁹⁷

Dameewwan sadeen keessaa Dameen Abbaa Alangaa fi Dameen Seeraa qajeelchoota yeroo duraa Biirroo Dhimma Seeraa jalatti turan qabachuudhaan kan gurmaa'an yoo ta'uu, sadaarkaa Biirootti haala gaariidhaan hojii isanii gaggeessaa turaniiru. Haa ta'u malee, sadarkaa Godinaalee fi Aanaaleeti caaseffamni kun adeemsa hojii biirichaa wal-xaxxa gochuudhaan hojii Abbaa Alangaa irratti rakkoo guddaa kan umame yoo ta'u, keessattuu sadarkaa Aanaaleetti waajjirrii

¹⁹⁵ Labsii Qaama Hojii Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Hundeessuuf Bahe Labsii Lakk.7/1988 Keewwata 5/E/

¹⁹⁶ Labsii Qaamota Raawaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyessuuf Ba'ee Labsii Lakk. 50/94 Keewwata 14/5/A/

¹⁹⁷ Labsii Irra Deebiidhaan Qaama Hojii Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Dhaabuuf Bahe Labsii Lakk. 87/97 Keewwaataa 15

Abbaa Alangaa ‘hin jiru’ hanga jedhamuutti gahamee ture.¹⁹⁸ Rakkoon kunis yeroodhaa gara yeroottii babal’achaa dhufuudhaan gurmaa’ins manneen hojii kun sirna haqaa naannichi gaggeessu keessatti gufuu waan uumeef qorannoон dhimma kana irratti gaggeefamee Biirichi of danda’ee maqaa ‘Biroo Haqa Oromiyaa’¹⁹⁹ jedhuun irra deebiin hundeeffamee hojii fi aangoo seeraan keenameef haala fooyee qabuun adeemsiisuu eegaleera.

Gurmaa’insii fi caaseffamni Biirichaa akkuma jijjiramu, aangoo fi gaheen abbootiin alangaa qabanis jijjiiramu akka danda’u kan wal nama gaafachisuu miti. Dirqamnii fi mirgooleen abbootiin alangaa qabanis haaluma kanaan kan fooyya’uu/ jijjiiramu ta’a. Kanaaf, sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaas, gurmaa’insaa fi caaseffama Biirichi qabu bifa giddu galeessa godhateen yeroodhaan gara yerootti xiinxalamaa fooyya’aa deemuun isaa murteessaa dha.

4.2. Aangoo fi Hojii Biroo Haqaa Oromiyaa

Biroon kun haala adda ta’een gurmaa’ee erga caasefameen booda aangoo fi gahee qabu akkaataa qoranno Jijiirama Bu’uraa Adeemsa Hojii (BPR) irratti taa’een fooyya’eera. Bifuma kanaan aangoo fi gaheen isaa labsiin utubamee ta’eera.²⁰⁰ Bifuma wal fakkaatuun Karoora Guddinaa fi Tiraansfoormeeshinii waggoottan shanan dhufan 2003-2007 Biirichi galmaan gahuuf akka isa dandeesisu aangoo fi gaheen isaa irra deebi’amee ilaalamee sirraa’eera.²⁰¹

Biirichi aangoo fi hojii seeraan laatameef galmaan gahuuf ergama, mul’ata, toorawwan xiyyeffannoo, duudhaalee hojii qabaachuun hojjachaa jira. Ergamni Biirichaa: Naannoo Oromiyaa keessatti namoota heeraa fi seera darbanii fi gocha yakkaatiin shakkaman seeratti dhiyeessuun murtii saffisaa fi haqa-qabeessa ta’e itti kennisiisuun ol’aantummaa seeraa mirkaneessisuudhaan nagaa fi tasgabbii uummatichaa eegsisuu, ragaa seera qabeessa ta’e galmeessuu fi hubannoo seeraa hawaasaa gabbisuun heerrii fi seerri bifa wal fakkaatuun hojii

¹⁹⁸ Sirna Madaallii Bu’aa Karoora Tarsiimoo’aa Biroo Haqaa Oromiyaa:Bara 2003-2007:Adooleessa 2003, Adaamaa, F. 8

¹⁹⁹ Labsii Gurmaa’ina Qaama Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyyesuuf Bahe Labsii Lakk. 105/98 Kew. 5

²⁰⁰ Labsii Gurmaa’ina Qaama Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Irra Deebiidhaan Fooyeesuuf Bahe Labsii Lakk.132/2000 Kew. 16

²⁰¹ Labsii Qaama Raawwachiiftuu Hundeessuuf Bahe Lakk.160/2003 Kew.20

irra akka oolu taasisuu yoo ta'u, mul'atni isaa immoo: bara 2012 tti Oromiyaa keessatti sirna haqaa amantaa uummataa horate uumuu fi olaantummaa seeraa mirkaneessuu dha.Gama biraatiin, Biirichi toorawwan xiyyeffannoo lama irratti hundaa'uun hojjachuun irraa eegamaa. Inni tokkoffaa: qorannoo yakkaa fi murtii haqaa kennisiisuu kan jedhu yoo ta'u; toora kana jalatti bu'aan eegamus: haqa bahe, adabbii barsiisaa ta'e kenname, yakka ittifamee fi tajaajila qulqullina qabu kenname ilaaluu dha.Inni biraa immoo:hojii irra oolmaa heeraa fi seeraa kan jedhu yoo ta'u; bu'aan toora xiyyeffanna kanaatis: seerota heeraan wal-simatan, uummata mirga isaa beekee itti fayyadamee fi kabajamuu olaantummaa seeraatiif raawwii hojii irraa eegamu bahu arguu dha.²⁰²

Aangoo fi gahee hojii Biiroo Haqaa fi caasaalee isaa sadarkaa adda addaa irratti argaman bifa qindaa'aa fi lafa qabataa ta'een abbummaan hojiirra kan oolchan, hojjattoota deggarsaa fi qaamolee haqaa biroo otoo hin dagatin, abbootii alangaati. Kanaaf, abbootiin alangaa gahee fi hojii Biirichii fi caasaleen isaa sadarkaa adda addaa irratti argaman qaban akkaataa barbaadamuu hojiirra kan oolchan taanaan dirqamni Biirichaaf seeraan kenname galmaan gaha jechuu dha. Abbootiin alangaa gahee hojii isaanii haala kanaan bahuu isaanii beekuun kan danda'amu immoo, sirnoota meeshaa bulchiinsaa keessaa isa tokko kan ta'een SMRH abbootii alangaatiinidha.

4.3.Duudhaalee Kenniinsa Tajaajila Abbaa Alangummaa Naannichaa

Aangoo fi gahee abbootii alangaa naannichaatiif seeraan kennaman kana bifa barbaadamuu hojii irra oolchuudhaaf duudhaaleen abbootiin alangaa hundi hordofuu qaban jiru.Abootiin alangaa, aangoo fi hojii kennameef ilaachisee, murtiiwwan adda addaa yeroo dabarsan duudhaalee Biirichi teehisee irratti hundaa'uun murteessuu fi raawwachuu irraa eegama. Duudhaaleen kun hundi SMBKT Biirichaa²⁰³ irratti kan taa'an yoo ta'u, gama biraatiin immoo qajeeltoo abbootii alangaa jechuun Mootummaan Gamtoomanii teehisee fi dambii ittiin bulmaata abbootii alangaa naannichaa keessattis tumamaniiru.Kanaaf, duudaaleen raawwii hojii abbootii alangaa keessatti calaqisiisuu qaban jedhamanii eeraman kun fudhatumummaan isaanii

²⁰² Olitti yaadannoo 197^{ffaa}

²⁰³ Akkuma lakk 201^{ffaa} F. 15-17

naannicha keessatti qofa kan daangeeffaman otoo hin taane, sadarkaa addunyaatis beekamtii kan qabaniifii hojii irraa akka oolan kan barbaadamani dha. Eenyummaa fi qabiyyee isaanii haala armaan gadiin ilaaluun ni danda'ama.

4.3.1. Itti-Gaafatamumaa

Ogeessota seeraa aangoo fi gahee Biiroo Haqaatiif kennamaan raawwatan keessaa sarara jalqabaa irratti kan hiriiran abbootii alangaati. Abbootiin alangaa kun kenna tajaajila abbaa alangummaa keessatti ulfina aangoo fi hojii qaban giddu-galeessaa haala godhateen tajaajila kana akkaata saffisaa, gahumsaa fi qulqullina qabuun uummata naannichaatiif kennuu qabu. Tajaajila kana yeroo kennan itti gaafatamummaa guddaa uummatnii fi mootummaan kennaniif hubachuun socha'uu qabu.

4.3.2. Iftoomina

Qajeeltoowwan heera mootummaa naannichaas ta'ee, Federaalaa irratti tumaman keessaa inni tokko tajaajila mootummaa akkaataa iftoomina qabuun raawwachuu uummatni akka beekuu fi hubatu gochuu dha. Biiron Haqaa Naannichaa qajeeltoo heericha irratti tumame kana hojii irra oolchuuf akka duudha tokkootti fudhateera. Akka duudha kanaatti, waajjiraaleen haqaa sadarkaa adda addaa irratti argaman hundi tajaajila abbaa alangummaa uummataaf kennan keessatti qajeeltoo iftoominaatiin hogganamuu qabu. Abbootiin alangaa waajjirchaatis faayidaa qajeeltoo fi duudhni kun uummataaf kenu hubachuun kenna tajaajila abbaa alangummaa bifa iftoomina qabuutiin raawwachuu qabu.

4.3.3. Haqummaa

Ergamni Biiroo Haqaa Naannichaa fi Waajjiraalee sadarkaa adda addaa irratti argaman inni bu'uuraa mirgoolee namoomaa fi dimookraasi heeraa fi seerota biyyattiin beekamtiinsaa fi eegumsa godhameef akka hin sarbamne tiksudha. Kanas raawwachuu mirgoolee namoomaa fi dimookraasi namootni ykn qaamolee biroo beekunis ta'e of-eegganno kennuu qaban bira darbuun sarban irratti poolisii waliin tahuun qorannoo yakkaa gaggeessuun namoota/qaamolee gocha kana raawwachuu isaanii ragaa quubsaan mirkanaa'e irratti himata bu'uuruun manneen murtiis murtii sirrii akka kennan gochuuniidha. Abbootiin alangaa hojii guddaa kana yeroo

raawwatan haqummaan hojjachuu qabu. Keessayuu gochaa fi ilaalcha kiraassabdummaa fi kanneen biroo haqa hojjachuu isaanii daangeessan irraa of qusachuu qabu.²⁰⁴

4.3.4. Tajaajila Gahumsa Qabu Kennuu

Duudhaan inni biraa, abbootii alangaa naannichaa hundi hordofuu qaban tajaajila kennan bifa gahumsa qabuun raawwachuu isaanitidha. Abbootiin alangaa tajaajila kennan bifa gahumsaatiin bahu qabu yeroo jedhamu haala fedhii uummataa giddu-galeessa godhateen yeroo gabaabaa keessatti tajaajila qulullina qabu uummataaf kennuu qabu jechuudha.²⁰⁵

4.3.5. Hirmaachisummaa

Sirni haqa biyya tokko bifa barbaadamuun bu'a qabeessa taasisuuf hirmaannaan uummataa baayyee murteessaa dha. Dhugaa kana hubachuudhaan Biiroon Haqaa Naannichaa hirmaachisummaan akka duudha abbootiin alangaa naannichaa hordofuu qabanitti teehiseera. Abbootii alangaa sadarkaa adda addaa irratti argaman gochi yakkaa akka hin raawwatamne gochuuf uummata hirmaachisuun kan irraa eegamu hoo ta'u; gama biraatiin immoo hubannoo seeraa fi heeraa uummatni qabu bifa barbaadamuun cimsuun hirmaannaan hawaasni sirna haqaa keessatti qabu akka guddatu godha.

4.3.6. Al-Logummaa

Abbootiin alangaa naannichaa hundi tajaajila abbaa alangummaa uummata naannichaatiif yeroo kennan bifa logummaa irraa bilisa ta'een raawwachuu kan qaban waan ta'eef al-loogummaan hojjachuun akka duudha tokkotti fudhatameera. Akka duudhaa kanaatti; abbootii alangaa tajaajilamtoota hunda bifa wal qixa ta'een keessumeessuun irraa eegama. Sanyii, saala, sadarkaa barnootaa, haala qabeenyaa fi kkf giddu-galeessa otoo hin godhin tajaajila abbaa alangummaa uummataaf kennuu qabu.²⁰⁶

²⁰⁴ Olitti yaadannoo lakk. 10^{ffaa} Kew 46,47,48

²⁰⁵ Akkuma lakk. 203^{ffaa}, Kew 41

²⁰⁶ Akkuma lakk 204^{ffaa} Kew 44

4.3.7.Jijiiramaaf Qophaa'uu Fi Hojjachuu

Duudhaa abbootiin alangaa naannichaa hordofuu qaban inni biraajijiiramaaf qophaa'uu fi hojjachuu kan jedhu dha.Akkuma beekamu tajaajila abbaa alangaa uummataaf kennamu si'aasessuufi ammayyeessuuf mootummaan yeroo addaa addaa sagantaalee fi riiformiiwwan adda addaa baasuun hojii irraa akka oolan taasisaa tureera.Sagantaalee fi riiformiiwwan kana bifaa barbaadamuun ofitti fudhachuun hojii irraa oolchuuf kaka'umsii fi fedhii abbootiin alangaa qaban cimaa ta'uu qaba.Fedhii fi kaka'umsa kana irratti hundaa'uun tajaajila uummatafi irraa fayyadamaa ta'uu danda'u kennuuf abbootii alangaa jijiiramaaf kan qophaa'aniifi hojjatan ta'uu qabu.Kanas gochuuf sagantaalee fi riiformiiwwan mootummaan baasu ofitti fudhachuun hojiirra oolchuu qabu.

4.3.8.BEEKUMSAA FI AMANTAAAN HOGGANUU

Kenna tajaajila abbaa alangummaa bifaa fedhii uummataa guuteen laachuuf abbootiin alangaa naannichaa hojii kana beekumsaa qaban irratti hundaa'uun amantaan raawwachuun irraa kan eegamu waan ta'eef, beekumsaa fi amantaan hogganuun akka duudha isa tokkootti fudhatameera.Akka duudha kanaatti, abbaan alangaa tokko hanqina beekumsaa qabu yeroodhaan gara yerootti fooyyeessuun tajaajila haqaa akkaataa si'aayinaa fi qulqullina qabuun uummata naannichaatiif kennuun irraa eegama.²⁰⁷

4.3.9.Miira Tajaajiltummaa

Hojjetaan mootummaa kamiyyuu tajaajilamtoota kabajuu fi tajaajila kanas yeroo kennu kaka'umsa fi bifaa naamusawaa ta'een raawwachuun isa irraa eegama.Yaada bu'uraa kana fudhachuun duudhaalee abbootiin alangaa naannichaa hordofuu qaban keessaa inni dhumaatajaajila kennamu miira tajaajiltummaa qabun kennuu akka ta'e SMBKT Biirichaa ni teechisa.²⁰⁸ Waliigalaan , duudhaaleen armaan olii kun raawwii hojii abbotii alangaa madaaluu keessatti bifaa qindaa'aa fi sirnaawaa ta'een hojii irra ooluu qabu.Keessayuu duudhaaleen kun akka ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaranitti fudhatamuun hojii irra ooluu qabu.

²⁰⁷ Akkuma lakk 205^{ffaa} Kew 43(1)

²⁰⁸ Akkuma lakk 206^{ffaa} Kew 41

4.4. SMRH Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa

4.4.1. Bu'ura Heeraa fi Imaammattoota

Qajeeltoowwan heera mootummaa naannoo Oromiyaa shanan keessaa inni duraa tajaajila mootummaa akkaataa iftoominaa fi itti gaafatamummaa qabuun kennuu dha.²⁰⁹ Hojiin mootummaa akkaataa uummataaf ifa ta'een gaggeeffamuu qaba yeroo jedhamu uummatni waa'ee manneen hojii mootummaa hubannoo fi odeeffannoo sirrii ta'ee qabatee yaada irratti kennuu kan danda'uu gochisiisufi dha.Kana gochuun hojiwwan manneen mootummaa keessatti raawwataman hordofuu fi to'achuu danda'a.

Gama biraatiin, hojiin mootummaa hojjettoota mana hojii san keessatti jiraniifis ifa tahuu qaba.Kunis mana hojii mootummaa keessatti aadaan iftoominaa akka diriiru gochuun; bu'a qabeessummaan hojjetaa tokkoo irra caalaa immoo mana hojiichaa akka guddatu godha.

Dhimmoota mana hojii tokko keessatti iftoominni irratti uumamuu qabu keessaa inni duraa haala bulchiinsa hojjettoota manichaa itti gaggeeffamu dha. Hojiwwan bulchiinsaa kan ta'an akka qaxarriin, jijiiraan, muudamani (guiddinni sadarkaa), sadarkaa irraa gadi buusuu ykn hojii irraa gaggeessuuun hojjettoota mootummaa bifaa iftoomina qabuutin gaggeeffamuu qabu.Hojiwwan bulchiinsaa kana haala amanamummaa fi fudhatamummaa qabuun gaggeessuuf sirnoota diriiruu qaban keessaa inni duraa immoo SMRH hojjettotaati.

Gama sirni madaallii raawwii hojii hojjattootaa diriirsuun karroorri guddinaa fi tiraansformeeshinii mootummaa naannoo Oromiyaa kallattiin teechise jira.Kallattiin kunis sirni madaalllii raawwii hijii hojjettoota qaamolee haqaa diriirsuun hojimaataa fi hojii mana hojii mootummaa tokko iftoominaa fi itti gaafatamaummaa haala qabuun gaggeessuu kan jedhu dha.²¹⁰ Ogeessota qaamolee haqaa sirni madaallii raawwii hojii diriiruufi qabu keessa isaan duraa immoo abbootii alangaa naannichaati.

²⁰⁹ Labsii Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa Kan Bara 1994 Fooyya'ee Bahe Raggasuuf Bahe Lak. 46/1994

²¹⁰ Karoora Guddinaa Fi Tiraansfoormeshinii Wagga Shanii Mootummaa Naannoo Oromiyaa (2003-2007)Amajjii Bara 2003, Finfinnee F.,179

4.4.2. Maaniwaalii SMRH Hojjettota Mootummaa Naannoo Oromiyaa

Sirni madaallii bu'aa karoora tarsiimoo'aa naannoo Oromiyaa yeroo qophaa'uu xiinxala haala keessaa keessatti bulchiinsa humna namaa waliin wal qabatee hanqinaalee taa'an keessaa inni tokko sirni madaallii raawwii hojii hojjattoota mootummaa dhabamuu dha.²¹¹

Rakkoo kana hiikuuf maaniwaaliin sirna madaallii fi badhaasaa Biiroo Siviil Sarvisii Fi Bulchiinsa Gaarii Mootummaa Naannoo Oromiyaatiin kan qophaa'ee yoo ta'u maanwaalii²¹² kanas bifaa barbaadamuun hojii irra olchuuf bulchiinsa mootummaa naannichaa qajeelfama SMRH baaseera.

Maaniwaaliin sirna madaallii fi badhaasaa kun manneen hojii mootummaa hunda keessatti (Biiroo Haqaa dabalatee) hojii irra ooluu qaba.²¹³ Sirna diriire kana keessatti qaamoleen raawwiin hojii isaanii madaalamuu qaban: manneen hojii mootummaa, adeemsaalee hojii, gareewwan, hoggantootaa fi raawwattota/ogeessota/ mana hojiicha keessatti argamaniidha.²¹⁴ Akka maaniwaalii kanaatti, kaayyoon SMRH: bu'a qabeessummaa raawwii qaamolee madaalamani adda baasudhaan qaamolee raawwii hojii gaarii galmeessan jajjabeessuu, qaamolee raawwii hojii gadi aanaa galmeessan immoo deeggaruu fi hordoffii wal irraa hin cinne taasisuun qajeeltoon itti-gaafatatummaa manneen hojii mootummaa keessatti akka dagaagu gochuufidha.²¹⁵

Kaayyoon inni guddaan armaan olii akkuma jirutti ta'ee, kaayyoon biraan sirna kanaa: SMRH hojjattootaa diriirsuun murtiiwwan adda addaa kennuuf bifaa gargaaruu danda'uun madaallii gaggeessuufidha. Keessayuu sirni kun carraa barnootaa fi leenjii, guddina sadarkaa fi murtii jijjiirraa dabarsuuf gargaarsa ol'aanaa taasisa.²¹⁶

²¹¹ SMBKT Oromiyaa F. 37

²¹² Maaniwaalii Sirna Madaallii Fi Badhaasaa:Biiroo Sivil Sarvisii Fi Bulchiinsa Gaarii Mootummaa Naannoo Oromiyaa:Adoolessa 2003 Finfinnee

²¹³ Akkuma lakk 211^{ffaa} F. 2-3

²¹⁴ Akkuma lakk 212^{ffaa}

²¹⁵ Akkuma lakk 213^{ffaa}

²¹⁶ Akkuma lakk 214^{ffaa}

Akkuma boqonnaa lammaffaa fi sadaffaa qorannoo kanaa keessatti ibsame tooftaawwan SMRH keessaa yeroo ammaa fudhatamummaa guddaa kan qabu tooftaa abbaa digrii 360%ti dha. Maaniwaaliin kunis tooftaa kana gara sirnichaatti kan makee dha.²¹⁷ Haaluma kanaan, qaamoleen raawwii hojii raawwatoota/ogeessota/ madaalan: hogganaa dhiyoo, abbootii dhimmaa, miseensota garee fi ofin of madaaluuti/self-evaluations/ kan jedhamaniidha.

Maaniwaaliin SMRH naannichaatti diriirsuuf bahe kun ulaagaalee raawwii hojii madaaluuf gargaaran maal faa? akka ta'anis ifaan teehiseera. Akkasumas ulaagaalee tarreeffaman irratti hundaa'uun qaamni madaallii gaggeessuu eenu akka ta'e teehiseera. Dabalataan, maaniwaaliichi qabxii madaallii raawwiif kennamu, yeroo madaalliin raawwii itti gaggeeffamuu qabu, haala bu'aan madaallii itti ibsamuu, bif a komiin bu'aa madaallii itti dhihaatu, keessumeeffamuu fi kanneen biroo ball'inaan hammateera.

4.4.3. *Dambii Ittiin Bulmaata Abbootii Alangaa*

Raawwii hojii abbootii alangaa sirnaan gaggeessuufi to'achuuf seerota dhimma kana waliin rogummaa qaban keessaa inni hangafaa dambii ittiin bulmaata abbootii alangaati.²¹⁸ Dambichi haala qaxarrii, muudama, guddina, jijiirraa kkf abbootii alangaa akkasumas duudhaalee mana hojiichaa keessatti kabajamuu qaban fi qaama dhimmoota armaan olii kana abbummaadhaan raawwachiisuu dabalatee dhimmoota biroo bulchiinsa abbootii alangaa ilaalan qabateera.

Dambiin kun akka tumamu sababa bu'uuraa kan ta'e; abbootiin alangaa mirgaa fi dirqama isaanii beekanii hojii isaanii itti gaafatamummaa fi iftoominaan akka raawwatan gochuufidha.²¹⁹ Haaluma kanaan, dambichi mirgoolee fi dirqama abbootiin alangaa qabanis teehiseera.

Mirgoolee abbootii alangaadhaaf dambichaan beekaman hedduu dha. Fakkeenyaaaf: abbootiin alangaa hundi haala hojii, yeroo hojii idilee, eeyyama, boqonnaa wagga, dhibeedhaan hojii irraa hafuu, eeyyama ulfaa, da'uumsaa, gaddaa, durgoowwoon adda addaa seera hojjettoota

²¹⁷ Akkuma lakk 215^{ffa} F. 9

²¹⁸ Olitti yaadannoo lakk. 10^{ffa}

²¹⁹ Akkuma lakk 217^{ffa} seensa dambichaa irraa

mootummaa hundaaf eegamu isaaniifis kan kabajamu dha.²²⁰ Akkasumas, addummaan haala hojii abbootii alangaa bifaa giddu-galeessa godhateen mirgooleen dambichaan kennaman jiru. Fakkeenyaa: guddina sadarkaa fi mindaa argachuu akkasumas beenyaa miidhaa sababa balaa hojiiratti qaqqabeen ykn dhibee sababa hojiitiin dhufef kaffalamuu kan jedhan kaasuun ni danda'ama.²²¹

Haaluma walfakkaatuun, dambichi dirqamoolee abbootiin alangaa naannichaa hojii irra oolchuu qaban teechiseera.Fakkeenyaa: amanamummaa, naamusa abbaa alangummaa qabaachuu, ajajamummaa, qunnamtii sirrii ta'e uummata waliin qabaachuu, iccitii eeguu, abbaa dhimmaa kamiifuu maallaqa liqeessuu ykn liqeeffachuu dhiisuu, kennaawwan adda addaa fudhachuu irraa of quachuu, walitti bu'iinsa hojii mootummaa fi dhimmoota ykn faayidaa dhuunfaa jiddutti akka hin uumamne gochuu fi kkf kaasuun ni danda'ama.²²²

Gama biraatiin, dambichi aangoo fi gahee qaamoolee hojii bulchiinsa abbaa alangaa keessatti hirmaanna taasisan adda addaa hundeesseera.Isaan keessaa sadarkaa duraatiin kan eeramu Gumii abbootii alangaati.Akka dambichaatti, gumiin abbootii alangaa sadarkaa lamatti (sadarkaa naanno fi godinaaleetti) aangoo fi gahee adda addaa qabaachuun hojii bulchiinsa abbootii alangaa qixa barbaadamuu akka gaggeessuu hundaa'eera.

Bulchiinsa abbaa alangaa keessatti, gumiwwan kun, aangoo fi gahee murteessoo adda addaa qabu.Fakkeenyaa: badii naamusaa abbootiin alangaa raawwatan qorachuun murtii isa dhuma murteessuuf abbaan aangoo gumii kana yoo ta'u, muudama, guddina sadarkaa akkasumas hojiwwan bulchiinsaa kanneen biroo irratti gumiin shoora guddaa taphata.²²³ Gama biraatiin, gumiwwan kun raawwii hojii abbootii alangaa madaaluun murtiiwwan bifaa fi hiikoo adda addaa qaban dabarsuufis aangeeffamniiru. Fakkeenyaa: Gumiin Waliigalaa abbootii alangaa naannichaa gabaasa raawwii hojii abbaa alangaa tokko irratti dhihaate keessatti 'hanqinni

²²⁰ Akkuma lakk 218^{ffaa} Kew.15

²²¹ Akkuma lakk 219^{ffaa} Kew 30

²²² Akkuma lakk 220^{ffaa} kew 41-51

²²³ Akkuma lakk 221^{ffaa} Kew 68-74

dandeettii' akka jiru kan agarsiisu taanaan, gumiin kun dhimma kana irratti murtii isa dhumaa kenuuf aangeeffameera.²²⁴

Abbootiin alangaa naannichaa tajaajila kennan keessatti raawwiin hojii isaanii yeroodhaan gara yerootti madaalamaa deemuun isaa kan wal nama gaafachisuu miti.Haaluma kanaan, dambiin itiin bulmaata abbootii alangaa, raawwii hojii abbootii alangaa waliin wal qabatee tumaawan seeraa hedduu ta'an qaba.Isaanis bifaa namaaf galuu danda'uun mata dureewwan adda addaa jalatti haala armaan gadiin ilaaluun ni danda'ama.

4.4.3.1. Ulaagaalee Abbaa Alangaa Ta'uun Dandeesisanii fi Raawwii Hojii

Naannicha keessatti namni tokko abbaa alangaa ta'ee qaxaramuuf ulaagaaleen inni guutuu qabu jiru.Ogeessi seeraa tokko abbaa alangaa ta'e qaxaramuu barbaadu lammii Itiyoophiyaa ta'u, afaan hojii mootummaa naannichaa beekuu, umriin isaa waggaa 21 ol ta'uufi barumsa seeraa kan qabu ta'uun isaa akkuma jirutti ta'ee, heera fi seera mootummaaf amanamaa kan ta'ee, tattaaffii, amanamummaa, haqummaa fi naamusa isaatiin maqaa gaarii kan horate ta'u qaba.²²⁵ Ulaagaaleen isaan gara dhumaa irratti taa'an keessaa kanneen akka tattaaffii, amanamummaa fi haqummaa jedhan kun raawwii hojii abbootii alangaa keessatti hiikoo guddaa kan qabani dha.Ulaagaaleen kana, abbaan alangaa tokko qaxaramuun dura qabaachuu isaa agarsiisuun kan irraa eegamu ta'ee, erga abbaa alangaa ta'ee rammadamee ykn muudamee gara sirnichaatti makameen boodas agarsiisuun irraa eegama.Ulaagaalee kun abbaa alangaa ta'uuf isaan bu'uuraa yoo ta'an, raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluufis akka agarsiistota/ulaagaalee raawwii hojii madaaluuf gargaaranitti fudhatamuu danda'u.

Ulaagaaleen abbaa alangaa ta'uun dandeessisan kun ulaagaalee biyya Jarmanii keessatti abbaa alangaa ta'uuf dandeesisan waliin wal fakkaatu.²²⁶ Biyya Jaramnii keessatti ulaagaalee kanaaf hiikoo ifaa fi namaaf galuu danda'an adda addaatiin kan ibsamta'us, naannoo keenya keessatti garuu ulaagaaleen kun haala waliigalaatiin kan taa'an malee ulaagaalee kanaaf hiikoon

²²⁴ Akkuma lakk 222^{ffaa} kew 70(4)

²²⁵ Akkuma lakk 223^{ffaa} kew.6.

²²⁶ Ilaalaa: Boqonnaa Sadaffaa qorannoo kanaa

kennameef tokko illee hin jiru.Fakkeenyaaf : ulaagaaleen heeraa fi seera mootummaadhaaf amanamaa kan ta'e, tattaaffii, amanamummaa fi haqummaa' kan qabu jedhan kun agarsiitoota maaliin ibsamuu akka danda'an wanti beekamu hin jiru.

Naannoo Oromiyaa keessatti ulaagaalee abbaa alangaa ta'uu dandeessisaniif akka ulaagaalee raawwii hojii abbaa alangaa tokko madaaluuf gargaaranitti fudhachuun hojii irra oolchuuf ibsitootni ulaagaalee kanaa ifaan kan hin beekamane waan ta'eef, abbaa alangaa ulaagaalee kanneen guutee qaxarame ykn muudame tokko booda irrattis amaloota raawwii hojii ulaagaalee kanneen irratti ta'an bifa calaqqisiisuu danda'uun hojjachuun isaa madaalamaa hin jiru.Kanaaf, ulaagaaleen namni abbaa alangaa naannichaa ta'uun qaxaramuu ykn muudamuu barbaadu tokko guutuu qaban irratti hundaa'uun raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluun waan hin danda'amneef, raawwii hojii abbootii alangaa yeroodhaan gara yerootti fooyeessuun gumaacha isaan sirnichaaf qaban akka hin daballe godheera.

4.4.3.2. Abbootii Alangaa Yaalii Irra Jiranii Fi Raawwii Hojii Isaanii

Abbootiin alangaa dhaabbiidhaan qaxaramuu dura hojii abbaa alangummaa raawwachuuuf gahumsaa fi dandeettii qaban madaaluun barbaachisaa dha.Haaluma kanaan namootni abbootii alangaa akka ta'an filataman abbaa alangaa idilee tahuu isaaniin dura yeroo yaalii, akka dambiin teechisetti, keessatti raawwiin isaanii madaalamuu qaba.

Yeroon yaalii abbaa alangaa jalqabaa kamiyyuu wagga tokko dha.Haa ta'u malee, abbaan alangaa yaaliif qaxarame kun mana hojii biraa keessatti ogummaa seeraatiin tajaajilee kan beekuu taanaan yeroon yaalii isaa jia jaha ta'a.²²⁷Abbaan aalngaa haala kanaan qaxarame yeroo yaaliif taa'e keessatti raawwiin hojii isaa al lama madaalamuu fi gabaasnis kan irratti dhihaatu ta'a.Inni duraa turtii yeroo yaalii abbaa alangaa keessaa walakkaan erga xumuramee booda yoo ta'u, inni boodaa immoo yeroon yaalii abbaa alangichaa xumuramuun jia tokko dura tahuu qaba.²²⁸

²²⁷ Olitti yaadannoo lakk 10^{ffaa}, Kew 14

²²⁸ Akkuma lakk 226^{ffaa}, Kew 32

Bu'aan madaallii raawwii hojii abbaa alangaa yaaliif qaxaramee maal akka ta'e dambichi ifaan teechisa. Akka dambichaatti "abbaan alangaa jalqabamummaadhaan qaxarame yeroo yaalii murtaa'eef keessatti hojichaaf '**gahaa'** ta'e yoo argame dhaabbiidhaan ramadama" jedha (*xiyyeffannaan qoratichaan*). Ibsa biraatiin, abbaan alangaa yaaliidhaaf qaxarame raawwiin hojii isaa hojii abbaa alangummaadhaaf gahaa hoo ta'uu baate, abbaa alangaa dhaabbii ta'e qaxaramuu ykn muudamuu hin danda'u jechuu dha.

Raawwii hojii abbootii alangaa yaaliif qaxaraman haala kanaan madaaluun barbaachisaa akka ta'e dambichi teecheisuus, hanga ammaatti tumaan dambichaa raawwatiinsa hin arganne. Abbootiin alangaa yeroo duraatiif qaxaraman xaalayaan yaaliif qaxaramuu isaanii ibsu kan isaaniif laatamu ta'us, yeroo yaalii kana keessatti raawwii hojii qaban madaaluun garuu hin jiru. Gama biraatiin, abbootii alangaa kun yeroo yaalii isaanii xumuruun abbaa alangaa dhaabbii tahuu isaanii kan ibsu xalayaan isaan qaqlaabu hin jiru.

Rakkoowwan armaan olii kana wal biraa qabnee yeroo ilaalluu, abbootii alangaa dandeettii fi gahumsa qaban yeroo yaalii isaanii keessatti adda baafachuun abbootii alangaa dhaabbii gahumsaa fi dandeettii qaban gara hojii abbaa alangummaatti bobbaasuu irratti hojiin hojjatame hin jiru jechuudha. Hojiin kun haala kanaan raawwatamuun dhabuu isaatiif sababni inni guddaan addummaan bulchiinsi humna namaa Biiricha waliigalaan hoggansi manni hojichaa dhimma kanaaf xiyyeffannaan kenne gadi aanaa ta'uudha.

4.4.3.3. Muudamaa Fi Raawwii Hojii

Sadarkaan abbootiin alangaa naannichaa kudha sadii dha. Qaamni Abbootii alangaa sadarkaa adda adda jiran muudu Hogganaa Biiroo Haqaati.²²⁹ Hogganaan Biiroo Haqaa abbootii alangaa sadarkaa hunda irratti jiran kan muudu yoo ta'u, qaamni abbootii alangaa muudamaaf dhiheessu garuu gar gar ta'uu danda'a. Abbootii alangaa kan ta'an qarqaaraa abbaa alangaa waliigalaa fi itti aanaa qarqaaraa abbaa alangaa waliigalaa hogganaa Biirootiin dhihaatanii hogganaa biirootiin muudamu. Abbootii alangaa sadarkaa hafan irratti argaman gumii abbootii alangaatiin dhiyaatanii hogganaa Biirootiin muudamu.²³⁰

²²⁹ Akkuma lakk 227^{fiaa} kew 10

Dambii ittiin bulmaata abbootii alangaa irraa hubachuun akka danda'amu qabxiile bu'uuraa²³¹ muudama keessaa inni tokko raawwanna hojii abbootiin alangaa qaban ykn qabaachuu qaban akka ta'e ifaan ni teechisa.Kanaaf, raawwii hojii abbootiin alangaa qaban hojii muudama abbootii alangaatiif ulaagaa isa murteessaati jechuu dha. Haa ta'u malee, raawwii hojii abbootii alangaa irratti hundaa'uun hojii muudamaa bifa iftoominaa fi saayinsaawa ta'een gaggeessuuf hojiin hanga ammaatti hojjatame bifa barbaadamuun sirnaawaa hin turre.Kun immoo muudamni abbootii alangaa bifa sirnaawaa ta'een akka hin gaggeeffamne gochuun, hojii bulchiinsaa abbootii alangaa biratti qajeeltoon iftoominaa akka hin jiraanne kan taasiseefii bu'aa abbootiin alangaa mana hojiichaatiif, caalayuu sирничааф gumaachuu qaban akka xiqqaatu kan godhu dha.

4.4.3.4. Mindaa fi Bu'aa Madaallii Raawwii Hojii

Dhimmootni daballii mindaa abbootii alangaa murteesson akka jiran dambichi ni teechisa.Akka dambichaatti dabalata mindaa abbaa alangaa mirkaneessuun dura dhimmootni ilaalamuu qaban keessaa inni duraa raawwii hojii abbaa alangaatidha.²³² Raawwiin hojii abbaa alangaa quubsaa yoo ta'e, gumiin waliigala abbootii alangaa naannichaa daballiin mindaa akka mirkanaa'uu gochuu danda'aa.Karaa biraatiin, raawwiin hojii abbaan alangaa qabu gadi aanaa ta'uu isaa gumiin kan hubate taanaan, haaluma isaatti, ka'umsa mindaa sadarkaa abbaan alangichi jiru irraa gadi siiqee akka mindeeffamu ykn gulantaa mindaa ka'umsichaatti aanee jiru irratti ramadamee akka kaffalamuuuf murteessuu danda'a.²³³ Dambichi haala kanaan raawwanna hojii abbaa alangichaatiif beekamtiinsa kan kenne ta'us, yeroo ammaa garuu hojii irraa oolaa hin jiru.

²³⁰ Akkuma lakk 228^{ffaa} kew 10

²³¹ Kan hafan: Sadarkaa hojii, naamusa gaarii fi bakka itti kaadhimameef fedhiin namni muudamu qabu kan jedhamanii dha. **Madda:Akkuma lakk 229^{ffaa} Kew 9(1)**

²³² Akkuma lakk 230^{ffaa} Kew.24

²³³ Akkuma lakk 231^{ffaa} Kew. 23

4.4.3.5. Haala Qabiinsa Gabaasa Raawwii Hojii Abbootii Alangaa

Bu'aan madaallii raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa yeroo murtaa'eef keessatti, waggaatti al lama, itti gaafatamaa oliin guutamee²³⁴ ni dhihaata. Itti gaafatamaan kunis gaabaasa raawwii hojii abbootii alangaa isa jala jiranii qopheesee itti gaafatamaa isaatiif ni dhiheessa. Itti gaafatamtooni lameenuu gabaasa kana irratti ni mallatteessuu.²³⁵ Gabaasni raawwii hojii abbootii alangaa waggaatti al-lama dhihaachuun isaa akkuma jirutti ta'ee; hogganaan Biiroo Haqaa Oromiyaa yeroo barbaade keessatti gabaasni raawwii hojii abbootii alangaa akka dhihaatuuf ajajuu ni danda'a.²³⁶

Itti gaafatamaani gabaasa raawwii hojii abbootii alangaa hojjetu bu'aa gabaasichaa irratti abbootii alangaa madaalaman waliin waliigalee guutuu qaba. Bu'aan gabaasichaatiis galmee dhuunfaa abbaa alangichaa waliin walqabachuu qaba.²³⁷ Haaluma kanaan, raawwiin hojii abbaan alangaa kun argatee gadi aanaa taanaan abbaa alangaa madaalamee waliin ni mari'ata. Haa ta'u malee, gabaasa raawwii hojii itti gaafatamaa oliin qophaa'uu irratti abbootiin alangaa madaalaman hundi waliigaluu dhisuu danda'u.

Waldhabdeen kun kan uumamu taanaan, haala kamiin hiikamuu akka qabu dambichi ni teechisa. Gabaasa raawwii hojii irratti itti gaafatamaan dhiyoo fi madaalaman irratti waliigaluu hin dandeenye taanaan adeemsa armaan gadiin dhimmichi ilaalamuu qaba. Tokkooffaa, abbaan alangaa gabaasicha irratti komii qabu komii isaa barreffamaan ni ibsa. Komii kanas itti gaafatamaan gabaasa guutee fi hogganaan itti gaafatamaa gabaasa guutuu waliin mar'iachuu qaba. Marii fi murtii isaani dabarsan irratti, abbaan alangaa madaalame, komii kan qabu taanaan sadarkaa sadarkaan dhimichi akka ilaalamu gochuu danda'aa. Komii sadarkaa sadarkaan dhihaate kana ilaalee murtii isaa dhumaabarsuu kan danda'u hoggaanaa Biirichaati.²³⁸ Sirni komii

²³⁴ Waamani abbootii alangaa aanaa waajjira abbootii alangaa aanaa fi kan birootiis haaluma kanaan kan ilaalamu hoo ta'uutti itti gaafatamaa olii jechuun itti gaafatamaa dhiyoo jechuu dha. Fakkeenyaaftti gaafatamaan dhiyoo abbaa alangaa aanaa itti gaafatamaa waajjira haqaa aanaatiif ta'a. **Madda: Akkuma lakk 232^{ffaa} Kew. 11.**

²³⁵ Akkuma lakk 233^{ffaa} Kew. 31(1)

²³⁶ Akkuma lakk 234^{ffaa} Kew. 31(2)

²³⁷ Akkuma lakk 235^{ffaa} Kew. 33

²³⁸ Akkuma lakk 236^{ffaa} Kew. 34(2)

bu'aa madaallii irratti dhihaatu haala kanaan diriiree seeraan tumamee kan jiru ta'u, hanga ammaatti garuu hojii irra oolaa hin jiru.

Haaluma wal fakkaatuun, bu'aan madaallii raawwii hojii abbaa alangaa tokko galmee dhuunfaa isaa keessatti taa'uu akka qabu dambichi ifaan ni teechisa.²³⁹ Haa ta'uu malee, galmeewwan dhuunfaa abbootii alangaa sadarkaa Aanaalee fi Godinaaleetti argaman tokko tokko biratti gabaasni bu'aa raawwii hojii abbootii alangaa ibsu kan argamu ta'us, gabaasni kun garuu galmee dhuunfaa BHOTTI argamu keessatti hin jiru. Kunis kan agarsiisu murtiiwwan ciccimoo bulchiinsa abbootii alangaa waliin wal qabatee sadarkaa naannoo irratti murtaa'an /fakkeenyaaaf guddina sadarkaa, daballii mindaa fi kkf/ dabarsuuf gabaasni raawwii hojii abbootii alangaa akka galtee tokkootti fudhatamee ittiin hojjatamaa kan hin jirre ta'uu isaatidha.

4.4.3.6. Hanqina Dandeettii Fi Gabaasa Raawwii Hojii

Dhimmoota raawwii hojii abbootii alangaa murteessan keessaa inni tokko hanqina dandeettii abbootiin alangaa qaban dha. Kuni jechuun raawwiin hojii abbootii alangaa kan madaalamuu dandeettii isaan qaban qofa irratti rarra'uun otoo hin taane dhimmoota biroo raawwii hojii isaanii irratti gumaachaa ijaaraa ykn miidhaa qabu xiinxaluun ta'a. Tumaa danbichaa irraa hubachuun akka danda'amutti dandeettiin abbaan alangaa qabu qofti raawwii hojii abbaa alangichaa madaaluuf kan gargaaru akka hin taane dha.²⁴⁰

Gabaasni raawwii hojii abbaa alangaa dandeettii abbaan alangaa qabu ni ilaala. Gabaasa kana keessatti dandeetti abbaan alangichaa qabu quubsaa ta'uu mala. Yeroo tokko tokko garuu dandeettiin abbaan alangaa kun qabu gadi aanaa ta'a. Yeroo kana itti gaafatamaan gabaasa raawwii hojii abbaa alangaa guutuu gabaasicha keessatti 'hirina dandeetti' jechuun ibsuu qaba.²⁴¹ Haa ta'uu ti "hirina dandeetti" jechuun maali? "hirinni dandeetti" dhimmoota akkamiitiin ibsama? Kan jedhu irratti dambichi deebii tokko ille hin kenu. Kan jedhu, akkaataa hanqina dandeettiin abbootiin alangaa itti qulqullaa'uun qabu qajeelfama biirichi kan baasu tahuu

²³⁹ Akkuma lakk 237^{ffaa} Kew. 33

²⁴⁰ Akkuma lakk 238^{ffaa} Kew. 35

²⁴¹ Akkuma lakk 239^{ffaa} Kew. 35(2)

isaatidha.²⁴² Ta'us, hanga ammaatti qajeelfamni jedhame kunis hin baane.Kanaaf, raawwii hojii abbaa alangaa madaaluun haala hirinni dandeettii itti qulqullaa'u sirni of danda'ee hojii irra oolaa jiru dha.Miidhaan inni qabus abbootii alangaa gahumsaa fi dandeetti hojiin abbaa alangummaa irraa barbaadu qabaniif fi isaan hanqatu adda baasuun hojiin bulchiinsaa sirnaawaa ta'ee kan hin jiraannee waan ta'eef, bulchiinsa abbootii alangaa keessatti qaawwa guddaa ta'e uumuu danda'eera.

4.5. SMRH Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa: JBHAn Diriiruun Dura

SMRH abbootii alangaa diriirsuuf yaaliin inni duraa kan taasifame bara 1994 dura dha.²⁴³ Bara kanatti, Manni Hojii Abbaa Alangaa Waliigalaa ulaagaawwan ykn matadureewwan raawwiin hojii abbootii alangaa itti madaalaman 22(digdamii lama) qopheessuun waajjiraalee haqaa godinaalee fi aanaalee hundaaf raabseera. Qabiyyee ulaagaawwan kanaa, hanqinoolee raawwii keessatti mulataniif kkf haala armaan gadiin ilaalla.

Baayyinni ulaagaalee raawwii hojii sirna kana keessatti diriiran 22(diigdamii lama) dha.²⁴⁴ Ulaagaaleen kun dhimmoota adda addaa irratti kan xiyyeffatan yoo ta'u; qabxiwwan kana akka amala isaaniitti bakka lamatti cuunfun teechniun ni danda'ama.Isaanis: ulaagaawwan dhimmoota naamusaa ilaallataniifii ulaagaawwan dandeettii hojii abbaa alangaa waliin wal qabatan dha.

Ulaagaalee sirna kana keessatti ta'an digdamii lama keessaa jaha duudhaalee naamusaa abbaan alangaa tokko qabaachuu ykn agarsiisuu qabu kan ilaalataniidha.Isaanis: haqummaa fi amanamummaa (qabxii 11), namaaf kabaja kennuu fi obsa qabaachuu (qabxii 12), gocha qaanii irraa fagaachuu fi naamusa kabajuu (qabxii 13), yeroo hojii kabajuu (qabxii 14), iccitii sababa

²⁴² Akkuma lakk 240^{ffaa} Kew.35(3)

²⁴³ Ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf qophaa'an kun bara itti qophaa'anii fi hojii irra akka oolan godhame beekuuf yaaliin taasifame hin milkoofne.Haa ta'uu malee xaalaya qajeelcha haqaa Godinaaleetiif barreefame irraa hubachuun akka danda'amu qaamni xaalaya kana barreesse mana hojii abbaa alangaa waliigalaa Oromiyaa waan ta'eef biroo haqaa Oromiyaa maqaa kanaan waamamaa kan ture bara 1987 booda waan ta'eef xaalayaan kunii fi ulaagaaleen raawwii hojii kun hojii irra ooluu kan jalqaban bara 1987 booda akka ta'e tilmaamuun nama hin rakkisu.

²⁴⁴ Miiltoo lakkoofsa 2^{ffaa} irratti jiru irraa

hojiin argame eeguu (qabxii 17), dandeettii abbootii dhimmaa haala gaarii ta'een keessumeessuu (qabxii 20) kan jedhamani dha.

Ulaagaawwan dandeettii hojii abbootii alangaa madaaluuf ta'an kun dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa bahuun dura kan taa'ani dha.²⁴⁵ Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf Manni Hojii Abbaa Alangaa Waliigala Oromiyaa yaaliin taasise, yeroo kana keessatti, wanta jajjabeeffamuu qabu ta'us, saayinsii SMRH irratti hundaa'uun yeroo madaalamu garuu dhimmootni akka hanqinaatti fudhatamuu danda'an jiru.

Tokkoffaa, ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ta'an bayyeen isaanii ifa kan hin taaneefii ulaagaan tokkos dhimmoota baayyee ofkeessatti kan hammatee dhihaatee dha. Fakkennyaaaf; ulaagaalee qabxii 1, 10, 11, yoo ilaalle of-keessatti dhimmoota baayye kan qabatanii dha. Ulaagaaleen raawwii hojii hojjetaa kamiyuu madaaluuf gargaaran ifaa fi nama madaalufis ta'e madaalamuuf hubachuuf kan hin rakkisne tahuu qabu. Haa ta'uu malee ulaagaaleen kun namoota adda addaattiif hikoowwan adda addaa kennuu kan danda'u waan ta'eef, akka hanqinaatti fudhatamuu danda'a.

Lammaffaa, ulaagaaleen mata-duree tokko jalatti hammatamuun ibsamuu danda'an baayyeen isaanii of danda'uun akka ta'an godhameera. Fakkeenyaaaf; ulaagaalee amala dhuunfaa abbaa alangichaa madaaluuf ta'an qabxii 11,12,13,20 bakkee tokkotti qabamuun ibsamuu otoo danda'uun kun raawwatamuun hin dandeenyne.

Sadaffaa, ulaagaaleen guca Manni Hojii Abbaa Alangaa Waliigala Oromiyaa teechise baayyeen isaanii abbaan alangaa madaallii gaggeessu fedhii isaatiin wanta barbaade madaalee yaada irratti kennuuf karaa kan banu dha. Ulaagaaleen dhimmoota naamusaa waliin wal qabatan baayyeen isaanii amala dhuunfummaa (*nature of subjectivity*) kan qabani dha. Fakkeenyaaaf; ulaagaalee guca kana keessatti tarreeffaman keessaa mata duree 'gocha qaanii irraa fagaachuu' fi 'naamusa kabajuu' jedhan jalatti 'qulqullina fi uffanna ofii eegachuu' kan jedhu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tokkootti fudhatamaniiru. As irratti, abbaan alangaa

²⁴⁵ Akka mata duree ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa ta'etti ulaagaaleen kun kan bahan mana hojii abbaa alangaatiin hoo ta'u waajirri kun labsii bara 1994 baheen maqaa jijiiratee Biirroo Dhimma Seeraa jedameera. Dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa naannoo Oromiyaa kan tumames Biirroon dhimma seeraa erga hundaa'ee booda dha.

tokko uffannaan isaa sirna kan qabu tahuu isaa irratti yaadni qeeqaa ka'uu baatus, qulqullina fi uffanna abbaa alangaa yeroodhaan gara yerootti itti gaafatamaan olii ilaalee abbaa alangaa uffata qulqullu hin uufanne raawwiin hojii isaa gadi aanaa akka ta'e qabxii kenna jechuun fudhatamummaa kan qabu miti.Dhimma kan irratti itti gaafatamaan dhiyoo aangoo raawwii madaaluuf kennameef haal-malee fayydamee kaayyoo sirna madaallii galmaan gahuu keessatti miidhaa guddaa kan fidu waan ta'uuf, kunis akka hanqina tokkootti fudhatamuu danda'a.

Qeeqa olii kana irraa wanti hubatamuu qabu madaallii raawwii hojii keessatti yaada amalli dhuunfummaa cirumaan bu'aa madaallii keessaa balleessuun ni danda'ama jechuun ibsuuf barbaadamee miti.Kan barbaadame, amalli dhuunfummaa bu'aa madaallii irratti miidhaa hin malle akka hin geesisne qixa ofeeggannoo qabuun ulaagaalee madaallii qopheessuun hojii irra oolchuun barbaachisaa dha jechuufi.

Afraffaa, gucni Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigala Oromiyaa irraa barreeffame ifatti akka agarsiisu, raawwii hojii abbaa alangaa madaaluudhaaf qaamni aangeeffame itti gaafatamaa dhiyoo waajjirichaati. Itti gaafatmaan dhiyoo raawwii hojii abbaa alangaa madaaluun isaa rakkoo ta'uun baatus, saayinsii SMRH irratti hundaa'uun yeroo ilaalamu garuu qaamolee biroo itti gaafatamaa dhiyoo waliin raawwii hojii abbaa alangaa bifaa quubsaa fi hunda hammataa ta'een madaaluu danda'an jiraachuu waan danda'aniif, itti gaafatamaa dhiyoratti qofa daanga'uun isaa sirrii miti.Kanaaf, raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf akka madda odeeffannootti qaamni fudhatamuu fi odeeffanno argame saniis walitti qabuun qindeessee bu'aa madaallii abbaa alangaa madaalameef kan dhiheessuu namuma tokko ta'uun isaa rakkoo waan ta'eef qabxiin kunis akka hanqina sirnichaatti fudhatama.

4.6. SMRH Abbootii Alangaa -JBHA FI SMBKT Keessatti

Mootummaan Federaala Itiyoophiyaa sirna haqa yakkaa biyyattii fooyyeessuuf riifoormiiwwan adda addaa baasee hojii irra oolchaa tureera.²⁴⁶ Mootummaan naannichaas haala qabatamaa naannichaa giddu galeessa godhachuun riiformiiwwan kana hojii irraa oolchaa

²⁴⁶ Riifoormiiwwan kun wiixineefamanii hojii irra ooluu isaaniin dura mootummaan federaala sirna haqa biyyatti irratti qorannoo waliigalaa gaggeesseera.Qorannoon kunis 'comprehensive justice system program' jedhamu dha.Qorannoon kunis dhimmoota sirna haqa biyyatti keessatti/irratti huudhaalee ta'an adda kan baasee yaada furmaataa kan dhiheessee dha.**Madda:Federal Democratic Republic Of Ethiopia,Comphrensive Justice System Program:Baseline Study Report,Ministry Of Capacity Building, Justice System Program Office, Feb, 2005**

jira.Riiformiiwwan kun yeroodhaan gara yeerootti bu'aawwan adda addaa galmeessaa dufaniis haala quubsaa ta'een garuu dheebuu haqaa uummatni naannichaa qabu guutumaan gutuutti guutuu waan hin dandeenyeef fedhii kana haala guutuu ta'een deebisuuf, Mootummaan naannichaa/Biiroon Haqaa Oromiyaa/, bara 1999 Sagantaa Jijiirama Bu'uuraa Adeemsa Hojii (kanaan booda JBAH) diriirsee.

Sagantaa kana keessatti raawwii hojii adeemsalee adda addaa fooyeessuun tajaajila mana hojichaa maamiltootaaf bakkee tokkotti haala kennamuu danda'uu fi tajaajilli kennamus baasii xiqqaa, bifa si'ataa ta'ee fi qulqullinaa qabuun akka raawwatamu taasisuufi dha.

Haaluma kanaan adeemsaleen adda addaa akka fooyya'an/gurmaa'an sagantichi teehiseera.Adeemsalee sagantichi akka fooyya'an taasise keessaa inni duraa adeemsa hojii gal mee yakkaa fi keessumeessaa iyyannoo dha.Adeemsa kana jalatti adeemsaleen xixiqqaa sadii kan jiran yoo ta'u isaanis: Adeemsa Hojii murtee Gal mee Qorannoo yakkaa, Adeemsa Hojii falmii yakkaa, Adeemsa Hojii keessummeessaa Iyyannooti. Adeemsalee xixiqqaa kanneen keessatti hojiin hojjatamu: Naanno Oromiyaa keessatti heerii fi seeronni bahan hojii irra oolanii ol'aantummaan seeraa akka mirkanaa'uuf, bakka seerri cabee argametti namoonni qulqulluun osoo hin tuqamiin shakkamtoota qofa addaan baasuun gara seeraatti dhiyeessuun murtii haqaa fi saffisaa ta'e kennisiisuun ol'aantummaa seeraa mirkaneessuun fi nagaa fi tasgabbii ummatichaa eegsisuu dha.

Adeemsi hojii kun bifa olitti ibsameen akka fooyya'uu sababootni taasisan: tajaajilli adeemsa kana keessatti kennamaa turan wal xaxaa ta'uun isaanii, harkifataa fi kan komiin itti baay'atu ta'u, maamila kan hin gammachiifne ta'u fi hojiwwan adeemsa kana keessatti raawwataman iftoominaa fi itti gaafatatummaan keessatti kan hin calaqqisifne akka ta'an dokimeentii dhimma kana irratti qophaa'ee ifaan ni teehisa.²⁴⁷ Kanaafis, hojiwwan adeemsa kana keessatti raawwataman fooyeessuun qulqullinaa fi saffina dabaluun olaantummaan seeraa akka mirkanaa'uuf gochuun barbaachisaa dha.Haaluma kanaan adeeemsaleen xixiqqaa sadeenuu keessatti ulaagaalee hojii sun itti raawwatamuu dokimeentichi ifaan teehiseera.Dokimeentichi ulaagaalee hojiin tokko adeemsalee ibsaman keessatti raawwatamuu qaban kan teehise yoo

²⁴⁷ Dokimeentii Adeemsa Hojii Qorannoo Fi Murtii Gal mee Yakkaa:Biirroo Haqaa Oromiyaa F. 33 fi kan itti aanan

ta'u, booda irrattis, ulaagaaleen kuni raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf hojii irraa ooluu jalqabaniiru.

Gama biraatiin, raawwii hojii mana hojii tokko safaruuf bifaa dandeessisuun sirni madaallii bu'aa karoora tarsiimoo'aa mana hojichaa ulaagaalee raawwii hojii madaalan teechiseera. Akkuma olitti ka'e, Biiroon Haqaa Oromiyaa toora xiyyeffannoo lama qaba. Isaanis: qorannoo yakkaa fi murtii haqaa akkasumas hojii irra oolmaa heeraa fi seeraati.

Kaayyoowwan toora xiyyeffannoo qorannoo yakkaa fi murtii haqaa kennisiisaa baayyee yoo ta'au, qorannoo kanaaf kan gargaaran : itti quufiinsa maamilaa dabaluu, sirna qorannaak yakkaa fooyyessuu, murtii abbaa alangaa fi falmii dhaddachaa fooyyessuu, muuxannoowwan gaggaarii qindeessuun babal'isuu kan jedhanii dha. Akkasumas toora xiyyeffannoo Hojii irra oolmaa heeraa fi seeraa jedhu jalatti, qorannoo kanaaf kan gargaaran, hubannoo seeraa hawaasaa cimsuu jedhu dha. Kaayyoowwan armaan olii kun bifaa barbaadameen hojii irra ooluu isaanii madaaluuf safartuulee raawwiin kaayyoowwanii ittiin madaalamen sirnichi of keessatti qabateera. Kaayyon safartuulee raawwii manni hojii abbaa alangaa kaayyoowwan fi toora xiyyeffannoo haala barbaadamuu hojii irra oolchuuf kan qophaa'an malee, raawwii hojii abbootii alaangaa madaaluuf kan dhihaatee miti. Haa ta'u malee safartuuleen kun raawwii hojii abba alangaa madaaluufis hojii irra oolaa jiru.

Waliigalaan, yeroo ammaa ulaagaaleen raawwii hojii JBHA fi SMBKT keessatti adeemsalee fi mana hojii madaaluuf qophaa'an raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf hojii irraa oolaa kan jiran waan ta'eef, ulaagaalee raawwii hojii kanneenis haala armaan gadiin ilaalla.

4.6.1. Ulaagaalee Raawwii Hojii Abbaa Alangaa Madaaluuf Yeroo Ammaa²⁴⁸ Hojii Irraa

Oolaa Jiran

4.6.1.1. Dandeettii Adabsiisuu

Ulaagaan raawwii hojii adeemsa xiqqaa falmii yakkaa fooyyeessuu keessatti ta'ee keessaa inni duraa dandeetti adabsiisutidha. Ulaagaan raawwii hojii kun JBHA keessatti taa'un dura, himata

²⁴⁸ Ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf yeroo ammaa hojii irraa oolaa jiran kun haala harca'aa ta'eenis ta'u Godinaalee fi Aanoolee naannichaa baayyee ta'an keessatti hojii irra oolaa jiru. Akkasumas Godinaalee fi aanoolee qorannoo kanaaf akka maddatti gargaaran irraa daataan argames kanuma agarsiisa.

qulqullina qabu bu'uruu fi akkasumas himatni mana murtii erga dhihaateen booda falmii sirrii fi cimina qabu gaggeessuu irratti hanqinni mul'achaa tureera.Rakkoo fi hanqinaalee gama kanaan mulchaa turan hiikuuf ulaagaan dandeetti adabsiisuu gara sирничаати yeroo duraatiif makameera.Akka ulaagaa kanaatti, namoonti gocha yakcaa raawwataniiru jedhamanii shakkamanii himatni irratti bu'urame keessaa 95% ²⁴⁹ kan ta'an irratti murtii adabbii akka darbu barbaadama.

Gama biraatiin, ulaagaan raawwii hojii kun SMBKT²⁵⁰ safartuulee kaayyoowwan tarsiimoo'aa Biirichaa keessattis taa'ee jira.Safartuun kun raawwii hojii kaayyoo murtii abbaa alangaa fi falmii dhaddachaa fooyyeessuu jedhamu madaaluuf kan dhihaate dha.

Dandeettii adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf fudhatamuu irratti ogeessootni seeraa bar-gaaffii guutan, marii garee fi gaaffii afaanii qorataa kana waliin taasisan irratti yaadni qaban kan wal-faalleessu akka ta'e hubachuun danda'ameera.Abootiin alangaa tokko tokko dandeettii adabsiisuu akka ulaagaatti fudhatamuu qaba kan jedhan yoo ta'uu; kanneen biroo immoo dandeettii adabsiisuu akka ulaagaatti fudhatamuu hin qabu jedhu.Gama biraatiin, abbootiin alangaa tokko tokko dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tokkootti fudhachuun rakkoo ta'uu baatus, raawwiin isaa garuu rakkinolee fi hanqinoolee adda addaa kan qabu waan ta'eef ilaalamuu qaba jedhaniiru.Yaadoota kunis haala armaan gadiin kan dhihaatu ta'a.

A.Dandeettiin Adabsiisuu Akka Ulaagaa Raawwii hojii Madaalu Tokkootti Fudhatmuu Qaba Ogeessotni Jedhan Yaadota Armaan Gadii Kaasu

❖ Dandeettiin adabsiisuu gahumsa abbaan alangaa himata bu'uruu irratti qabu kan ibsu ta'uu isaa

Hojiiwwan bu'uuraa abbaan alangaa tokko raawwachuu irra eegamu keessa inni duraa himata sirrii fi ifa ta'e bu'uruu isaati.Himatni bu'uramu kunis dhimmoota seeraan akka guutaman barbaadamu hunda guutuu qaba.Karaa biraatiin, himatni bu'uramu kun haala ifa ta'een barreeffamuu kan qabuu fi gochi yakcaa fi keewwatni himatni jalatti bu'urame wal simuu qaba.

²⁴⁹ Olitti yaadannoo lakk. 246^{ffaa} F.37

²⁵⁰ Olitti yaadannoo lakk. 197^{ffaa}

Himata bu'uuruun gal mee qorannoo yakkaa haala gaarii ta'een dubbisuu fi hubachuu kan gaafatu yoo ta'uu; karaa biraatiin immoo, gocha yakkaa raawwatameefi keewwatni gochi kun jalatti kufuu qabu adda baafachuu barbaada.Kanaaf, dandeetti adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaru tokkotti fudhachuu jechuun dandeettii abbaan alangaa tokko himata sirrii ta'ee bu'uuruu isaa itti agarsiifamuu waan ta'eef, akka ulaagaa raawwii hojii madaaluu tokkotti fudhatamuu qaba.

❖ Dandeettiin adabsiisuu dandeettii falmii gaggeessuu abbootii alangaa ibsuu isaa

Ulaagaan dandeettii adabsiisuu gochi yakkaa himatni irratti bu'urame hundi adabbiin irratti laatamuu qaba jedha.²⁵¹ Himatni bu'urame hundi adabbi akka hordofsiisu abbaan alangaa falmii seera qabeessa ta'e gaggeesuu qaba.Falmii gaggeeffame kana keessatti dhimmootni ilaalaman baayyee yoo ta'u, isaan keessaa muraasa kaasuuf: dandeettii gaaffii bilchaataa gaafachuu abbaa alangichaa (ragoolee seeraa fi ragoolee ittisaa), dandeettii ijoo dubbii qabsiifachuu, dandeettii yaada cuufiinsaa amansiisaa ta'e dhiheessuu fi kkf ni dabalata.

Abbaan alangaa tokko, dhimmoota armaan olii yeroo raawwatu yaada qabu haala ifaa fi amansiisaa ta'een dhiheessuu qaba.Kunis carraa himata bu'uramee kan murteessu ta'a.Kanaaf, dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaru tokkootti fudhatamee hojii irra ooluun isaa, dandeettii falmii gaggeessuu abbaa alangichaa caalaan kan ibsu waan ta'eef barbaachisummaan isaa gaaffii keessaa kan galuu miti.

Yaada af-gaaffii fi mariin gareen abbootii alangaa waliin gaggeeffame yaada olii kana haala cimsuun bar-gaaffiin barbaachisummaa dandeettii adabsiisuu akka ulaagaatti fudhachuu irratti abbootii alangaa baayyinni isaanii 36 dhihaateen abbootiin alangaa 25 ykn % 69 ta'an dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tokkootti fudhatamuu akka qabu kaasaniiru.

B.Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Dandeetti Adabsiisuu Abbootii Alangaa Irratti Hundaa'uun Madaaluun Barbaachisa Ta'us: Haalli Raawwi Isaa Rakkinoolee Adda Addaa Qaba.

²⁵¹As irratti wanti hubatamuu qabu qaamni adabbi murteessu manneen murtii ykn akka biyyoota tokko tokkotti abbootii alangaa ta'uu danda'u.(plea bargaining)

❖ Sirnaawaa ta'uu dhabuu isaa

Raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaa dandeettii adabsiisuun madaaluun barbaachisaa ta'us, sirni raawwii ulaagaa kanaa garuu sirnaawaa miti.Dandeettii adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaatti fudhachuuf abbaan alangaa qoranna yakkaa raawwate ofuma isaatiif dhimma qorate irratti himata bu'uuruun, dhimma himata bu'uure kana irrattis falmii gaggeessuun murtiin balleessummaa akka kennamu gochuu qaba.Sirni kunis kan barbaadu, dhimma qorannoo irraa jalqabee hanga murtiin balleessummaa kennamutti dhimmichi abbaa alangaa tokkoon qabamuu akka qabu dha. Haala kanaan, dandeettii adabsiisuu abbaa alangaa tokkoo madaaluun raawwii hojii abbaa alangaa haala quubsaa fi guutuu ta'een madaaluuf ni gargaara.²⁵² Haa ta'uu malee, sirni raawwii bifaa kana qabu naannoo keenya keessatti hojii irra oolaa hin jiru.Naannicha keessatti abbaan alangaa yakka qorate, himata bu'uuree fi falmii dhaddachaa gaggeessan adda adda ta'uu malu.Kanaafi, yeroo ammaa dandeettii adabsiisuun raawwii hojii abba alangaa madaaluuf oolaa kan jiru nama himata bu'uure madaaluuf malee nama qorannoo gaggeesse ykn falmii dhaddachaa gaggeesee miti.Kuni immoo miidha adda addaa geessisa.

Tokkooffaa, abbootiin alangaa tokko tokko gal mee qorannoo yakkaa abbaa alangaa biraatiin gaggeeffame bu'uureeffachuu himata bu'uuruuf fedhiin qaban ni xiqlaata.Kunis hariiroo abbootiin alangaa waliif qaban akka jeeqamu godha.Akkasumas abbootiin alangaa galmeewwan qorannoo salphaa ta'an qofa filachuun himata akka bu'uuran taasisa. Kanaaf, ka'umsi shallaggiin dandeettii adabsiisuu himata bu'uurame otoo hin taane gal mee qorannoo ta'uu qaba jedhu.Dhimma kana irratti bar-gaaffiin qophaa'ee abbootii alangaaf erga raabsameen booda bu'aan argame kan armaan gadii fakkaata.

Akka bu'aa qorannichaatti, bar-gaaffii shallaggiin dandeettii adabsiisuu sadarkaa aanaa irratti ka'umsi isaa maal ta'uu qaba? jedhu abbootii alangaa baayyinni isaanii 34 guutaniin abbootiin alangaa 25 ykn %74 ta'an ka'umsa shallaggiin himata abbaa alangaa madaalamuun bu'uurame ta'uu akka qabu yoo kaasan, kan hafan abbootiin alangaa 8 ykn % 24 ta'an immo ka'umsa shallaggii abbootii alangaa qorannoo yakkaa gaggeeffame ta'uu qaba jedhaniiru.Akkasumas

²⁵² Akkuma boqonnaa sadaffaa keessatti ibsame shallaggiin dandeettii adabsiisuu bifaa adda akka qabu kaasame ibsameera.Akkuma ibsame dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa tokkotti fudhatamuuf shallagiin isaa jalqabuu kan qabu gocha qorannoo raawwatame qorachuu irraa akka ta'e ibsameera.

ka'umsa shallaggii dandeettii adabsiisuu abbootii alangaa sadarkaa godinaa fi naannoo irratti yaada qaban akka ibsan abbootii alangaa baayyinni isaanii 34 dhihaateef keessaa abbootiin alangaa 29 ykn %85 ta'an ka'umsa shallaggii abbaa alangaa godinaa fi naannoo himata bu'urame ta'uu akka qabu yoo kaasan, abbootiin alangaa 4 ykn %12 ta'an immoo shallaggiin dandeettiin adabsiisuu abbootii alangaa godinaa fi naannoo galmee qorannoo yakkaa ta'uu qaba jedhaniiru.

Abbootiin alangaa muraasa ta'an shallaggiin dandeettii adabsiisuu sadarkaa aanaatti ka'umsi isaa gocha yakkaa abbaa alangaa madaalamuun qoratamte ta'uu qaba jedhaniiru. Sababni isaan kaasanis abbootiin alangaa sadarkaa aanaa irratti argaman gocha yakkaa raawwatame irratti qorannoo kan gaggeessan waan ta'eef raawwiwwan isaan gocha yakkaa qorachuu keessatti agarsiisan madaaluun barbaachisaa dha jedhu. Haa ta'u malee raawwiwwan hojii abbootiin alangaa sadarkaa aanaa irratti argaman gocha yakkaa qorachuu waliin wal qabatee irraa eegamu ifaan beekamuun dhabuun isaa shallaggiin kun akka hojiirra hin oolle godha jedhu. Akka yaada qorataa kanaatti, raawwiwwan abbootiin alangaa gocha yakkaa qorachuu keessatti qaban ifaan ni beekamu. Abbootiin alangaa gocha yakkaa poolisii waliin yeroo qoratan hojiin inni guddaan irraa eegamu fudhatamummaa ragaa sassaabamu mirkaneessuudha. Kanaaf raawwiin hojii abbaan alangaa tokko gocha yakkaa qorachuu keessatti ittiin madaalamu haala qindeessaa fi guutummaa ragaa sassaabameeti jechuudha.

Daataa olii irraa hubachuun akka danda'amutti, abbootiin alangaa baayyee ta'an ka'umsi shallaggii dandeettii adabsiisuu sadarkaa aanaa, godinaa fi naannoo himata bu'urame akka ta'uu qaban kaasaniiru. Haa ta'uu ti abbootii alangaa filan keessaa ka'umsa shallaggii dandeettii adabsiisuu sadarkaa aanaa irratti hanga tokko galme qorannoo akka ta'uu qabu yoo kaasu godinaa fi naannootti garuu baayyinaan ka'umsi shallaggii himata bu'urame ta'uu akka qabu filaniiru. Kuni kan agarsiisu abbootii alangaa muraasa ta'an ka'umsi shallaggii dandeettii adabsiisuu sadarkaa aanaa irratti qorannoo yakkaa ta'uu kan deeggaran yoo ta'u, sadarkaa godinaa fi naannootti garuu erga himata bu'urame ta'uu qaba jedhu qaba.

Kanaaf, xiinxala kana irraa hubachuun kan danda'amu ka'umsa shallaggii dandeettiin sadarkaa aanaatti qorannoo yakkaa gaggeessame ta'uu akka qabu dha. Abbaan alangaa aanaa gocha yakkaa raawwatame irratti qorannoo erga gaggesseen booda shakkamaa irratti himata bu'uuruuf ragaa gahaa ta'ee fi adabsiisuuuf dandeesisu jiraachuu isaa irratti amantaa kan qabu taanaan ofii

isaatiif himata bu'uuruu qaba. Kana qofa otoo hin taane, abbaan alangaa kun gocha yakkaa inni himata bu'uure irratti ofii isaatiif falmii mana murtii funduratti gaggeessuus qaba.Haala kanaan kaayyoo ulaagaan dandeetti adabsiisuu bifa barbaadamuu hojii irra oolchuun ni danda'ama.

Lammaffaa, himata abbaa alangaa tokkoon bu'urame abbaan alangaa biraa falmii dhaddachaa kan gaggeessuu ta'uun isaa dandeettiin adabsiisuu abbaa alangaa himata bu'uure irratti qofa kan hundaa'uu otoo hin taanee, nama falmii gaggeese irratti akka ta'uu godha.Miidhaan inni qabus abbaan alangaa tokko himata sirrii ta'e bu'urus, abbaan alangaa biraa falmii dhaddacha irratti taasiseen murtiin bilisummaa mana murtiin kennamuu mala.Ta'us, sirna amma jiruun dogongora abbaan alangaa falmii dhaddachaa irratti godheen murtiin bilisummaa mana murtiin labsamus dandeettiin adabsiisuu kan lakkaa'amu garuu nama himata bu'uureefidha.Kanaafis, balleessaa isaa malee qabxiin raawwii hojii abbaa alangaa tokko akka gadi jalaa bu'uu ta'a.

❖ Murtii ol'iyyannoo irratti kennname shallaguu irratti

Dhimmi dandeettii adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaru tokkotti fudhachuuf rakkina uumaa jiru , haalli murtiin ol'iyyannoo irratti kennname galmaahuu dha.Rakkinni kunis madduu kan danda'e murtiwwan manneen murtii jalaan kennaman manneen murtii oliin kan diigaman taanaan dandeettiin adabsiisuu haala kamiin ilaalamuu akka qaba waliigaluu irratti dha.Murtii bilisummaa manneen murtii aanaalee kennan irratti ol'iyyannoон dhihaatee haaluma kanaan manneen murtii Godinaalee murtii balleesummaa kan dabarsu taanaan, abbaan alangaa aanaa mana murtii aanaa irratti adabbiin akka murtaa'uu gochuu baatus manni murtii ol'aanaa himatuma abbaan alangaa aanaa bu'uure irratti adabbiin akka murtaa'uu waan taasiseef murtiin mana murtii ol'aanaan kennname kun milkaa'ina abbaa alangaa aanaa ibsuu danda'aa? yaada kana dheerasuun hoo ilaallu; murtii balleesummaa Mana murtii godinaan kennname manni murtii waliigala Oromiyaa kan diigu taanaan hoo maal ta'uu qaba? Hima salphaadhaan dandeetti adabsiisuun raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf murtiin qaama murtii isa dhumaan kenne ilaaluun shallagamu qaba moo murtii manni murtii himata sadarkaa duraan kenne irratti bu'ureeffachuun shallagamu qaba? haala jedhuun ijoo dubbii jiru teechisuun ni danda'ama.

Qorannoon kun akka addeesutti²⁵³, ulaagaan dandeettii adabsiisuu hojii irra kan oolu raawwii hojii abbaan alangaa tokko gama qorannoo yakkaa, himata bu'uramee fi falmii gaggeeffame qofa madaaluuf hojii irra kan oolu malee, dhuma murtii manni murtii sadarkaa duraan himatni dhihaateef murteessen booda jiru kan ilaaluu miti.Haaluma kanaan, himata abbaan alangaa aanaa bu'uure irratti manni murtii aanaa bilisa kan gadhisuu taanaan, murtiin kun mana murtii ol'aanaa kan diigame ta'uus, dandeettiin adabsiisuu abbaa alangaa kanaa akka hin milkoofneetti kan fudhatamu ta'a.

Gama biraatin, abbaan alangaa tokko iyyata ol'iyyannoo yeroo qopheessee dhiheessuu ulaagaan hordofuu qabu jira.²⁵⁴ Ol'iyyannoo qopheessuu fi dhiheessuun ofii isaatiif ulaagaa of danda'ee seeraa fi hojiimaataan diriiree guutuun waan ta'eef, raawwii gama ol'iyyannoo qopheessuutiin jiru giddu-galeessa gochuun raawwii hojii abbaa alangaa tokkoo madaaluun kan danda'amu waan ta'eef, sodaan gama kanaan ka'e bu'urummaa hin qabu.

C.Ilaalcha dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaatti fudhatamuu hin qabu jedhu

Dandeettii adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tokkotti fudhachuun biyyootaa fi sirnoota adda addaa keessatti kan mul'atu ta'us; hojii irra oolmaan isaa mamii tokko malee fudhatatummaa qaba jechuun garuu hin danda'amu. Dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbooti alangaatti fudhatamu hin qabu ogeessotni jedhan sababoota lama irratti hundaa'uun yaada dhiheessu.Sababoota kanas haala armaan gadiin ilaalla.

Al-Heerummaa Ulaagichaa

Abbootiin alangaa hojii isaanii qajeeltoowwan heera mootummaa fi mirga namoomaa bu'uureeffachuu hojjachuu qabu. Abbootiin alangaa falmii dhaddachaa haala madaalawaa (fair trial) ta'een gaggeessuun kan irraa eegamu yoo ta'u; karaa biraatiin, immoo ragaa fi dhimmoota

²⁵³ Dandeettii adabsisuun akkataa adda addaatiin kan shallagamuu danda'u ta'usaa qorannicha keessatti ka'us filatamaa kan ta'e garuu, shallagi ka'umsi qoranoo yakkaa ta'ee dhumnii immoo murtii mama murtii sadarkaa duraatiin kenname akka ta'e qorannoon kun ni ibsa.Ilaalaa: Boqonnaa 3^{ftaa} qabxii 3.5.2.

²⁵⁴ Sirna deemsa falmii yakkaa Itiyoophiyaa labsii lakk.185/1961 Kew. 181 fi kan itti aanan.Akkasumas, Ol'iyyannoo qopheessuu fi dhiheessuun raawwii hojii abbaa alangaa keessaa isa biraati.Abbaan alangaa kun daangaa yeroo ol'iyyannoo akka dhiheessu istaandaardii JBAH keessatti ta'e giddu galeessa godhachuu dhiheessuun irraa eegama.Kunis akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaatti fudhatamuu danda'a.

himatamaa gargaaruu danda'an hunda dabarsanii kennuu qabu.Kunis hojii isaan dhugaa baasuu fi haqa mirkaneessuuf godhan akka dhugoomu godha.Haala kanaan hojjechuuf garuu raawwiin hojii abbootii alangaa ulaagaa dandeettii adabsiisuun madaalamuu hin qabu.

Raawwiin hojii abbootii alangaa ulaagaa dandeettii adabsiisuu irratti hundaa'uun kan madaalamu taanaan abbootiin alangaa mirga himatamtoonni heera mootummaa irratti gonfatan akka hojii irra hin oole godha.²⁵⁵ Kun immoo dirqama mirgoolee fi bilisummaawwan namoomaa hojii irra akka oolan qaamolee hunda irratti gatame akka hin raawwatamne godha.Keessaayuu, abbootiin alangaa namoota himataman hunda akka adabaman kan barbaadan waan ta'eef, kunis mirga himatamootaa gara cinaatti gochuun akka socha'an godha.Kunis raawwii hojii gaarii galmeessuuf jecha gumaacha kabaja mirga namoomaa godhan akka xiqqaatu godha.Waliigalaan, ilaalchii fi gochiakkanaa dirqama abbootiin alangaa mirga namoomaa akka kabachisan barbaadamu irratti miidhaa guddaa kan geessisu waan ta'eef, raawwii hojii abbootii alangaa dandeetti adabsiisu qabaniin madaaluun hin barbaachisu.

Sodaa fi yaadoleen armaan oliiti ka'an hanga tokko kan nama amansiisu ta'anis; dhugaan jiru garuu abbootii alangaa nama himatan tokko, dhugaa ta'uu baatus, adabsiisuuf qofa akka sochan seerri ykn qajeelfamni dirqama kaa'u kan hin jiraanne ta'uu isaatidha.Inumaayyuu, abbaan alangaa, akka qaama mootummaa tokkootti mirgoolee himatamaa heera mootummaa irratti tarreeffaman akka kabajaman qaama xiiqin hojjachu qabudha.Haaluma wal fakkaatuun, kaayyoolee tarsiimoo'aa Biirroo Haqaa SMBKT keessatti taa'an keessaa inni tokko abbaan alangaa eegumsa mirga himatamaa fi shakkamtootaaf hojjachuu akka qabu dha.²⁵⁶ Kanaaf, dandeettiin adabsiisu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tti fudhatamuun isaa heerummaa kan hin qabaanne otoo hin taane, inumaayyuu bu'aa qabeessummaa sirna haqa yakkaa irra caalaatti cimu gochuun mirgooleen heera mootummaa irratti tumaman hundi otoo wal irraa hin cicciin hojii irra akka oolu kan taasisu dha.

❖ Gumaacha Abbootiin Alaangaa Sirnichaaf Taasisuu Qaban Ni Xiqqeessa

²⁵⁵ Faxxanaa Tolaa , Abbaa Alangaa Godina Kaaba Shawaa

²⁵⁶ Olitti yaadannoo lakk. 197^{ffa} F. 59-60

Dhimmoota sirna haqa yakkaa biyya tokkoo murteessan keessa inni tokko hariiroo fi qindoomina qaamolee sirna haqa yakkaa keessatti hirmaatan, addummaan immoo ogeessoonti qaamolee sirna haqa yakkaa keessatti hojjatan qabani dha.Qindoominni ogeessoota qaamolee kanaa sirnaawaa fi wal-deegaraa kan ta'u taanaan kaayyoo sirna haqa yakkaa haala quubsaa fi bu'a qabeessa ta'een akka hidda gadi fageeffatuu fi hojii irra oolu godha. Abbootiin alangaa adabsiisuuf qofa jechuun himata kan bu'urani fi falmii kan gaggeessan taanaan, namootni qulqulluu ta'an gocha isaanii malee adabbiin akka isaan irratti gatamu ta'a.Kunis, namootni qulqulluu ta'an manneen sirreessaa akka galan godha.Waliigalaan, raawwii hojii abbootii alangaa ulaagaa dandeettii adabsiisuu irratti hundaa'uun akka madaalamu ta'uun isaa abbootii alangaa gumaacha isaan bu'aa qabeessummaa sirlichaaf taasisan irratti miidhaa guddaa fida.

Sodaa fi qeqni armaan olii irratti dhihaate kun maalummaa fi kaayyoo ulaagaan dandeettii adabsiisuun qabu bifa barbaadamuun hubachuu dhabuu irraa madda. Dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii tokkootti yeroo fudhatamu, kaayyoon bu'uraa isaa, abbaan alangaa qorannoo qulqullina qabu irratti hundaa'ee himata sirrii shakkamaa irratti dhiheessuun akka adabsiisu gochuufi dha.Kunis bu'a qabeessummaa fi haqa dhugoomsuu tajaajila abbaa alangummaa mirkaneessa.²⁵⁷ Kanaaf, abbaan alangaa tokko himata ragaa qulqullinaa fi shakkamaa adabsiisuu danda'uu kan bu'uru ta'e, booda irratti garuu himatni bu'urame kun himatamaa adabsiisuu kan hin dandeenye ta'uu isaa kan hubatamu taanaan, (fakkeenyaaaf ragaan himatamaa bilisa baasu kan jiru taanaan) himaticha kaafachuun murteessaa dha.Murtiin abbaan alangaa kun bifa kanaan murteessuus, haqa hojjachuu abbaa alangichaa kan ibsu waan ta'eef, akka raawwii hojii gaarii tokkotti kan ilaalamu ta'uu qaba.²⁵⁸

Sodaawan fi qeqa olitti ka'e haala cimsuun bar-gaaffi barbaachisummaa dandeettii adabsiisuu irratti abbootiin alangaa guutan 36 keessaa abbootiin alangaa 11 ykn %31 ta'an raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa madaallii tokkootti fudhatamuun hin qabu jedhaniiru.

²⁵⁷ Barreeffamni tokko barbaachisummaa dandeettii adabsiisuu haala kanaan ibsa “**No prosecution service should strive for a conviction rate of 100 percent, but neither should any prosecution service be content with conviction rates of less than 25 percent**” kunis jechuun tajaajilli abbaa alangaa kamiyuu dandeettii adabsiisuu dhibba galmeessuu hin danda'u, akkasumas dandeettiin adabsiisuu tajaajila abbaa alangaa dhibbeentaa digdami shan gadi kan ta'u taanaan akka hin jiraannetti fudhatama jedha. **Madda: olitti yaadannoo lakk.115^{ffa} F. 40**

²⁵⁸ Akkuma lakk.256^{ffa} F. 40

4.6.1.2. Baayyina Namoota Hubannoo Seeraa Argatanii

Aangoo fi hojii Biiroo Haqaa Oromiyaa keessaa inni tokko hubannoos seeraa hawaasichaa akka gabbatu barumsa hubannoo seeraa kennuu dha.Haaluma kanaan, kaayyoolee toora xiyyeffannaa waajjirichaa kan ta'e kabaja heeraa fi seera jedhu jalatti hubannoo seeraa kennun akka kaayyoo tokkootti ta'eera.Manni hojichaa kaayyoo hubannoo seeraa kennuu jedhu kana bifa barbaadameen hojii irra ooluu isaa madaaluuf safartuus teechiseera.Safartuun kunis baayyina namoota hubannoo seeraa argataniin ibsama.Akka safartuu kanaatti Biroon Haqaa bara baraan baayyina namootaa hubannoo seeraa argachuu qabnii kan teechisa yoo ta'u²⁵⁹ baayyina namoota hubannoo argatanii irratti hundaa'uun raawwii hojii mana hojii kanaa madaaluuf akka ulaagaatti fudhatamee hojii irra oolaa jira.²⁶⁰ Haaluma wal fakkaatuun, ulaagaan kun raawwii hojii abbootiin alangaa gama hubannoo seeraatiin raawwatan madaaluufis hojii irra oolaa jira.

Baayyina namoota hubannoo seeraa aragatanii akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tokkootti fudhachuun hojii irra ooluun isaa baayyee gaarii dha. Maaliif ? hoo jedhame abbootiin alangaa hubannoo seeraa namoota baayyeedhaaf kennun ergamaa fi kaayyoo Biroon Haqaa qabu hojii irraa oolchuuf akka socha'an kan taasisu waan ta'eefidha.Haa ta'uu malee, baayyina namoota hubannoo seeraa argatanii qofa akka ulaagaa madaallii raawwii hojii kenna hubannoo seeraa fudhachuun hojii irraa oluun isaa hanqina ykn rakkino salphaa hin taane qaba.

Tokkooffaa, hubannoos seeraa yeroo ammaa waajjiraalee haqaa sadarkaa adda addaa irratti argamaniin kennamaa jiru karoora irratti bu'uureeffachuuun kan gaggeeffamuu miti.Hubannoo seeraa kennamuun dura waajjirri abbaa alangaa tokko dhimmoota ykn matadureewwan hubannoos seeraa irratti kennamuu qabu, eessatti kennamuu akka qabu, maaliif kennamuu akka qabuu fi dhimoota biroo hubannoo seeraa kennuf murteessaa ta'an irratti karoora baafachuun hojjachuun kan irraa eegamu ta'us, yeroo ammaa garuu haala kanaan hojjatamaa hin jiru.Kunis abbootiin alangaa mata duree barbaachisoo fi murtaa'oo ta'an irratti otoo hin taane kan

²⁵⁹ Akka SMBKT biirichaatti baayyina namoota hubannoo argatanii kan bara 2003 miiliyoona 1.5 hoo ta'u kanuma irratti bu'uureeffachuuun bara 2007 irratti hubannoos seeraa kun namoota miiliyoona 10.1tiif kennuuf karoorfameera.**Madda: olitti yaadannoo lakk.197^{ffa}** F. 87

²⁶⁰ Akkuma lakk.258^{ffa} F. 87

barbaadan irratti hubannoo seeraa akka kennan taasifamaa jira.Kunis, naanna'ee naanna'ee, hubannoona kennamu haala qabatamaa hawaasa giddu-galeessa kan hin godhatne yoo ta'e kaayyoo kenna hubannoo seeraa (uummata mirgaa fi dirqama isaa beeku umuu) fashaleessa.²⁶¹

Lammaffaa, tooftaan kenna hubannoo seeraa kaayyoo kennamuuf galmaan gahuu irratti faayidaan qabu xiqqaa dha.Namootni baayyee hubannoo seeraa waan argataniif qofa kaayyoon kenna hubannoo seeraa galmaan gahuun hin danda'amu.Kaayyoo kenna hubannoo seeraa galmaan gahuuf abbootiin alangaa hubannoo seeraa kenuun dura qophii barbaachisaa ta'ee hunda gochuu qabu.Qophiin godhamu kunis hubannoo seeraa haala qabatamaa namoota/hawaasa hubannoo kennamuuffi xiinxaluun kan raawwatamuu ta'uu qaba.Haa ta'u malee, kenna hubannoo seeraa waliin wal qabatee, yeroo ammaa madaalamaa kan jiru baayyina namoota hubannoona kennameef lakkaa'uun malee qophii abbaan alangaa tokko kenna hubannoo dura taasisan kan ilaatalu waan hin taaneef, ulaagaan kun raawwii hojii gama kanaan jiru haala quubsaa ta'een madaaluuf gargaaraa hin jiru.

Karaa biraatiin, hubannoo seeraa kennuu irratti hanqinooleen baayyee sadarkaa waajjira fi abbootii alangaa biratti ni mul'atu.Kanaaf, baayyina namoota hubannoo seeraa argatanii qofa giddu-galeessa gochuun raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu qofa otoo hin taanee haalli kenna hubannoo fi karooraan hogganamuun isaa bu'aa madaaliichaa irratti faayidaa salphaa hin taane kan fidu waan ta'eef, akka safartuu raawwii kenna hubannootti fudhatamuu qabu.²⁶²

Sadaffaa, hubannoo seeraa kennuudhaaf haaldureewwan guutamuu qaban keessa inni bira seerootaa fi labsiwwan haaraa ta'an haala gahaa ta'een argachuudhaan hubannoo kennuu yoo ta'u, gama kanaan dhiheessi labsiwwanii fi seerootaa hanqina guddaa kan qabu dha.Abootiin alangaa labsiwwan haaraa mootummaa Federaalaa fi naannoo Oromiyaatiin tumaman argachuun hubannoo kennuuf rakkachaa jiru. Karaa kanaan bu'aan Biiron haqaa Oromiyaa sirna haqaa naannichaaf buuses gadi aanaa dha.²⁶³

²⁶¹ Cuunfaa Yaada marii garee Godina Arsii Lixaatti abbootii alangaa waliin gaggeeffame irraa argame

²⁶² Abbootii alangaa af-gaaffiin waliin gaggeeffame akka Obbo Darajjee Borkanaa, Itti gaafatamaa Waajjira Haqaa Aanaa Kuyuu kennan

Kanaaf, hubannoo seeraa uummataaf kennuun akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaru tokkootti fayyadamuun kan danda'amu seerootnii fi labsiwwan hubannoos seeraa kennuuf gargaaran haala gahaa fi wal irraa hin cinneen abbootii alangaa biratti kan gahan yoo ta'e dha.Kana qofa otoo hin taane seerootaa fi labsiwwan haaraa qaamolee ilaallataniin bahan irratti hubannoos seeraa hawaasaaf kennamuu dura, abbootii alangaa hubannoo argachuu qaba. Maaliif? yoo jedhamee duraa duuba labsiichaa ykn seerichaa abbootiin alangaa hundi haala wal fakkaataa ta'een hubaachuun dhimumma kana irrattis hawaasaaf hubannoo wal fakkaataa ta'e dabarsuun kan isaan gargaaru waan ta'eefidha.

4.6.1.3. Galme Yeroo gabaabaa keessatti saaqua

Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ulaagaalee sirnicha keessatti ball'inaan mul'atan keessa inni dhuma yeroo daanga'aa keessatti galme abbaan alangaa tokko saaqame ilaaluun raawwii hojii isaa madaaluu dha.Akka ulaagaa kanaatti abbaan alangaa tokko galmeewwan yakkaa dhihaataniif keessa baayyee isaanii ilaalee yeroo gabaabaa keessatti himata kan bu'uruu taanaan raawwiin hojii isaa ol'aanaa akka ta'eetti fudhatama.Yeroo gabaabaa keessatti galme saaqamee akka ulaagaa madaallii raawwii hojii abbaa alangaa tokkootti fudhachuuuf ka'umsi isaa murtii saffinaa qabu galme qorannoo yakkaa irratti akka kennamu jajjabeessuudha.²⁶⁴ Ulaagaa kana akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaalu tokkootti fudhatamuu isaa irratti yaadootni adda addaa ni dhihaatu.Mee isaan haala armaan gadiin haa ilaallu.

Yaadni yeroo gabaabaa keessatti galme saaqamee akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa tokko madaaluuf gargaarutti fudhatamuu hin qabu jedhu, ka'umsa kan godhatu abbootiin alangaa galme qorannoo dhihaateef hunda himata akka bu'uuran ulaagaa jajjabeessuu waan ta'eef fudhatamuu hin qabu jedhu.Akka yaada ogeessota kanaatti, abbaan alangaa tokko galme qorannoo dhihaateef ilaalee murtii sirrii ta'e dabarsuu qaba.Murtiin abbaan alangaa kun dabarsuu lamaan keessa isa tokko ta'a.Tokkoffaa, galmeen qorannoo ragaa quubsaa ta'een waan hin deegaramneef himata bu'uuruu dhiisuuf murteessuu.Lammaffaa, ciminaa fi gahumsa ragaa jiru

²⁶³ Hubannoo seeraa uummani naannichaa qabu guddisuu hojiin gama Biirroo haqaa fi caasalee isa jala jiraniin raawwatame gadi aanaa akka ta'ee xiinxallii gaggeeffame tokko ni agarsiisa.**Madda: Waajjira Qindeessaa Sagantaa Fooyya'iinsa Sirna Haqaa Naannoo Oromiyaa: Xiinxala Raawwii Sagantaa Fooyya'iinsa Sirna Haqaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa: 2004 Finfinnee.**

²⁶⁴ Olitti yaadannoo lakk.197^{ffaa} F. 37

irratti hundaa'uun himata bu'uruuf murteessuu dha.Raawwiin hojii abbaa alangaa tokko garuu yeroo gabaabaa keessatti gal mee saaqeen akka madaalamu kan ta'u taanaan; abbootiin alangaa cimina ragaa fi kanneen biroo shakkamaa adabsiisuuf gargaaran jiraachuu ykn dhabamuu isaanii giddu-galeessa otoo hin godhn himata ariit akka bu'uuran taasisa.Sirnicha keessatti, abbootiin alangaa, haala kanaan yaaduun himata bu'uuran kan jiraatan taanaan namootni yakka hin raawwatin irratti himatni akka bu'uramu gochuun namoota dhugumaan gocha yakkaa raawwatan seera jalaa akka miliqanii hafan godhu.Dhumni isaatiis amantaa uummatni sirna haqaa irratti qabu akka xiqqaatu godha.

Gama biraatiin, ogeessotni biroo²⁶⁵ yaadni olitti ka'e kun sirrii akka hin taane kaasu.Sababni isaas, kaayyoon ulaagaa yeroo gabaabaa keessatti gal mee saaqamee akka madaalliitti fudhachuu jedhu kun; abbootiin alangaa sirna malee callisuun himata akka bu'uuran barbaadamee otoo hin taanee abbootiin alangaa yeroo gabaabaa fi seeraan murtaa'ee keessatti gal mee qorannoo qorachuun himata akka bu'uran gochuufi dha. Abbootiin alangaa gal mee qorannoo isaaniif raabsame ilaaluun yerooo gabaabaa keessatti himata kan bu'uran taanaan, abbootiin dhimma yeroo gabaabaa keessatti haala si'oomina qabuun murtii ykn haqa akka argatan godha. Kanaaf, yeroo gabaabaa keessatti galmeen saaqamee akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaru tokkootii fudhatamuun isaa sirrii dha jedhu.Haa ta'u malee hojii irra oolmaa ulaagaa kanaa irratti rakkinooleen adda adda mul'achaa jiru.Isaanis:

Tokkoffaa, himata bu'urame hunda walitti ida'uun yeroo gal mee saaqamee akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaatti fudhatamuun hin qabu.Sababni isaas, yeroo galmeen saaqamee cimina himata bu'uramu giddu galeessa gochuun kan shallagamu waan hin taaneefidha.Yakkootni tokko tokko wal-xaxaa fi yeroo dheeraa kan fudhatan yoo ta'u, yakkootni biroo immoo sasalphoo ta'u malu.Kanaaf, abbaan alangaa gal mee qorannoo yakkoota sasalpaa irratti qoratamee ilaaluun yeroo gabaabaa keessatti gal mee baayyee saaquu danda'a.Kun immoo abbootiin alangaa baayyina galmeen saaqan akka guddatu waan barbaadaniif, galmeewwan qorannoo yakkaa ciccimoo ilaauun himata bu'uuruuf fedhiin qaban xiqqaa ni ta'a.

²⁶⁵ Fakkeenyaaaf:af-gaaffii Obbo Tolosaa Damee (Abbaa alangaa naannoo) waliin gaggeeffame irraa kan argame:

Lammaffaa, abbootiin alangaa hunda haala wal qixa ta'een qorannoo yakkaa irratti hirmaachuu dhiisuun waan danda'aniif, baayyina gal mee saaqamee akka ulaagaa isa murteessa tokkotti kobaa isaa fudhatamuu hin qabu.²⁶⁶

4.6.2. *Rakkoowwan Biroo Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Madaaluu Keessatti Mulchaa*

Turan/ Jiran

Raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluu keessatti dhimootni qorannoo kanaan adda baafaman, olitti, haala ball'ina qabuun dhihaataniiru. Xiinxala gaggeeffame keessattis hanqinaa fi rakkoleen addaa adda bahaniiru. Rakkoolee ulaagaalee raawwii hojii madaaluuf ta'an waliin walqabatee olitti ibsaman akkuma jiranitti ta'ee, sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa rakkoowwan biroo armaan gadii akka qabus hubatameera.

4.6.2.1. *Ulaagaalee Raawwii Hojii Madaaluuf Gargaaran Bifa Wal Fakkaataa Ta'een Bakkee Hundatti Hojii Irra Oolchuu Dhiisuu*

Madaalliin raawwii hojii naannichaa ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa sadarkaa wal-fakkaataa irratti argaman madaaluuf gargaaraniin raawwatamuu qaba. Ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa sadarkaa aanaa irratti argaman madaaluuf hojii irra oolaajiran aanaa irraa aanaatti, godinaa irraa godinaatti adda addaa dha. Fakkeenyaa : Godinaalee qorannoo kanaan uuwwisaman keessaa raawwii hojii abbootii alangaa Godina Arsii Lixaatti hojii irraa oolaajiran kan jiran kanneen dandeettii adabsiisuu, yeroo galmeen saaqamee fi baayyina namoota hubannoo seeraa argatanii yoo ta'an; Godina Kaaba Shawaatti garuu ulaagaalee Manni Hojii Abbaa Alangaa naannichaa bara 1987 booda baase irratti hundaa'uun madaallii gaggeeffamaa kan jiru ta'uun isaa hubatameera. As irratti Godina Kaaba Shawaatti ulaagaaleen duraan turan haqamuu²⁶⁷

²⁶⁶ Yaada Af-gaaffii Obbo Jamal Bashir (Bakka Bu'aa Hogganah Qajeelcha Haqaa Godina Addaa Adaamaa kan turan) waliin gaggeeffame irraa

²⁶⁷ Ulaagaaleen duran turan haqamuu fi dhiisuu isaa irratti ragaan barreeffamaan argame jiraachuu baatus odeeaffannoong hoggantoota Biirroo Haqaa irraa argame akka addeesutti ulaagaaleen kun(dandeettii adabsiisuu), baayyina namoota hubannoo seeraa argatanii fi baayyina gal mee saaqamee JBAHn hojii irra oolu erga jalqabee kaaseeti.

isaanii irratti odeeffannoo kan hin qabne waan ta'eef, hanga ammaatti abbootii alangaa sadarkaa godinaa fi aanolee tokko tokko²⁶⁸ ti madaalaa kan jiran ulaagaalee isaan duritiniidha.

Kanaaf, xiinxala kana irraa hubachuun akka danda'amutti ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf gargaaraniifi hundaan beekaman kan hin jirre ta'uu isaatidha.

4.6.2.2. Madaalliin Gaggeeffamu Iftoomina Hin Qabu

Dhimmoota bu'aa qabeessummaa SMRH kamiyuu murteessaan keessaa inni tokko adeemsi madaalliin itti gaggeeffamu iftoomina kan qabu akka ta'u gochuu fi bu'aa isaas hojjetan madaalame akka beeku gochuu dha.Haaluma kanaan, dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa naannichaa abbaan alangaa madaalame bu'aa madaallii isaa ilaaluu fi yaada irratti dhiheessuu akka danda'u tumeera.

Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa bifa iftoomina qabuun gaggeeffamaa hin jiru.Kunis ta'uu kan danda'e, itti gaafatmaan madaallii gaggeessuu madaallii gaggeessuun booda bu'aa madaallii abbaa alangaa madaalameef ibsaa kan hin jirre ta'uun isaa hubatameera.Keessattuu, abbaa alangaa madaalame bu'aan madaallii kan isa hin qaqqabne waan ta'eef; bu'aa madaallii irratti komii isaa dhiheessuuf carraa tokko illee hin qabu.Kanaaf mirgi madaalamaaf dambii ittiin bulmaataan kennameef hojimaata duubatti hafaan sakaalamee hafeera.

4.6.2.3. Bu'aan MRH Hojii Bulchiinsatiif Oolaa Hin Jiru

Faayidaalee madaallii raawwii hojii keessaa inni duraa bu'aan madaallii hojiwwan bulchiinsatiif oolchuu dha.Keessattu jijiirraa, guddina sadarkaa fi kanneen biroo murteessuuf bu'aan madaallii raawwii hojii faayidaa guddaa ta'e kenna.Dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa naannichaas faayidaa kana hubachuun tumaalee adda addaa tumus bu'aan madaallii raawwii hojii naannichaa bifa barbaadamuun qindaa'ee hojii bulchiinsatiif gargaarsa kennaa hin jiru.Sirni kun bifa saayinsiin jedhuun diriiree hojii irra oolaa kan hin jirre waan ta'eef guddinni,

²⁶⁸ Aanooleen godina Kaaba Shawaa keessatti argaman hundi ulaagaalee wal fakkaatoo ta'aniin raawwii hojii abbootii alangaa madaalaa hin jiran. Fakkeenyaaaf: aanaa Kuyyuutti raawwii abbootii alangaa madaaluuf ulaagaaleen manni hojii abbaa alangaa waliigala Oromiyaa baase irratti hundaa'uuni fi kanneen biroo akka dandeettii adabsiisuu fi kkf dabaluun raawwii hojii abbootii alangaa aannichaa madaalaa kan jiran hoo ta'u; aanaa Darraatti garuu raawwii hojii abbootii alangaa madaalamaa kan jiru ulaagaawwan kanneen sadeen qorannoo kana keessatti ibsaman irratti hundaa'uuni dha.

jijjiirraan fi dhimmootni biroo fedhii fi dantaa abbootii alangaa naannichaa xuqan bifa sirna qabuun gaggeeffamaa hin jiran.

Waliigalaan, raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu keessatti sirni raawwii hojii abbootii alangaa itti madaalamuu danda'uu ilaalleera. Akkasums, ulaagaalee yeroo ammaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf hojii irra oolaa jiran, ciminoolee fi hanqinoolee hojiirra oolmaa ulagaalee kanneenii irratti jiran ilaalleera. Kunis kan agarsiisu, raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf bifa adda addaatiin yaaliin taasifamaa turus, quubsaa akka hin taanee fi sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa haaraa diriiruus akka barbaachisu hubachuun nama hin rakkisu.

BOQONNAA SHAN

SMRH ABBOOTII ALANGAA NAANNOO OROMIYAA: SIRNA HAARAA BARBAACHISU

Faayidaa SMRH abbootii alangaa, bifa saayinsii SMRH giddu galeessa godhateen, naannichaa keessatti diriiruu dhisuun isaa hojiiwan bulchiinsa abbootii alangaa keessatti miidhaawwan adda addaa horodofsiisaa akka jiru boqonnaa afraffaa keessatti ka'eera.Sirni kun meeshaa bulchiinsaa ta'ee manni hojii abbaa alangaa tokko iftoominaa fi itti gaafatamuummaan keessatti dagaage mirgaa fi faayidaalee abbootii alangaa seeraan qaban hojii irra oolchuudhaan gumaachi isaan fooyya'iinsa sirna haqa naannichaatiif taasisuu qabaniif faayidaa guddaa qaba.Bifuma kanaan, sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa kanaan dura ture, jira hoo jedhame, bifa barbaadamuun duudhaalee saayinsii SMRH hojjataa kamiyyuu kan hin guunne; hoo guutees yeroodhaan gara yerootti ergamaa fi kaayyoo BHO qabuu waliin kan hin deemne waan ta'eef SMRH abbootii alangaa naannichaa haaraa ta'e diriirsuun barbaachisaa dha.Haaluma kanaan, boqonnaa kana keessatti dhimmoota sirna madaallii raawwwii hojii abbootii alangaa naannichaa diriirsuuf gargaaran akka ulaagaalee SMRH abbootii alangaa, maddawan odeeffannoo, qaama madaallii gaggeessuu, qindeessuu fi dhimmoonti biroo haala balli'ina qabuun ni ilaalamu.

5.1. Ulaagaalee Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Madaaluuf Gargaaran Irra Deebiin Ilaaluu Fi Haaraa Qopheessuu

Sirni madaallii raawwii hojii diriirsuun dura haal-dureewwan jiraachuu qaban adda addaa jiru.Isaan keessaa hangafti ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa qopheessuu dha.Gama kanaan, Biirichi ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf, hanga ammaatti, ifa bahuun beekaman hin jiran.Akka ulaagaa raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaranitti ilaalamaa hojii irra oolaa kan jiran kanneen ulaagaalee raawwii hojii adeemsaa/JBHA keessatti/ykn mana hojii/SMBKT keessatti/ madaaluuf gargaaran fudhachuun kan raawwatamu ta'uu isaatidha.As irratti ulaagaaleen raawwii hojii adeemsaa ykn mana hojii fudhachuun raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf fayyadamuun kaayyoo ulaagaaleen sun itti bahan; kunis raawwii hojii garee adeemsichaa ykn mana hojichaa haala waliigalaatiin safaruuf waan ta'eef, gara raawwii hojii abbaa alangaatti yeroo gadi bu'u rakkoo ta'uu mala.Kanaaf, ulaagaalee

raawwii hojii adeemsa ykn mana hojii madaaluuf ta'an irratti hundaa'uun haala qabatamaa raawwii hojii abbootii alangaa giddu-galeessa gochuun SMRH abbootii alangaa haaraa ta'e diriirsuun barbaachisaa dha.

Ulaagaaleen raawwii hojii yeroo ammaa abbootii alangaa naannichaa madaaluuf fayyadaa jiran maal faa akka ta'an boqonnaa afraffaa keessatti ilaalamiera. Isaanis dandeetti adabsiisuu; yeroo galmeen itti saaqamee, baayyina namoota hubannoo seeraa kennameefii kan jedhamani dha. Ulaagaaleen kun hundi lakkofsaan kan ibsamani dha. Ulaagaan raawwii hojii kamiyyuu safaramuu kan danda'u ta'uun isaanii murteessaa ta'us, bu'aan safarrii kun garuu yeroo hunda dirqamaan lakkofsaan kan ibsamu tahuu hin qabu. Ulaagaaleen raawwii hojii qulqullinaan, yeroo daangeeffame keessatti hojjechuun, bu'aa raawwiin hojii sun buusee ilaaluun, amala raawwiin hojii itti gaggeeffame fi tooftaawwan hojiin itti raawwatameeninis ibsamuu danda'a.

Kanaaf, raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf ulaagaawwan bu'aan isaanii lakkofsaan ibsam an qofa irratti hundaa'uun madaaluu qofa otoo hin taane, ulaagaalee qulqullina hojii abbaa alangaa ibsan, bu'aa raawwiin hojii abbaan alangaa madaalamu fide agarsiisan, tooftaa raawwii isaa itti qajeelchee fi amaloota raawwii keessatti calaqqisiise haala ibsuun madaallii gaggeessuun barbaachisaa dha.

Raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa ulaagaawwan adda addaa bifa adda addaatiin safaramuu danda'an qabaachuun gaggeessun barbaachisaa ta'us, ulaagaaleen haala kanaan hojii irra oolchuu danda'amani isaan kami? muuxannoo biyyootaa, qorannoo kana keessatti ta'an, keessaa SMRH abbootii alangaa naannicha diriirsuuf gargaaru kami? Gaaffii kanaaf deebii kenuun dura mee waliigalaan biyyoota kanaa haala waliigalaan fi gabaabina qabuun haa ilaallu!

Akkuma boqonnaa 3^{ffaa} keessatti balli'inaan ibsame, ulaagaaleen SMRH biyyoota Ingiliizii fi Jarmanii addummaan guddaa ta'e isaan giddutti akka jiru ilaall'eera. Ulaagaaleen biyyootni kun horofanis sirna haqaa moodeeliin abbaa alangummaa biyyootni kun hordofaniin kan wal qabatu dha. Ulaagaawwan sirni madaallii biyya Ingilizii yeroodhaan gara yerootti haala saffisaa ta'een kan jijiirramaniif qindoomina qaamolee hedduu kan gaafatu hoo ta'u, kan biyya Jarmanii garuu tasgabaa'aa dha. Akkasumas, ulaagaaleen madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyya Ingilizii fi Jarmanii madaaluuf ta'an dhimmoota tokko tokko irratti addummaa qabu. Fakkeenyaaaf: abbaan

alangaa biyya Ingilizii abbootii alangaa sabummaadhaan/ethnicity/isa irraa adda ta'aniif kabaja kenuun hojjachuun isaa akka ulaagaa raawwii hojii madaaluuf gargaaru tokkootti kan fudhatamu yoo ta'u; ulaagaan kun garuu biyya Jarmanii keessatti hin argamu. Akkasumas, biyya Jarmanii keessatti abbaan alangaa tokko abbootii alangaa shakkallii irratti argamaniif gargaarsa adda ta'e kenuun isaa akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaru tokkotti yoo fudhatamu, biyya Ingilizii keessatti garuu ulaagaan kun hin argamu.Kanaaf, dhimma kana irraa hubachuun kan danda'amu, ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa biyya tokko biyya biraa irraa dhimmoota tokko tokko irratti addummaa kan qabu ta'uu isaatidha.

Gama biraatiin, ulaagaaleen madaallii raawwii hojii abbootii alangaa biyya Ingilizii fi Jarmanii dhimmoota hedduu ta'an irratti wal-fakkaatu.Fakkeenyaaaf:dhimmoota akka gahumsa dhuunfaa abbootii alangaa irraa barbaadamu irratti, dandeettii wal qunnamtii qaamolee ykn hawaasa waliin abbootiin alangaa qabaachuu qaban irratti, gahumsa abbootiin alangaa ragoolee, himatamtootaa fi miidhamtoota yakkaa haala naatoo qabuun keessumeessuu irratti, teeknooloijiwwan haaraa fayyadamuun bu'a qabeessummaa fi si'aayina kenna tajaajila abbaa alangummaa dabaluu irratti, dhimmoota sirna haqa yakkaa ykn kenna tajaajila abbaa alangummaa keessatti haaraa ta'an waliin of wal simsiisuu fi hojii irra oolchuu irratti fi yeroo hunda of fooyyeessuuf fedhii fi ka'ka'umsa qabaachuu, dandeettii murteessummaa abbaa alangichaa irratti, qaamolee biroo waliin waliigaluun hojjechuun kanneen jedhan kaasuun ni danda'maa.Dabalataan, biyyoota kana biratti, ulaagaaleen kun raawwii hojii abbootii alangaa sadarkaa kamiyyuu irratti argaman birattis mul'achuu qabu.

Ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa naannoo Oromiyaa madaaluuf gargaaran ulaagaalee biyyi Jarmanii fi Ingilizii irraa kan fagaatu hin ta'u.Ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa naannoo keenyaan madaaluuf gargaaran ulaagaalee biyyoota lameen keessatti argaman keessaa kanneen wal fakkaatan fudhachuun ta'a.Akkasumas, ulaagaalee biyya tokko keessatti argaman, biyya biraa keessatti garuu hin argamne, tokko tokko haala qabatamaa naannicha gidda-galeessa gochuun gara sирничаати kan makaman ta'u.Haaluma kanaan,ulaagaalee biyya Jarmanii qofatti argaman keessaa inni tokko abbootiin alangaa ogeessota shaakalliif isaan bira argamaniif gargaarsa kennuu dha. Akka beekamu, yeroo ammaa, ogeessonti seeraa gara sirna haqaa naannichaatti makamuun dura ILOHQSOti leenjii hojiin duraa ni fudhatu.Leenjifamtootni kun gara sирничаати makamuun dura shaakalliin, akka qaama leenjii tokkootti, fudhatamee hojii irra

oolaa jira. Kanaaf, abbootiin alangaa ogeessota seeraa shakkalliif isaan biratti argamaniif gargaarsa kennun isaatti akka ulaagaa raawwii hojii abbootiin alangaa madaalaman fudhatamee hojii irra kan oolu ta'a.

Ulaagaawan raawwii hojii abbootii alangaa naannoo keenyaa sirna ulaagaawan abbootii alangaa biyya Jarmanii madaaluuf gargaaraniin kan qoodaman ta'u.Ulaagaawan kun mata dureewwan afur jalatti qoodamaniiru.Isaanis: gahumsa ogummaa, gahumsa dhuunfaa,gahumsa hawaasummaa fi gahumsa gaggeessummaati.Gahumsawan kanneen jalatti ulaagaaleen ibsaman ulaagaalee biyya Ingiliizii waliin kan wal fakkaatani dha. Kanaaf, raawwii hojii abbootii alangaa naannoo keenyaa madaaluuf ka'umsaan ulaagaawan raawwii hojii abbootii alangaa biyya Jarmanii madaaluuf fayyadan teechniun ulaagaawan kana ulaagaawan biyya Ingiliizii keessatti fayyadaa jiran waliin walitti hidhuun ni diriira.Akkumas, ulaagaalee maaniwaalii raawwii hojii hojjattoota mootummaa naannoo Oromiyaa keessatti taa'an ilaalcha keessa galchuun kan raawwatamuu fi duudhaalee raawwii hojii abbootii alangaa haala ol'aanaa ta'een keessatti calaqqisiisuu danda'uun kan diriiran ta'u.

Ulaagaaleen raawwii hojii abbootii alangaa hundi kaayyoo fi ergama BHO qabu galmaan gahuuf gumaacha ol'aanaa ta'e qabu.Ulaagaaleen kun faayidaan mana hojiichaaf qaban ol'aanaa ta'us, ulfinni ulaagaaleetiif kennamu garuu kan wal fakkaatu ta'uu akka hin qabaanne muuxannoon biyya Jarmanii fi Ingilizii ni agarsiisa.Biyya Jarmanii keessatti ulaagaalee raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf ta'an keessaa gahumsi ogummaa abbaa alangichaa uulfinna guddaa qabaachuu akka qabu muuxanoon qaban ni agarsiisa.

Gara naannoo keenyaatti yeroo deebinu ulaagaaleen raawwii hojii mata dureewwan afran jalatti ta'an keessaa kamiif ulfinni guddaa kennamuu akka qabu beekuuf bar-gaaffii abbootii alangaaf raabsameen abbootii alangaa sadarkaa 1ffaadhaan filan 37 keessaa 29 ykn 91 kan ta'an raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gahumsi ogummaa abbaa alangaa ulaagaa ulfinni guddaa ta'e kennamuufii akka qabu yoo kaasan, abbootii alangaa sadarkaa 2ffaadhaan filan 35 keessaa abbootiin alangaa 19 ykn % 54 gahumsa dhuunfaa, abbootii alangaa sadarkaa 3ffaadhaan filan 34 keessaa abbootiin alangaa 14 ykn % 41 gahumsi gaggeessummaa, abbootii alangaa sadarkaa 4ffaadhaan filan 29 keessaa abbootiin alangaa 15 ykn % 52 ta'an gahumsa hawaasummaa abbaan alangaa tokko qabu akka ulaagaa raawwii hojii isaa madaaluuf gargaarutti fudhatamuu qaba jedhaniiru.Kanaaf, sadarkaa filatameen, haaluma duraa duuba isaatiin, ghumsi ogummaa,

gahumsi dhuunfaa ,gahums gaggeessummaa fi hawaasummaa ulaagaalee waliigalaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaranidha.

5.2. Dhimmoota Madaalliif Akka Maddaatti Gargaaran

Ulaagaaleen raawwii hojii jiraatanis akka ulaagaalee taa'an kanaatti hojjetamuu fi baachuu isaa qaamni madaalu jiraachuu qaba.Raawwii hojii hojjetaa tokko akka ulaagaalee ta'een raawwatamuu isaa xiinxaluuf qaamoleen adda addaa akka hirmaatan saayinsiin SMRH ni agarsiisa.Dhimmi kunis boqonnaa lammaffaa jalatti balli'inaan ibsameera.

Biyya Ingiliizii fi Jarmanii keessatti raawwii hojii abbaa alangaa madaaluun qaama oliitiif gabaasa kan dhiheessu itti-gaafatamaa oliiti.Itti-gaafatamaan kun raawwii hojii abbootii alangaa yeroo madaalu dhimmoota adda addaa akka madda odeeffannootti fudhata.Fakkeenyaaaf himata abbaa alangaa madaalamuun bu'urame, murtii abbaan alangaa kennee, bu'aa of madaaluu kkf ni ilaalamu.

Gara naannoo keenyaatti hoo deebinu, raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf wanti akka maddi odeeffannootti gargaaru ifaan hin beekamu.Kan haala ifa hin taaneen beekamu itti gaafatamaan raawwii abbaa alangaa madaaluuf akka maddaatti kan fudhatu himata bu'urame ta'uua isaatidha.Kan ittiin ibsamus himata abbaan alangaa bu'uure keessaa hangamtu adabbiin irratti akka labsame ilaaluu fi yeroo galmee saaqame ilaalunidha.Kuni immoo hanqinoolee gama ulaagaalee olitti kaasne waliin wal hidhata.Ulaagaalee raawwii hojii abbaa alangaa lakkofsaan kan ibsaman waan ta'eef, maddi odeeffanno raawwii hojii madaaluuf gargaaranis isuma lakkofsaan ilaalamani dha.Isaan immoo dhamaatii tokko malee galmee ykn gabaasawan adda addaa ilaaluun kan raawwatamuu dha.Haa ta'u malee, raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf, akkuma ulaagaa madaalliif qophaa'etti, dhimmoota adda addaa akka maddaatti fudhachuun barbaachisaa dha.Bifuma kanaan, maddawan raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gargaaran, kanneen armaan gadi, irratti hundaa'uun bu'aa madaallii raawwii hojii abbootii alangaa sirrii fi amanamaa ta'e argachuun ni danda'ama.

- ✓ Himata bu'urame.....saffinaa fi qulqullina barbaadamuun qophaa'uu isaa madaaluuf
- ✓ Galmee qorannoo yakcaa....qorannoon yakcaa saffinaa fi qulqullina barbaadamuun gaggeeffamuu isaa
- ✓ Galmee falmii yakcaa

- ✓ Barreeffama ol'iyyannoo fi dhimmoota adda addaa irratti qophaa'an
- ✓ Marii gaggeeffamee fi hubannoo seeraa kennname.....tooftaa kenna hubannoo fi baayyina namoota hubannoo argatanii beekuuf, abbaan alangaa hubannoo kenne haala yaada isaa bilisa, ifaa, nama amansiisuu fi namaaf galuun dhiheessuu isaa madaaluuf
- ✓ Haala falmii dhaddachaa.....ciminaa fi dandeettii falmii gaggeessuu madaaluuf
- ✓ Leenjii kennname.....leenjii kennamu qayyabachuu fi dandeettii hubachuu madaaluuf

Raawwii hojii abbootii alangaa maddawan armaan olii irratti hundaa'uun madaaluu keessatti dhimmi xiyyeffanna argachuu qabu jira.Kunis abbootiin alangaa hundi gochoota maddawan armaan olii keessatti ibsam hunda kan hin raawwatne waan ta'eef, qaamni madaallii gaggeessuus madda raawwii abbaa alangaa madaalamu irra caala ibsuu danda'u irratti qofa bu'uureeffachuun madaaluun irraa eegama.Sababni isaa madaallin gaggeeffamu hojii raawwataan sun dalage irratti xiyyeffachuun waan qabuufidha.

Abbootii alangaa sadarkaa aanaa irratti jiran madaaluuf dhimmi balli'inaan akka madda odeeaffanootti gargaaruu qabu raawwii dhimma qorannoo yakkaa irratti agarsiisan, tooftaa kenna hubannoo seeraa, falmii mana murtii keessatti gaggeessan,iyyata ol'iyyannoof qophaa'ee irratti ta'uu qaba.Akkasumas abbootii alangaa sadarkaa godinaa irratti argaman madaaluuf dhimmootni akka madda odeeaffanootti gargaaran keessa muraasa kaasuuf, qulqullinaa qajeelfamoota abbootiin alangaa kun abbootii alangaa caasaa gar jalla jiraniif kennan, haala simannaa komiwwan abbootii alangaa gar jalla fi dhimmamtootni dhiheessan keessumeessame, iyyata ol'iyyannoof qophaa'ee fi kkf ta'uu qaba.Karaa biraatiin, abbootii alangaa sadarkaa naannoo irratti argaman madaaluuf dhimmootni akka maddaatti fudhatamuu qaban haala kenna qajeelfamoota abbootii alangaa gar-jallaaf godhame, haala komiwwan abbootii alangaa aanaa fi Godinaa akkasumas dhimmamtootni dhiheessan itti keessumeeffamee fi kkf irratti hundaa'uun tahuu qaba.

Abbootiin alangaa sadarkaa adda addaa irratti argaman dhimmoota armaan olii akka maddaatti fayyadamuun madaaluun barbaachisaa tahu, raawwii hojii abbootii alangaa sadarkaa hunda irratti jiran madaaluuf maddawan gargaaran tokko tokko garuu sadarkaa hunda irratti jiraachuu qabu.Haaluma kanaan, raawwii hojii abbootii alangaa hunda madaaluuf akka madaa odeeaffanootti dhimmoota gargaaru danda'an beekuuf bar-gaaffii dhihaateen, abbootii alangaa deebii guutan 37 keessaa abbootiin alangaa 16 ykn %41 ta'an raawwii abbootii alangaa sadarkaa

hunda irratti argaman madaaluuf akka madda odeeffannootti gargaaruu kan qabu himata abbaan alangaa madaalamuu tokko bu'uure akka ta'e filaniiru.

Maddaawan armaan olii irratti hundaa'uun eenyutu madaaluu qaba? gaaffii jedhuuf abbootii alangaa deebii kennan 38 keessaa 13 ykn % 34 kan ta'an raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa itti gaafatamaan dhiyoo, abbootiin seeraa, miseensotni garee, maamiltoota, hojjattoota deeggarsaa fi of madaaluun akka barbaachisu kaasaniiru. Akkasumas abbootiin alangaa 11 ykn % 29 kan ta'an qaamoleen raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu qaban maamiltoota, itti gaafatamtoota dhiyoo fi abbootii seeraa qofa ta'uu qabu yoo jedhan, abbootiin alangaa 9 ykn % 24 ta'an garuu raawwii hojii abbootii alangaa qaamni madaaluu qabu itti gaafatamaa dhiyoo qofa ta'uu qaba jedhaniiru. Dabalataan, abbootiin alangaa 5 ykn % 13 ta'an immoo raawwiin hojii abbootii alangaa itti gaafatamaa dhiyoo fi miseensota gareen qofa madaalamu qaba jedhaniiru. Kanaaf, odeeffanno abbootii alangaa irraa sassaabame akka agarsisutti raawwiin hojii abbootii alangaa qaama tokkoon qofa otoo hin taane namootni adda addaatiin madaalamuu akka qabu dha.

Waliigalaan, qaamoleen raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu qaban kanneen armaan gadiiti:

- ❖ Miseensota garee (abbootii alangaa fi poolisii)
- ❖ Abbootii seeraa fi Ofisaroota seeraa
- ❖ Tajaajilamtoota (abukaatoo ittisaa, abukaatoo dhuunfaa, himatamtoota, shakkamtoota, ragoolee fi miidhamtoota)
- ❖ Hojjattota deeggarsaa
- ❖ Of madaaluu ti dha.

5.3. Qaama Madaallii Raawwii Hojii Abbootii Alangaa Abbummaan Gaggeessuu

Naannoo keenya keessatti raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf aangoon kan kennname, dambii ittiin bulmaata abbootii alangaatiin, itti-gaafatamaa waajjira abbaa alangaatifidha. Haaluma kanaan, itti gaafatamaan waajjira haqaa aanaa abbootii alangaa aanaa, itti gaafatamaan godinaa abbootii alangaa Godinichaa, Hogganaan Biiroo Haqaa abbootii alangaa naannichaa ni madaalu. Abbootiin alangaa biyya Ingiliziis ta'e Jarmanii haluma kanaan itti gaafatamaa dhiyooti madaalamu.

Dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa akka teechnutti, itti gaafatamaan abbootii alangaa raawwii hojii abbootii alangaa isa jala jiranii madaalee ni gabaasa.Kanaaf, akka dambichaatti, itti gaafatamaan abbootii alangaa SMRH abbootii alangaa naannichaa keessatti bifa lamaan hirmaata.Tokkooffaa, akka qaama raawwii hojii abbootii alangaa madaalu tokkootti yoo ta'u, inni lammaffaa immoo akka qaama odeeffannoowwan ykn bu'aawan madaallii raawwii hojii abbaa alangaa madaalame irratti kennaman qindeessutti dha.

Kan dambii ittiin bulmaata abbootii alangaa keessatti ta'e akkuma jirutti ta'ee, maaniwaaliin SMRH fi badhaasaa naannoo Oromiyaa qaama raawwii hojii hojjattoota mootummaa qindeessu hundeesseera.Qaamni kunis 'garee madaallii raawwii hojii' jedhamuun beekama.Eenyummaa miseensota qaama kanaa maaniwaalichi ifaan teechnuu baatus, haalli filannoo isaanii of eeggannoon raawwatamuu akka qabu garuu ni teechnisa.Akkasumas, maaniwaalichi ulaagaalee miseensotni garee kanaa itti filataman teechniseera.Fakkeenyaaf namni miseensa garee kanaa ta'uu danda'uu raawwii hojii hojjataa madaalamuu kan beeku, fakkenya ta'uu kan danda'uu fi kkf kan jedhmanidha.

Kanaaf, dambiin ittiin bulmaataa fi maaniwaaliin SMRH diriirsuf qophaa'ee qaama SMRH abbootii alangaa naannichaa abbummaan qindeessu irratti ejjannoo adda addaa ta'e qabu.Sirni madaallii raawwii hojii abbaa alangaa haaraa diriiruu kun isa kam hojii irra oolchuu qaba? gaaffii jedhuuf deebii argachuun murteessaa dha.

Gaaffii kanaaf deebii argachuuf bar-gaaffii abbootii alangaa 35 kan dhihaate yoo ta'u, isaan keessaa abbootiin alangaa 10 ykn %29 kan ta'an tokko tokko gumii abbootii alangaa ykn itti gaafatamaa dhiyon madaallii raawwii hojii abbootii alangaa abummaan gaggeessuu akka qabu yoo kaasan, abbootiin alangaa 9 ykn % 26 kan ta'an immo garee madaallii miseensotni isaa abbootii alangaan qofaan gurmaa'een MRH gaggeeffamu qaba yoo jedhan, abbootii alangaa 6 ykn % 17 ta'an immo qaamni raawwii hojii abbootii alangaa abbummaan hogganu garee madaallii miseensotni isaa abbotii alangaa fi ogeessota biroo qabatee gurmaa'uun tahuu akka qabu kaasu.Raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa itti gaafatamaa dhiyoo qofti abbummaan akka gaggeessu gochuun baayyee rakkisaa dha.Sababni isaas, hojiin raawwii hojii madaallii hogganuu baayyee kan uulfaatuu fi yeroodheeraa kan fudhatu waan ta'eefidha.Gama biraatiin gumiin abbootii alangaa naannichaa bulchiinsa abbootii alangaa waliin wal qabatee hojiwwan gurguddoo akka hojjatu ni beekama.Gumiin kun hojii amma qabu irratti dabaluun madaallii

raawwii hojii abbootii alangaas akka abbummaan akka gaggeessu gochuun qaamicha irratti hojii tuulun madaalliin raawwii hojii bifa barbaadameen akka hin adeemsifamne godha.

Kanaaf, raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf gareen madaallii of danda'ee hundaa'uu qaba.Namoota gaaffii eenyutu hogganuu qaba? jedhee dhihaateef keessaa abbootiin alangaa 15 ykn % 43 kan ta'an gareen madaallii akka hundaa'uu qabu filaniiru.Haaluma kanaan garee madaallii raawwii hojii abbootii alangaa abbummaan hogganu hundaa'uu qaba.Kuni akkuma jirutti ta'e, miseensotni garee kanaa eenu ta'uu qaba? kan jedhu irratti namootni jaha adda bahaniiru.Akka abbootii alangaa kanaatti, miseensotni garee madaallii raawwii hojii abbootii alangaa abbummaan hogganu abbootii alangaa qofaan otoo hin taane ogeessota biroos dabaluu qabu yoo jedhan, abbootiin alangaa sagal immoo miseensotni garee kanaa abbootuma alangaa ta'uu qabu jedhu.Xiinxala armaan oliirra hubachuun kan danda'amu, raawwii hojii abbaa alangaa bifa qindaa'aa ta'een madaaluun akka danda'amu qaamni abbummaan hogganu 'garee madaallii' jedhamee bifa haaraan gurmaa'u akka qabuu fi garee kana keessattis miseensotni hammatamuu qaban abbootii alangaa qofa tahuu qabu.Kanaaf, raawwii hojii abbootii alangaa bifa barbaadamuun madaaluuf akka danda'amu garee madaallii sadarkaa naannoo, godinaalee, aanaalee fi magaaloota hundeessuun gara hojiitti galchuun barbaachisaa dha.

Haaluma wal fakkaatuun, daangaan yeroo madaalliin kun itti gaggeeffamu ifaan teechisun murteessaa dha.Akkuma boqonnaa sadaffaa keessatti muuxannoo biyyoota adda addaa xiinxalame agarsiisutti, madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa biyya Ingilizii waggaatti al tokko kan gaggeeffamu yoo ta'u, biyya Jarmaniitti garuu wagga afur ykn shanitti al tokko kan gaggeeffamu dha.Daangaa yeroo madaalliin itti gaggeeffamu irratti yaada abbootii alangaa naannichaa beekuuf odeeffannoo bar-gaaffiin sassaabame akka agarsisutti abbootii alangaa gaaffiin dhihaateef 33 keessaa abbootiin alangaa 18 ykn % 54 kan ta'an raawwiin hojii abbootii alangaa naannichaa dhaabbiin waggatti al tokko kan gaggeeffamu ta'ee, akka barbaachisummaa isaatti immoo yeroo kamiyuu gaggeeffamu akka qabu yoo kaasan abbootiin alangaa 13 ykn % 39 kan ta'an immoo waggetto al tokko qofa gaggeeffamu qaba jedhaniiru.

Kanaaf, addummaan guddaa kan jiru wagga tokkotti gaggeeffamu irratti otoo hin taane wagguma tokko keessatti yeroo kamiyuu gaggeeffamu qaba moo hin qabu? ijoo jedhu irratti dha. Madaallii raawwii hojii akka tarsiimootti waggatti al tokko gaggeessuun barbaachisaa ta'ee, wagguma kana keessatti dhimmootni dirqisiisoo ta'an tokko uumamu kan danda'an waan

ta'eef raawwiin hojii abbootii alangaa wagguma tokko keessatti yeroo barbaachisaa ta'eetti haalli gaggeeffamuu danda'u uumuun barbaachisaa dha.

5.4. Qabxii Fi Haala Bu'aan Madaallii Itti Ibsamu

Bu'aan madaallii raawwii hojii safaramuu agarsiistoota adda addaatiin ibsamuu qabu.Bu'aan agarsiitotni kun itti ibsamaan biyya irra biyyatti addummaa qabu.Akkuma boqonnaa sadaffaa keessatti ibsamee, biyya Jarmanii keessatti bu'aan kun lakkofsaan kan ibsamu ta'ee lakkofsi kunis hiikoo ofii qabu.Biyya Ingiliizii keessatti immoo bu'aan madaallii jechootaan kan ibsamuu ta'ee maalummaan jechoota kanaafis hiikoon kennamee hojii irra oolaa jira.

Gara naannoo keenyaatti hoo deebinu, haala bu'aan madaallii itti ibsamu irratti tumaan seeraa ifa ta'e hin jiru.Tumaan seeraa haala ifa hin taaneen dambii ittiin bulmaata abbootii alangaa keessatti taa'e akka agarsiisutti abbaan alangaa tokkoo raawwii hojii gadi-aanaa kan galmeesse taanaan gahumsa dhabuutiin hojii abbaa alangummaa irraa akka gaggeeffamu itti gaafatamaan madaallii gaggesse Gumii Abbootii Alangaa naannichaaf dhiheessa jedha.Haa ta'uu malee, raawwii hojii gadi-aanaa jechuun maali? Kan jedhu danbichi hin teechisu. Gama biraatiin, maaniwaaliin SMRH hojjattoota mootummaa naannichaaf bifa bu'aan madaallii itti ibsamu teechiseera.Bu'aan kun sadarkaa afuriin kan guutamu ta'ee sadarkaalee kanneen irratti hundaa'uun qabxii kennuuf agarsiistoontni laallamuu qaban maaniwaalichi qabateera.Sadarkaaleen afran kunis: Daran ol'aanaa, ol'aanaa, giddu-galeessaa fi gadi aanaa ti dha.

Sadarkaan kenna qabxii akka maaniwaalichaa teechiseen ibsuun kan baratame ta'us, filatamaa miti.Sababni isaas, kenna qabxii kanaan raawwatan ulaagaalee taa'een ol raawwachuun raawwii raajii ta'e akka galmeessu kan jajjabeessuu miti.Kanaaf, raawwii hojii abbootii alangaa naannicha erga madaalameen booda qabxiin isaaniif kennamuu qabu sadarkaa shaniin kan ibsamu ta'uu qaba.Haaluma kanaan bu'aan kan ibsamu haalota: raawwii quubsaa hin taane,quubsaa, gaarii, baayyee gaarii, daran baayyee gaarii, haala jedhuun ta'uu qaba.

5.5. Sirna Komiin Bu'aa Madaallii Irratti Dhihaatu

Akkuma oliitti ibsame, SMRH abbootii alangaa haaraa diriiru keessatti qaamoleen adda addaa kan hirmaatan yoo ta'u; qaamni bu'aa madaallii kanas qindeessuu koree addatti hundaa'uun dha.

Bu'aa madaallii waliin wal qabatee komiin dhihaatu adeemsa lamaan keessummeessuu murteessaa dha.Adeemsi tokkooffaa abbaan alangaa bu'aa madaallii irratti komii kan qabu taanaan komii isaa dursee garee madaallii gaggeesseef dhiheesee akka ilaalamu gochisiisuu dha.Adeemsi lammaffaa, gareen madaallii komii dhihaateef ilaalee dhimmi fooyyeessuu kan hin jiraannee taanaan ykn haala komii dhiheeffataan barbaaduun murtii kenne kan hin fooyyeessine taanaan, abbaan alangaa madaalame komii isaa barreffamaan Gumii abbootii alangaatiif haala dhiheessuu danda'u uumamuu dha.Gumiin abbootii alangaa Godinaa komii isa duraa sadarkaa aanaa fi godinaa irraa ka'u ilaalee murtii akka kenu gochuu fi murtii sadarkaa kanatti kennamu irratti abbaan alangaa madaalame komii kan qabu taanaan, Gumiin Waliigala abbootii alangaa naannichaatiif ol'iyyanno dhiheessuuf mirgi kennamuufi qabu.Murtiin gumii kanaan kennamus kan isa dhumaa ta'a.Haaluma wal fakkaatuun, komii abbaan alangaa naanno bu'aa madaallii garee madaallii naanno kenne irratti qabu gumii abbootii alangaa waliigalaatiif dhiheessa.Gumiin kunis komicha qulqulleessee murtii isa dhumaa kennuu qaba.

5.6. Bu'aa Bu'aan Madaallii Raawwii Hojii Abbaa Alangaa Hordofsiisu

Raawwii hojii hojjataa tokko madaaluun faayidaalee adda addaa akka qabu ni beekama.Boqonnaa tokkooffaa keessatti akka ibsame, raawwiin hojii hojjataa tokko faayidaalee gurguddoo mana hojii madaallii san gaggessee fi hojjataa madaalameef akka qabu ilaalleera. Bu'aa madaallii raawwii hojii irratti hundaa'uun tarkaanfileen fudhatamuun malan salphaa irraa ka'ee hanga cimaa ta'etti gahuu danda'u. Fakkeenyaaaf, bu'aa madaallii irratti hundaa'uun dhimmoota hojjetaan tokko leenjii irratti argachuu qabu adda baasuufakkuma gargaaru; hojjataa raawwiin hojii isaa istandardii manichaan taa'een gadi galmeesse hoo xiqaate mindaa irraa kutuu; hoo baayyate immoo hanga hojii irraa gaggeessuutti gahuu mala. Gama kanaan bu'aa raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa irratti hundaa'uun tarkaanfiin fudhatamu qabu maal ta'uu qaba? kanuma dura kaayyoon SMRH abbootii alangaa naannichaa hoo maal ta'uu qaba? kan jedhan ilaaluun murteessaa dha.

Biyyootni, qorannoo kana keessatti akka muuxannootti fudhataman agarsiisutti, SMRH abbootii alangaa yeroo diriirsan kaayyolee adda addaa galmaan gahuufidha. Fakkeenyaaaf: biyya Ingilizii keessatti kaayyoon bu'uuraa SMRH abbootii alangaa hojiwwan abbaan alangaa tokko raawwachuu qabu akka beeku gochuun gumaacha raawwiin hojii isaa kaayyoo fi ergama mana

hojichaa dhugoomsuuf qabu dabaluudha. Gama biraatiin, kaayyoон bu'uraa SMRH biyya Jarmanii immoo sirna guddina hojjetaa madaalamuu qajeelchuufidha.

Haaluma kanaan tarkaanfin bu'aa madaallii irratti hundaa'uun biyyoota kanneenis kennamus addumaa qaba.Biyya Ingilizii keessatti kaayyoон SMRH abbootii alangaa waliin bifa wal simatuun abbaa alangaa raawwii gadi aanaa galmeesse irratti tarkaanfin fudhatamu irra caalaa dandeettii raawwachiistummaa abbaa alangaa madaalamee cimsuuf leenjii kennuu hoo ta'u; biyya Jarmanii keessatti garuu, raawwiin hojii abbaa alangaa tokko gadi aanaa kan ta'u taanaan leenjii kennuu dandeettii isaa cimsuun akkuma jirutti ta'ee, sadarkaa irraa gadi buusuu fi miindaa xiqqeessuu fi kkf ni fudhatama.

Faayidaa fi kaayyoон madaalli raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa maal ta'uun akka qabu baruuf bar- gaaffii abbootii alangaa naannichaa 35 guutan keessaa abbootiin alangaa 18 ykn %51 kan ta'an bu'aan ykn kaayyoон MRHAA naannichaa raawwii waajjira abbaa alangaa fooyyeessuuf kan gargaaru ta'uun qaba jedhaniiru.Haaluma wal fakkaatuun abbootiin alangaa 12 ykn % 35 ta'an bu'aan raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa hojiwwan akka raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa fooyyeessuuf, abbootii alangaa hanqina dandeettii agarsiisan hojiirra gaggeessuu ykn adabbiwwan adda addaa murteessuu fi raawwii mana hojjichaa fooyyeessuuf hojiirra ooluu qaba jedhaniiru.

Kanaaf, kaayyoон SMRH dhimmoota akka kaayyoo bu'uuraatti biyyoota lameen keessatti fudhataman giddu galeessa kan godhatee fi xiinxala bar-gaaffii abbootii alangaa naannichaa guutan irratti kan bu'uureeffate ta'uun qaba.Hima biraatiin, kaayyoон SMRH abbaa alangaa naannichaa inni duraa ulaagaaleewwan raawwii hojii abbaa alangaa tokko qabaachuu qabu akka beekuu fi irratti hundaa'uun hojjatu gochuuf ta'uun qaba.Kunis raawwii mana hojiichaa fooyyeessuuf kan gargaaru godha.Gama biraatiin, abbaan alangaa raawwii hojii isaa bifa barbaadamuun istaandaardii guutee fi ulaagaalee raawwii hojiin madaalamee sadarkaa ol'aanaa irratti argamu kan itti annisiifamu ta'uun qabu.Akkasumas, abbaan alangaa raawwiin hojii isaa bifa barbaadamuun ulaagaalee guutuu qabu kan hin guunnee ta'uun isaa yoo hubatame, haaluma sababoota isaanii irratti hundaa'uun, tarkaanfin adda addaa fudhatamuun qaba.Tarkaanfin fudhatamu kunis qaawa raawwii irratti mudate madda isaa ilaaluun maddichi hanqina hubannoo kan ta'u taanaa haala leenjiin furamuu danda'u uumuu fi maddi hanqinichaa garuu

rakkoowwan hubannoon ala maddeen kan ta'u taanaan, haalicha giddu galeessa gochuun, sadarkaa irraa akka gadi bu'u, hojii irraa akka gaggeeffamuu fi kkf fudhatamuu danda'a.

5.7. Dambii Ittiin Bulmaata Abbootii Alangaa Fooyeessuu Fi Qajeelfama SMRH Baasuu

Dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa naannichaa tumaalee SMRH naannichaa diriirsuuf gargaaran akka qabu boqonnaa ^{ffaa} keessatti xiinxalameera. Dambiin kun hanga tokko sirna kana diriirsuuf kan gargaaru ta'us; bifa sirna haaraa diriiruun fooyya'uun isaa garuu dirqama ta'a. Keessattuu, tumaaleen naannoo madaallii abbootii alangaa yaalii irra jiran itti gaggeeffamu, gahee itti gaafatamaa dhiyootiif kenname, haala komiin bu'aa madaallii irratti dhihaatuu fi kkf irra deebi'amee ilaalamee fooyyaa'uu qaba.

Dambichi bifa waliigalaatiin fooyya'uun isaa akkuma jirutti ta'ee; dambii fooyya'uu kana haala barbaadameen hojii irra oolchuuf Gumii waliigala abbootii alangaa naannichaa qajeelfama baasuu qaba.Qajeelfama kana keessatti dhimmoota dambii fooyya'uu keessatti tumaman haala balli'ina qabuun kan teechisuu fi hojii irra oolmaa sirnichaatiif dhagaa bu'uuraa kan kaa'u ta'uu qaba.

BOQONNAA JAHA

YAADA GUDUUNFAA fi FURMAATAA

Qorannoон kun sirni madaallii raawwii hojjattootaa bifaa waliigalaatiin erga ilaaleen booda, dhimmoota sirna kana keessatti ka'uu malan addaa addaa teechiseera. Boqonnaawwan shanan qorannoo kanaa keessatti dhimmoontni ilaalamani irraa yaadolee guduunfaa fi furmaataa armaan gadii dhihaateera.

Sirni madaallii raawwii hojji hojjattootaa, sirna seenaa waggoota dhibba lama hin caalle qabu dha. Seenaa waggoottan kanneen keessatti, sirnichi, sadarkaawwan guddinaa adda addaa keessatti darbeera. Sadarkaawwan guddinaa kanneen keessattis maalummaa, faayidaaleen fi tooftaawwan sirnichi qabu fooyya'aa fi jijiiraamaa dhufeera.

Sirni madaallii raawwii hojjiitif hiikoo hunda wal-galchaa ta'e tokko kennuun kan ulfaatu ta'us, haala kanaan hiikaa nama hojjiisiisu /working definition/ kennuun garuu ni danda'ama: Sirna madaallii raawwii hojji hojjattootaa jechuun: '*sirna hojjetaan tokko gahee isaaf kenname bifaa ulaagaalee manni hojichaa teechiseen raawwachuu isaa qulqulleessuufi booda irratti murtiawan adda addaa dabarsuuf gargaaru dha*'. Raawwii hojji hojjataa kanaa qulqulleessuu fi safaruuf tooftaawwan adda addaatti fayyadamuun kan gaggeeffamuu dha. Tooftaawwan kunis ulaagaalee adda addaa irratti hundaa'uun raawwii hojji madaaluuf kan gargaaran dha. Tooftaawwan bifaa kanaan raawwii hojji hojjattootaa madaaluuf gargaaran keessaa, yeroo ammaa, fudhatamummaa guddaa kan qabuu fi hojji irraa oolaa kan jiru tooftaa abbaa digrii dhibba sadiifi jahaatamaa kan jedhamu yoo ta'u; akka tooftaa kanaatti qaamni raawwii hojji hojjetaa tokkoo madaalu nama tokko qofa otoo hin taane gurmuu namoota adda addaatiin ijaaramu ta'ee ulaagaalee raawwii hojji madaaluuf dhihaatan irratti hundaa'uun madaallii amanamaa fi sirrii ta'e kennuu danda'aniin ta'uu isaatidha.

Raawwii hojji hojjataa tokkoo madaaluun hojji wal-xaxaa fi of-eeggannoo guddaan hojjatumuu qabu dha. Sababni isaatis, madaalliin gaggeeffamu dhugaa irratti akka hundaa'u ulaagaalee sirrii, dhuga-qabeessa, hojji hojjatumu waliin hidhata kan qaban ta'uun isaanii murteessaa waan ta'eef isaan adda baasun rakkisaa dha. Ulaagaaleen kanneen irratti hundaa'uun bifaa barbaadameen raawwii hojji hojjataa tokkoo madaalufis, qaamoleen madaalan loogii fi dhimmoota dhugummaa

bu'aa madaallii gaaffii keessa galchan irraa bilisa ta'u qabu. Booda irrattis bu'aan madaallii bifa iftoomina qabuun raawwataa madaalameef dhihaachuu fi innis yaada ykn komii qabu sirna itti dhiheeffatu diriiruuusunis murteessaa dha.

Hojjattota mootummaa raawwiin hojii isaanii yeroo ammaa madaalamaa jiru keessaa isaan tokko abbootii alangaati. Aangoo fi gahee abbootii alangaa qaban sirna irraa surnatti biyya irraa biyyatti addummaa guddaa ta'e qabaatus, bifa waliigalaatiin aangoo fi gaheen isaan qaban garuu gochoota yakkaa raawwataman mootummaa fi uummata bakke bu'uun himata bu'uuruu, mana murtii funduratti dhihaachuun falmii gaggeessuu fi murtii kennamu irratti komii kan qabu taanaan immoo mana murtii sadarkaa ol'aanutti ol'iyyanno dhiheessu dha. Aangoo fi gahee abbootiin alangaa qabu ulfaataa fi balla'ataa ta'us, tajaajila kennun bifa itti gaafatamummaa fi iftoomina qabuun gaggeessuun irraa eegama. Abbootiin alangaa aangoo fi hojii seeraa fi sirnaan isaaniif laatame bifa sirrii ta'een hojii irra oolchuu isaanii mirkaneessuun hanqinoolee raawwi hojii keessatti mulla'atan sirreessuu; ciminoolee galmaahan immoo jajjabeessuunis barbaachisaa dha. Sirni kaayyoo jedhame kana galmaan gahuuf biyyoota adda addaa keessatti diriiree hojii irra oolaa jiru SMRH abbootii alangaati.

Biyyootni, SMRH abbootii alangaa yeroo diriirsan faayidaa tajaajilli abbaa alangummaa biyyaa fi sirnaaf qabu giddu galeessa godhataniitdha. Biyyoota sirna seeraa koomon hordofan biratti aangoo fi gahee abbaan alangaa qaban ball'aadha. Gama biraatiin biyyoota sirna seeraa kontineental hordofan biratti aangoo fi gahee abbootiin alangaa qaban daanga'aa akka ta'e qorannicha keessatti ibsameera. Ulaagaaleen madaallii raawwi hojii sirna seeraa komon low yeroodhaan gara yerootti kan jijiiramu yoo ta'u, kanneen biyyoota kontineental garuu murtaa'aa fi tasgaba'aa dha. Sirnoota seeraa jiran keessaa aangoo fi gahee abbaa alangaa naannoo Oromiyaa kanneen sirna seeraa konitineental hordofan waliin kan wal fakkaatuu dha.

Qaamolee raawwachistuu mootummaa naannichaa keessaa tajaajila abbaa alangummaa uummata naannichaatiif adda dureen kennaa kan jiru BHOTi dha. Aangoo fi gaheen Biiroo kun qabu yeroodhaan gara yerootti jijiiramaa ykn fooyya'aa kan ture ta'us; aangoo bu'uuraa inni qabu: gocha yakkaa raawwatame irratti bakka mootummaa bu'ee himata bu'uuree falmii gaggeessuu kan jedhu dha. Aangoo seeraan kennameef kana bifa barbaadamuun raawwachuuf abbootiin alangaa, sadarkaa adda addaa irratti argaman, qabaachuun socha'aa tureera. Abbootiin alangaa

kun kaayyoo fi ergama manichi qabu hojii irra oolchuu akka danda'an seerotni adda addaa jiru. Seerotni kunis raawwii hojii abbaa alangaa kamiyyuu irraa eegamu kan teechisinidha.

Abbootiin alangaa naannichaa tajaajila abbaa alangummaa uummata naannichaa fi mootummaadhaaf yeroo kennaan qajeeltoowwan raawwii hojii hordofuu qaban dambiin ittiin bulmaata abbootii alangaa naannicaa tumeera. Qajeeltoowwan kanneen fi seerota naannichaa fi biyyatti adda addaa keessatti argaman irratti hundaa'uun tajaajila kennan madaaluu fi gamagamuun barbaachisaa dha. Kanas raawwachuuun kan danda'amu SMRH abbaa alangaa naannichaatinidha.

Raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf yaaliin kan jalqabame akkuma waajjirri abbaa alangaa naanichaa hundaa'eenidha. Ulaagaalee raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf gargaaran adda addaa baasuun, hogganaan dhiyoo mana hojichaa raawwii abbootii alangaa isa jala jiranii madaaluun jalqabame. Haa ta'u malee, ulaagaaleen raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf qophaa'an kun raawwiwwan hojii abbaa alangaa hunda haala hammateen kan hin teenyee fi dhimmoota naamusaas haal malee walitti makuun kan qophaa'an ture. Gama biraatiin, ulaagaaleen qophaa'an kun qaamni madaallii gaggeessuu haala barbaadeen akka fayyadamu/loogiin/karaa kan banu waan tureef, hojii irra olmaa isaanii irratti rakkoo guddaatu ture.

Booda irratti, kenna tajaajila abbaa alangummaa naannichaa si'ataa, dhaqabamaa, baasii qustaa akka ta'u gochisiisuuf JBAHn diriireera. Sagantaa kana keessatti raawwii hojii manaa fi adeemsaleen kennamu istaandaardota taa'an irratti hundaa'uun madaaluun barbaachisaa akka ta'e fudhachuun ulaagaalee raaawwii hojii adda addaa teechiseera. Ulaagaalee kun booda irratti raawwii hojii adeemsalee ykn mana hojii abbaa alangaa madaaluuf qofa otoo hin taane, raawwii hojii abbootii alangaas madaaluuf hojii irra oolaa turaniiru. Booda irrattis, ulaagaaleen kun SMBKT Biwoo Haqaa naannichaa keessatti hammatamanii dhufaniiru.

Ulaagaalee yeroo ammaa raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf hojiirra oolaa jiran keessaa muraasa kaasuuf:dandeettii adabsiisuu, yeroo galmeen itti saaqamee, baayyina namoota hubannoo seeraa argatanii kan jedhaman isaan hangafaati. Ulaagaalee kanneen irratti hundaa'uun raawwii hojii abbootii alangaa madaaluun ofii isaatiif rakkoo ta'u baatus; hojii irra oolmaa isaanii garuu rakkooowwan adda addaatiif saaxilamaa dha. Keessattuu, ulaagaalee kanneen

irratti hundaa'uun raawwiin hojii abbaa alangaa tokko yeroo madaalamu, hidhata madaallii taasifamuu fi kaayyoo manni hojichaa qabu bifa ibsuu danda'auun gaggeeffamu dhabuun isaa rakkoo dha.

Booda irratti, mootummaan naannichaa SMRH hojjattoota mootummaa kamiyyuu madaaluuf gargaaran hojii irra oolchuuf maaniwaalii qopheessee gara hojiitti seenamaa jira. Maaniwaalii kana keessatti raawwii hojii hojjattoota mootummaa/abbootii alangaa dabalatee/madaaluuf akka danda'amu ulaagaalee madaalliin ittiin gaggeeffamuu fi kkf ballinaan qabateera. Dhimmoota maaniwaalicha keessatti ibsaman haala qabatamaa mana hojii abbaa alangaa giddu-galeessa godhateen hojii irraa oolchuudhaaf akkasumas muuxannoo SMRH abbootii alangaa biyyoota muraasaa bu'uureeffachuu SMRH abbootii alangaa naannichaa haaraa ta'e qophaa'eera.

Sirni madaallii raawwii hojii abbootii alangaa haaraa diriiruu kun rakkolee raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa madaaluuf taasifame keessatti mull'achaa turan maqsuuf akkasumas sirna madaallii yeroo kana waliin deemu diriirsuun murteessaa dha. Haaluma kanaan, sirna madaallii haaraa diriiruu keessatti dhimmootni armaan gadii hammatamaniiru.

Sirni madaallii raawwii hojii abbaa alangaa haaraa diriiruu ulaagaalee raawwii hojii abbootii alangaa irratti hundaa'uun ulaagaalee raawwii hojii madaaluuf gargaaran qopheessuun kan raawwatamu dha.Ulaagaalee kanneen qophaa'an irratti hundaa'uun qaamoleen raawwii abbaa alangaa sirriitti madaaluu danda'an adda addaa kan hirmaatan ta'a.Qaamoleen raawwii hojii abbootii alangaa madaaluu qaban, akka maaniwaalii SMRH naannichaati, qaamolee afur qofa otoo hin taanee, kanneen akka abbootii seeraa, hojjattoota deeggarsaa fi kanneen biroo kan dabalate ta'uu qaba.

Qaamoleen armaan olii hundi raawwii hojii abbootii alangaa kan madaalan hoo ta'u; bu'aa madaallii kana gareen madaallii abbummaan gaggeessuu qindeessuun erga fixee booda abbaa alangaa madaalamuuf kan ibsu ta'a.Abbaan alangaa bu'aa madaallii kennameef irratti komii kan qabu taanaan; komii isaa sadarkaa isa duraatiin garee madaallii gaggesseef dhiheessuun kan danda'u yoo ta'u; murtiin garichaan kennamee irratti komii kan qabu taanaan immoo komii isaa gumii abbootii alangaaf dhiheessuun ni danda'a. Murtiin gumii abbootii alangaa waliigalaan kenuu kan isa dhuma ta'a.

SMRH abbootii alangaa naannichaa bifaa haaraatiin akka diriiru yaada furmaataa qorannoo kanaan dhihaate kana hojii irra oolchuuf dambii ittin bulmaata abbootii alangaa fooyya'uun kan irra jiraatu yoo ta'u, dambii fooyya'u kanas lafa qabsiisuuf qajeelfamni of danda'e bahee hojii irra ooluu qaba.

Sirna haaraa kana diriirusuun hojiwwan bulchiinsa abbootii alangaa keessatti raawwataman iftoomina akka qabaatan gochuun, gumaacha abbootii alangaa sirna haqa naannichaatiif taasisaa jiran irra caalaa cimusuudhaan uummatni keenya tajaajila abbaa alangummaa si'ataa, qulqullina qabuu fi baasii xiqlaatiin akka argatu gochuun amantaa uummatni sirnicha irratti qabu dalabluu keessatti shoora guddaa akka taphachuu danda'an gochuun hojii murteessaa akka ta'e amantaa qorataa kanaati.

Miiltoo 1-Wiixinee SMRH Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa Diriirsuuf Qophaa'ee

Lak k	Ulaagaa Waliigalaa	Ulaagaawwan Xixiqqoo	Agarsiistoota Ulaagichaa	Namoota Odeeffannoo Kennan	Ka'umsa Madaallii
1	Gahumsaa Ogummaa	Dandeettii Ogummaa	Besekumsa seera gahaa ta'e	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Abbootii Alangaa Abbootii Seeraa ILOQHQSO	himata bu'urame, gal mee qorannoo fi gal mee falmii dhaddachaa, falmii dhaddacha irratti gaggeeffame, hubannoo seeraa kennname, leenjii hojii irraa yeroo dheeraa kennnameef
			Dandeettii seera hojii irra oolchuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Abbootii Seeraa Abbootii Alangaa ILOQHQSO	himata bu'urame, gal mee qorannoo, gal mee falmii, falmii dhaddacha irratti gaggeeffame, hubannoo seeraa kennname, leenjii hojii irraa yeroo dheeraaf kennname
			seeroota fi murtiiwan haaraa bahan beekuufi hojii irraa oolchuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Abbootii Alangaa Abbootii Seeraa	himata bu'urame, gal mee qorannoo gal mee falmii, falmii dhaddacha irratti gaggeeffame, hubannoo seeraa kennname,
			Murtii sirrii ta'e kennuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee ²⁶⁹ Abbootii Seeraa	himata bu'urame, gal mee qorannoo gal mee falmii, falmii dhaddacha irratti gaggeeffame, hubannoo seeraa kennname,
		Hojii Abbaa	hojiimaata badaa irraa bilisa ta'uu fi irratti qabsaa'uu	Tajaajilamtoota ²⁷⁰ Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	himata bu'urame, gal mee qorannoo gal mee falmii, falmii dhaddacha irratti gaggeeffame, gal mee yaadaa

²⁶⁹ Miseensota garee jechuun abbootii alangaa fi qorattoota poolisiti

²⁷⁰ Akka SMBKT biirichaa teechisutti tajaajilamtoota jechuun: uummata, miidhamtoota, shakkamtoota (himamatoota), sirreeffamtoota seeraa fi abukaatota kan jedhaman adda dureen kan ilaaluu dha.

		Alangummaa Hubachuu	Heera mootummaa kabajuu fi kabajchisuu, imaammatootaa fi tarsiimoowwan mootummaa beekuu fi fudhatanii hojii irra oolchuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	Z
			kaayyoolee tarsiimoowaa waajjirichaa beekuufi fi isa galmaan gahuufis hojjechuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Abbootii Alangaa	Z
			qajeeltoowwan naamusaa fi duudhaalee hojii abbaa alangummaaf bitamuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Abbootii Alangaa	Z
			tajaajila kenu keessatti tajaajilamaa hunda ija tokkoon ilaaluu	Tajaajilamtoota Itti Gaafatamaa Dhiyoo	galmee yaadaa saanduqa yaadaa marii gaggeeffamuu
			qophii karoora fi gamaggamaa irratti hirmaachuu fi gabaasa yeroon dhiheessuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo	Z
			ulaagaawwan raawwii hojii beekuu fi ittiin hojjachuu	Itti Gaafatama Dhiyoo Miseensota Garee	Z
			manwaaloottaa fi uunkaawwan barbaachisoo ta'an hunda irratti bu'ureeffachuu hojjechuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	galmee qorannoo galmee falmii yakkaa ol'iyannoo qophaa'ee
	Ijoo Falmii		Yaada ofii haala ifaa fi nama galuun dhiheessuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Tajaajilamtoota	hubannoo seeraa kennname falmii dhaddachaa gaggeeffame

	Dhiheessuu Fi Amansiisuu		Miseensota Garee ILOHQSO	Leenjii hojii irraa yeroo dheeraaf kennname
		Dhimoota falmisisoo ta'an keessa ijoo falmii adda foo'uu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Abbootii Seeraa	marii gaggeeffame falmii dhaddachaa
		Sababootaa haala quubsaa ta'een dhiheessuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Abbootii Seeraa ILOHQSO	marii gaggeeffame falmii dhaddachaa leenjii kennname
Falmii Gaggeessuu Fi Gaafii Qorannoo(Interrogation)	Qophii gahaa ta'e gochuun dhaddacha irratti argamuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Abbootii Seeraa Tajaajilamtoota	falmii dhaddachaa marii gaggeeffame	
	keessa galmeewan falmii beekuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Abbootii Seeraa	falmii dhaddachaa	
	Falmii gochuuf karoorsuu fi saganteessuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo	falmii dhaddachaa	
	Namoota falmii keessatti hirmaatanifi kabaja kennu	Tajaajilamtoota ²⁷¹ Abbootii seeraa	falmii dhaddachaa qorannoo gaggeeffame	
	Namoota hirmaatan hubachuu, dhimma dhuunfaa isaaniif naatoo fi obsa qabaachuu	Tajaajilamtoota Abbootii Seeraa	falmii dhaddachaa qorannoo gaggeeffame	

²⁷¹ Akka SMBKT BHO tajaajilamtoota jechuun Uummata Miidhamtoota, Shakkamtoota (Himatamtoota), Sirreeffamtoota seeraa, Abukaatota

		Gahumsa Barsiisummaa	Abbootii alangaa ykn abbootii seeraa shaakalliif isaan biratti argamaniif gargaarsa kennuu	Shaakaltoota/Leenjifamtoota Leenjii Hoijin Duraa/ Itti Gaafatamaa Dhiyoo	Z
2	Gahumsa dhuunfaa	Amaloota Waliigala	Fedhii guddina qabaachuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	Z
			Amala murteessummaa agarsiisuu	Itti Gaafatamaa dhiyoo Tajaaqilamtoota Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Mutii galmeewan irratti kenname
			Hojiwwan ciccimoo fudhachuuf fedhii qabaachuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	Z
			Ciminaa fi laafina ofii beekuu, yaada sirreffamaa fudhachuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Z
			Of to'achuu (control's of ones emotin)	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Maamiltoota Hojjattota Deeggarsaa	Z
			karoora misooma dhuunfaa qabaachuu	Madaallii Dhuunfaa Itti Gaafatamaa Dhiyoo	karoora qophaa'uu ilaaluun
			fakkeenya ta'uu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Tajaaqilamtoota	Z

Z-Jechuu gaaffiwwan qophaa'uun quluullaa'a jechuu dha.

			Hojjattota Deeggarsaa	
	Amaloota Itti Gaafatamummaa Fi Miira Tajaajiltummaa	Itti gaafatamummaa hojiin abbaa alangummaa hawaasaaf qabu beekuu	Itti Gaafatmaa Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa Tajaajilamtoota	Z
		Itti gaafatamummaa waajiraarrraa kennamuuf fudhachuuf fedhii qabaachuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo	Z
		Bu'aa murtiin tokko fidhu xiinxaluu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	Z
		Baayyinni hojii jiraatus haala itti gaafatamummaa qabuun gaggeessuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Z
	Dandeettii Baayyina Hojii To'achuu	yeroo haala si'oomina qabuun fayyadamuu fi ergama dabalataa kennamuuf ba'uun	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	galmee qorannoo yakkaa galmee falmii yakkaa
	Dandeettii Hojii	Bayyini hojii jiraatus istaandardoota jiran eegun hojjechuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Abbootii Seeraa Fi Ofisaroota Seeraa	galmee qorannoo yakkaa galmee falmii yakkaa himata bu'urame ol'iyyannoo qophaa'ee
		Dhimmoota dursa argachuu qaban dursuu (setting priorites)	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	Z

	Hogganuu Fi Qindeessuu	Yaa'insa hojii deggaruu (optimise work flow)	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Z
		Ofii fi namoota biroo hojiif kakkaasuu	Miseensota Garee Itti Gaafatamaa Dhiyoo Hojjattota Deeggarsaa	Z
		Qabeenya jiru giddu galeessa gochuun hojjechuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Z
		karoora hojii dhuunfaa hojjachisiisuu danda'u qabaachuu	Madaallii Dhuunfaa Itti Gaafatamaa Dhiyoo of-madaaluu	Karoora qophaa'ee ilaaluun
		ragaa hojii qindeessanii qabachuu	Madaallii Dhuunfaa Itti Gaafatamaa Dhiyoo Hojjattoota Deeggarsaa of madaaluu	galmee qorannoo yakkaa galmee falmii yakkaa
	Dandeettii Murteessuu	hojiwwan muuxannoo gaggaarii ta'an hojjachuu, qindeessuu fi baballisuu	Hogganaa Dhiyoo	Z
		Dhimmoota haala itti gaafatamummaa qabuun yeroo gabaabaa keessatti murteessuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo tajaajilamtoota	Galmee qorannoo yakkaa galmee falmii yakkaa haala keesssumeessa iyyannoo haala qopheessa ol'iyyannoo

		Akka Dhimmatti Of Jijiiruu Fi Kalaqoota Haaraaf Of Qopheessuu	Yaadoota ammayyaa hojii abbaa alangaa gargaaran fudhachuu jijiirama fudhachuuf fi hojii irra oolchuuf qophaa'ummaa qabaachuu rakkoowwan mul'atan hiikuuf yaada haaraa fi rakkoo hiikuu danda'an dhiyeessuu fi murtee kennuu ga'umsa raawwattootaa guddisuuf muuxannoo wal jijiiraa gaggeeffamuu fi waltajji wal irraa barachuu uumaman irratti hirmaachuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Miseensota Garee Itti Gaafatamaa Dhiyoo Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Z Z Z Z
3	Gahumsa hawaasummaa	Miseensota Garee Waliin Wal Qunnamtii Gaarii Qabaachuu	bu'aa nama dhuunfaa bu'aa garee ta'uu isaa amananii fudhachuu	Miseensota Garee Itti Gaafatamaa Dhiyoo Hojjattota Deeggarsaa	Z
			hariiroo miseensota garee waliin qabu/qabdu gaarii ta'uu	Miseensota Garee Hogganaa Dhiyoo Hojjattota Deeggarsaa	Z
			miira dorgommii haqa qabeeessa/Fair competition/ ta'e qabaachuu	Miseensota Garee Hogganaa Dhiyoo	Z

		beekumsaa fi dandeettii qabu kan biroof quoduu	Miseensota Garee Hogganaa Dhiyoo Hojjattota Deeggarsaa	Z
	Dandeettii Walqunnamtii	dhaggeeffachuu fi hubachuu, yaada namaaf banaa ta'uu	Miseensota Garee Abbootii Seeraa Maamiltoota Hogganaa Dhiyoo Hojjattota Deeggarsaa	Z
		Dandeettii barreessuu fi dubbachuu qabaachuu.	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee Tajaajilamtoota ILOQHQSO	Himata bu'uurame ol'iyyannoo hubannoo seeraa kennname ilaaluun daddacha daawwachuun leenjii kennname
		IT dhaan odeeffannoo haala barbaadamee fi sirrii ta'een dabarsuu	Hogganaa Dhiyoo Ykn Ol'aanaa Miseensota Garee	Z
		dhimma odeeffannoo irratti kennuuf yaadame beekuu fi dabarsuun dura qophii gochuu	Hogganaa Dhiyoo	Z
		ergaa ifaa fi sirrii ta'e qofa fudhachuu	Hogganaa Dhiyoo	Z
		odeeffannoowwan kennama haala sirrii ta'een qabachuu fi galmeessuu	Madaallii Dhuunfaa Hogganaa Dhiyoo	Z

		jechoota sasalphoo ta'aniif jechoota seeraa namootaaf galuun hin dandeenyen fayyadamuu dhiisuu	Hogganaa Dhiyoo Tajaajilamtoota	keessumeessa iyyannoo irratti hubannoo seeraa kennname
	Dandeettii	Yaad-rimee kenuufi fudhachuu hojii irra oolchuuf fedhii qabaachuu	Itti Gaafatamaa Dhiyoo Miseensota Garee	Z
	Waldhabee Itti Hiikamuu Fi Araarsuu	Madaalawaa, namootaa waliin hojjatu hariroo gaarii qabaachuu(positive approach)	Hoggana Dhiyoo Miseensota Garee Hojjattota Deeggarsaa	Z
		Qeeqa ijaraa ta'ee kenuu (positive criticism)	Hojjattota Deeggarsaa Miseensota Garee Itti Gaafatamaa Dhiyoo	Z
		yaadaa fi komii dhiyaatan fudhachuu fi duub-deebii kenuu	Hogganaa Dhiyoo Miseensota Garee Tajaajilamtoota Hojjattota Deeggarsaa	Z
	Dhimmoota Kenna Tajaajila Keessatti Raawwatamu Hubachuu	Akka nama aangoo qabutti ilaalamuu	Hogganaa Dhiyoo Miseensota Garee Tajaajilamtoota Hojjattota Deeggarsaa	Z
		Fedhii fi gaaffii namootaaf keessayuu falmitootaa fi ragooleef kabaja kenuu	Hogganaa Dhiyoo Miseensota Garee Abbootii Seeraa Tajaajilamtoota	Z
		tajaajila kennamu irratti ragaa	Hogganaa Dhiyoo Maamiltoota	Z

		barbaachisu qabachuu	Hojjattota Deeggarsaa of-madaaluu	
		tajaajila kennamu irratti ragaa barbaachisu maamiltootaa fi qaama dhimmi ilaaluuf kennuu	Hogganaa Dhiyoo Tajaajilamtoota Miseensota garee	Z
		Naamusaawaa ta'uu (politeness)	Hogganaa Dhiyoo Tajaajilamtoota Hojjattota Deeggarsaa	Z
		Sagantaadhaan hojjechuu	Hogganaa Dhiyoo Miseensota Garee of-madaaluu	Z
		miira tajaajiltummaa gonfatani tajaajila si'ataa kennuu fi itti quufinsi isaanii akka guddatu taasisuu	Tajaajilamtoota Itti Gaafatamaa Dhiyoo Hojjattota Deeggarsaa	Z

4	Gahumsa gaggeessummaa ²⁷³	Qajeelfama Ifa Ta'e Dabarsuu	bu'aawwan qorannoo yakkaa irratti abbootii alangaa Godinaalee ykn Naannootiif qajeelfama sirrii ta'e gara aanaa fi godinaatti dabarsuu	abbootii alangaa fi itti gaafatamtoota waajjiraalee sadarkaa Aanaalee fi Godinaatti argama	qajeelfama kennname ilaaluu fi Z
---	---	---------------------------------	--	---	----------------------------------

²⁷³ Abbootii Alangaa sadarkaa Godinaalee fi Naanno irratti argaman qofa madaaluuf kan gargaaru

Miilttoo-2-Ulaagaalee fi sirna madaallii abbootii alangaa naannichaa kan ture

Bulchiinsa Oromiyaati

Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigalaa

Akka Dambii Bulmaata Abbootii Alangaatti Kan Guutamu Ibsa Rawwatanaa Hojii Abbootii
Alangaa

Hubachiisa:-

1. Kaayyoon ibsa kara guutuu, qulqullujmaa, saffisaa fi naamusa hojii, akkanumaa argataan hojii Abbaa alangaa madaluudha fi.
2. Itti yaamamaa ibsa kana guutuu dabalatee kan gaafachiisuu fi kan gaafachiisuu fi kan madaalchisu ijaa ta'eef, itt yaamamaan kaayyoo fi qajeelcha ibis kun ittiin guutamu hubatee of-eegganoo dhaa fi haqummaan guutuu qabaata.
3. Guutamuun ibsa kana waayee Abbaa alangichaay yeroo bayyeedhaaf hordoffii taasifame irrattii hundasa'uu qabaata.
4. Ibsi kun kan guuttamu waggaatti yeroo lama ta'ee inni duraa Hagayya irraa hang Muddee inni lammataa ammo Amajjii irraa hang Waxabajiitti itti yaamamtoota sadarkaa sadarkaatti jiraaniin kan guutamu ta'a.
5. Ibsi kun sadarkaa madaalaa afurii qaba isaanis:- baayyee ol'aanaa, ol'aanaa, jiddugaleessa fi gadii aanaa kan jedhaniidha. Madaalamaadhaaf sadarkaa arfan keessaa kolamii isaa qixxaataa ta'ee irratti mallattoo "X" godhuu dha.
6. Komaatoni tuqaa Dhibbaraa fi argama jedhan lamaanuu kan guutaman qaama ol'aanaa dhaani.
7. Kana guutame sadarkaa ananattin yoo tahe itti yaamamaan mama hojii Abbaa alangaa godinaa madaala kennname irratti yaada keenna ilaalchiisee madaala itti yamamaan mama hojii abba alangaa anaatiif keennamee irraa kan garaa-garummaa qabu yoo ta'e akka ilaalcha isaatti Abbaa alangichaatiif sadarkaa madaalaa ni mala jedhu jalatti mallattoo godha.
8. Lakk. 6"A" fi "B" jalatti "Aanaa" fi "Godinaa kan jedhame aanaa fi bulchisaa naannoo (Astadaadar akka baabii) kan dursini dabalta.
 - Lakk. 6(V) jalatti "gargaaraa muummichaa Abbaa alangaa" kan jedhame akka caasaa mana hojii Abbaa alangaa mootummaa jidduu galeessa akan duriitti "Raddaata Xaqilaay Aqaabii Higgi" kan jeedhama ture.
 - Lakk 6(V) jalatti "kan biraatiin" kan jedhame Abbaa alangaa guutuu kan k.k.f. Abbaa alangaa tahaanii hojjaachuu kan ilaaluudha.
 - Lakk. 6(D) jalatti Orummaa kan biraatiin" kan jedhame abba aalangummaa fi seerummaa irraan kan hafeen akka abukatoo dhimma fixaa, Gorsituu seeraa k.k.f. tabani hojii seeraatiin hojii seeraatiin hojjachuu ilaala.

- Lakk. 6(E) jalatti hojii biraatiin kan jedhame hojii seeraa kan gosa kamiyyutiin alatti hojjachuu jechaa.
- 9. Mata-duree madaalaa lakk. 5 jalatti madaalli caqasame dandeetti qooqa hojii bulchinsichaatiin akka gaaritti hojjchuu ni dabalata.
- 10. Lakk. 20,21, fi 22 irratti kan ilaalamen tuqaaleen madaalii abbootii alangaa itti yaammaman ramadmaniif qofa kan guutamani dha.

Guutamani qatsii kan _____ hanga _____ tti hojii rawwatame ilaala.

Namicha Madaalamu:-

1. Maqaa _____
2. Umurii _____
3. Mana hojii Abbaa alangaa itti hojjatan _____
4. Sadarkaa Abbaa alangummaa amma irra jiran _____
5. Sadarkaa Barnoota
 - A. Kutaa hanga Rawwatee _____
 - B. Barnoota seeraatiin
 - i. Diippiloomaa _____
 - ii. Digirii _____
 - iii. Yoo qabaate mallattoo "X"tiin yaa mula'tu
 - iv. Kan biraayaa yoo jiraate tokkoonyaa ibsamuu & _____
 - C. Barumsa obummaa kan birtii (yoo qabate _____)
6. Bara tajaajila
 - a) Abbaa alangummaatiin
 - i. Aana irratti _____ irraa haga _____ ttii
 - ii. Kooree irratti _____ irraa hanga _____ ttii
 - iii. Godinaa (zoonii) irratti _____ irraa hagan _____ tti
 - iv. Naannoo (mana murtii waliigalaa0 irraattii _____ irraa hanga _____ tti
 - v. Gargaara muummichaa Abbaa alangaa ta'uudhaan _____
 - vi. Kan biraatiin _____
 - b) Itti yaamamummaadhaan
 - i. Aana irratti _____ irraa haga _____ ttii
 - ii. Kooree irratti _____ irraa hanga _____ ttii
 - iii. Godinaa (zoonii) irratti _____ irraa hagan _____ tti
 - iv. Naannoo (Abba Alangaa Waliigalaa) irratti _____ irraa hanga _____ tti
 - c) Abbaa seerummaatiin _____ irraa hangaa _____ tti
 - d) Ogummaa seeraa kanbiraatiin (tokkon yaa ibsamu)
 - e) Hojii biraatiin /tokko tokkoon yaa ibsamu/

Lak	Mata-duree Madaalaa	Tuqaadhiba irra	Sadarkaa Madaalaa				Argam a
			Baay'e Ol'aanaa	Ol'aanaa	Gidugala	Gadaana	
1.	Dandeettiin hubatanaa ijoo dubbii dhimmaa irratti qabu.	6					
2.	Dandeetiin ijoo qabataman dubbii fi seeraa barbaachisaa taheen fooy'ee baasii	6					
3.	Dandeettiin duraa duubbii ijoo qabatamaa foo'ayuu fi akkaatuma kanaan hojjachuu	4					
4.	Dandeetiin duraa duubii seeraa waliin ilaalee murteessuu	6					
5.	Dandeettiin murtee kennu irraa itti ibsa amansiisa fi gayyaa ta'ee kennuu	6					
6.	Barbaachisummaa fi ifananni qajeelchaa qorannoon dabalata akka adeemsifamu kennu	5					
7.	Qulqulinaa fi guutumaan iyyata himata isaa qabeessuun	5					
8.	Hojiilee dhaddacha irrati rawwataniif qophaa yaadhaan gahe eessa tahanii argamuun. <ul style="list-style-type: none"> • Galmoolee qabachuun, yaadanoo qabatuur. Rikodiin jiraachuu hubatuun. • Qabxilee gaaffii muummes tahee kan qabattaamuraa irratti ka'uu qaban hubachuudhaan qopheesun. • Yaada falmii dhaabuu irraa itti dursanii qophaayuun. • Sababa gahaa malee falmii tursiisuu dhaabuunn k.k.f 	6					
9.	Gaheen hojii itti ramadame qulqulinaa fi yeroon raawwatu.	6					
10.	Dandettiin qaamota barbaachisa hiriyoota hojii isaa fi itti yaammamtoota waliin ta'ee hojjachuu	5					
11.	Haqummaa fi amanamummaan isaa <ul style="list-style-type: none"> • Firaan, matta'aa yookin • Dhiibaa kan biraan kamiyyuu ala hojjatichuun 	6					

Lak	Mata-duree Madaalaa	Tuqaadhiba irra	Sadarkaa Madaalaa				Argam a
			Baay'e Ol'aanaa	Ol'aanaa	Gidugala	Gadaana	
12.	Kabajaan namaa godhuu fi obsi qabu	4					
13.	Gocha, qaanii irraa fagaachuu fi naamusa kabajuun, • Machii, sagaagalumaa k.k.f irraa fagaachuun • Quqlullina fi uffannaa isaa eegaachuun • Iddoo hin malee irra fagaachun	6					
14.	• Yeroo hojii kabajuun • Yeroon galuu fi bahuun • Yeroo hojii irratti argamuudhaan hojii mana hojichaatiif oolchuun	5					
15.	Gaheen qajelchaa fi ajaja qaama olii irraa darbuuf yeroon hojii irraa oolchuu ykn deebii kennuu						
16.	Gaheen iccitii sababa hojii isaatiin beeke eeguu						
17.	Dadeettiin yaada haara'aa fi tooftaalee hojii barasiisuu						
18.	Carraaqni beekumsa isaa fooyeessuu fi dogoggora isaa irraa baruuf godhu.						
19.	Tattaaffii addaa kan kaayyolee mana hojichaa bakkan guyyaaf godhuu. • Yeroo hojiitiin alatti yeroo isaa hojii mana hojichaatti oolchuun bu'aa gaarii argarsiisuun, • Kaayyoo mana hojiichaa ummataa beksisuun carraqni dammaqina seeraa babal'isuuf gochuu						
20.	Dandeettiin abbootii dhimma haala gaariin keessummeessuu Abbootii dhimmaatiif ilaalchi gaariin qabu. • Sababaa malee beellama bay						

Lak	Mata-duree Madaalaa	Tuqaadhiba irra	Sadarkaa Madaalaa				Argam a
			Baay'e Ol'aanaa	Ol'aanaa	Gidugala	Gadaana	
	isaa fi kennuu dhabuu.						
21.	Dandeettiin qajeelchaa kennuu, waltaasisuu fi too'atuu, <ul style="list-style-type: none"> • Yaada mana biraan hubatee kanisaas hubachiisuun. • Gahee hojjataa cimisuu fi jajjabeessuu 						
22.	Dandeetti hojii naannichaa karooraan qajeelichuuf irraawatuu <ul style="list-style-type: none"> • Karoora olii irratti bu'uureefamuudhaan karoora naanicha yeroo fi galmaan tilmaamuu 						

Itti yaammamaa ibsichaa guute:

Mallattoo _____

Maqaa _____

Sadarkaa hojii _____

Guyyaa _____

Ilaalchaa itti gafataammamaa mana hojii ibsa kana guutee

Mallattoo _____

Maqaa _____

Sadarkaa Hojii _____

Guyaa _____

Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigalatiin

Miiltoo -3-Gaaffiilee Qorannoo Kanaa

A.Gaaffiilee Gaaffii Afaaniif Qophaa'an

- 1.Madaallii raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ulaagaawan yeroo amma itti gaggeeffamaa jiran maal maali ? Ulaagaawan kanneen keessaa ulaagaa isa kamtu ulfinni kennameefii ittiin hojjetamaa jira?
2. Ulaagaawan raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf yeroo ammaa fayyadaa jiran dirqama fi kaayyoo mana hojichaa galmaan gahuu ni danda'u jettu ? Maaliif ?
- 3.Kaayyoon madaallii raawwii hojii abbootii alangaa maal ta'uu qaba jettu

- qulqullina hojii dabaluuf
- dandeetti abbootii alangaa fooyyeessuuf
- abbootii alangaa irratti adabbi dabarsuuf
- ogummaa abbootii alangaa fooyyeessuuf
- mindaa dabaluuf
- haala hojii abbaa alangummaa sirnichaaf gumaachuu qabu to'aachuu fi qajeelchuuf
- abbootii alangaa sadarkaa tokko irraa sadarkaa biraatti akka darbuu danda'an gochuuf
- kan biroo

B.Gaaffiawan: marii gareef qophaa'an

1. Ulaagaawan raawwii hojii abba alangaa madaaluuf fayyadaa jiran ciminaa fi laafina akkamii qabu jettu? Fkn. dandeettiin adabsiisuun, galmee saaquo, baayyina namoota hubannoo seeraa argatanii?
2. Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ulaagaawan yeroo ammaa manichii itti fayyadamaa jiruun ala ulaagaawan biroo barbaachisoo fi murteessoo dha jetanii yaadani maal? Fakeenyaaaf , ulaagaawan kanneen armaan gadii irratti yaadni qabdan maali?
 - Hojii abbaa alangumma raawwachuuf beekumsa seeraa gahaa ta'e qabaachuu
 - Yaada ofii barreeffamaa fi afaaniin ibsuu
 - Murteessuu danda'u (decisiveness)
 - Si'oominaan hojjechuu
 - Eijennoo qabaachuu (integrity)
 - Barachuuf fedhii qabaachuu
 - Waliigalanii hojjechuu.....qaamolee haqaa biroo walii fi abbootii alangaa biroo waliin
 - Dhimmoota sirnicha keessaatti ammayyaa ta'an waliin wal of simsisuu
 - Kan biroo
3. Itti gaafatamaan waajjira haqaa raawwii hojii abbaa alangaa madaaluun dura dhimmoota kam ilaaluu qabu jettu? dhimmoota kana yeroo ilaaluu dhimmoota kanaaf qabxii ykn uulfinna walfakkaatu moo adda adda ta'ee kenuun ta'uu qaba? dhimmoota kana irratti hundaa'uun raawwii hojii abbootii alangaa madaaluun rakkinoolee fi ciminooleen qabu maali jettu?
 - himata abbaan alangaa banee

- gal mee abbaan alangaa falmii dhaddacha itti gaggeesse
 - barreefama ol' iyyannoo abbaan alangaa qopheessee
 - gal mee qorannoo yakkaa
 - falmii dhaddachaa
 - hubannoo seeraa uummataaf kennname
 - yaada uummatni abbaa alangichaa irratti kennan
 - gaafii afaanii abbaa alangichaa waliin godhuun
 - kan biroo
4. Abbootiin alangaa sadarkaa hunda irra jiran ulaagaawwan madaallii raawwii hojii walfakkaatoo ta'anii madaalamuu qabu jettu? Addummaan madaalamuu qabu kan jettan yoo ta'e addummaan madaaluuf sababni ka'uumsa ta'u maalii?
5. Abbaa alangaa tokkoo hojii abbaa alangummaa isaa haala bilisa ta'een gaggeessuu isaa madaaluuf ulaagaan haala bilisa ta'een hojii abbaa alangummaa gaggeessuu jiraachuu qaba jettu? Maaliif ?
6. Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa dhimmoota naamusa abbaa alangaa waliin walqabatu? Naamusa abbaa alangaa akka ulaagaa madaallii raawwii hojii abbaa alangaa fudhachuu dandeenyaa?

Miltoo 4-Uunkaa Bar-Gaaffii

Inistiitiyuutii Leenjii Ogeessota Qaamolee Haqaa fi Qorannoo Seeraa Oromiyaa

Bar-Gaaffii SMRH Abbootii Alangaa Hojiirra Olchuuf Qophaa'ee

Seensa

Hojiiwwan ijoo Inistiitiyuutiin keenya hojjetu keessaa tokko dhimmoota seeraa fi sirna haqaan walqabatan irratti qorannoo gaggeessuun yaadota furmaataa burqisiisuu dha. Bara 2004 kanatti mata-duree "*SMRH abbootii alangaa mootummaa naannoo Oromiyaa:barbaachisummaa fi sirna raawwii isaa*" jedhu irratti qorannoo geggeessamaa kan jiru waan ta'eef, isinis kanuma hubachuun, xiyyeffannoo guddaadhaan gaaffii kana akka nuuf guuttaan isin gaafachaa, gargaarsa nuu gootaniif dursinee isin galateeffanna.

QAJEELFAMA GAAFFILEEN ITTI GUUTAMAN

- i. Gaaffileen armaan gadii kutaalee lama of keessaa qabu- gaaffilee odeeffannoo dhuunfaa fi gaaffilee qorannoo. Haaluma kanaan, qorannoo guutuun dura, gaaffilee odeeffanoo dhuunfaa guutaa.
- ii. Gaaffileen hundaaf filannoon kan ta'e yoo ta'u isnis deebii sirrii ta'e jalatti marsuun deebii kennaa
- iii. Gaaffilee tokko tokkoo deebisuuf bakki duwwaan laatame jira. Gaaffilee kana yommuu deebistan deebii keessan bakka duwwaa kennametti barreessuun agarsiisaa.
- iv. Gaaffilee tokko tokko deebisuuf immoo sadarkaa filannoo keessanii ibsuun kan barbaachisu yoo ta'u haaluma saniif tartiiba filannoo keessaniin akka nuuf teechistan.

KUTAA 1:- GAAFFIILEE ODEEFFANNOO DHUUNFAA

Hojii fi Bakka Hojii.....Godina.....Aanaa.....

Abbaa alangaa aanaa Abbaa alangaa Godinaa Abbaa alangaa naannoo

KUTAA 2:- GAAFFIWWAN YAADA ITTIIN SASSAABAMU

1.Madaalliin raawwii hojii abbootii alangaa naannichaa kaayyoo kamiif gaggeeffamuu qaba jettu?

A.Raawwii hojii abbootii alangaa fooyyeessuu

B.Abootii alangaa hanqina dandeettii agarsiisan hojiirra gaggeessuu ykn adabbiwwan adda addaa murteessuuf

C.Raawwii mana hojichaa fooyyeessuuf

D.Hundaaf ta'uu danda'a

2.Raawwiin hojii abbootii alangaa naannichaa yeroo hangamii keessatti gaggeeffamuu qaba

A.Waggaatti al tokko

- B.Waggaa lamatti al tokko
- C.Yeroo kamyuu
- D.Dhaabbiin waggatti al tokko ta'e akka barbaachisummaa isaatti yeroo kamyuu
3. Raawwiin hojii abbootii alangaa eenyuun madaalamuu qaba?
- A.Itti gaafatamtoota dhiyootiin qofa
- B.Maamiltootaa, itti gaafatamtoota dhiyoo fi abbootii seeraatiin
- C.Itti gaafatamtoota dhiyoo fi miseensota garee(poolisii fi abbaa alangaa)
- D.Hojjattota deeggarsaa, itti gaafatamtoota dhiyoo, miseensota garee, maamiltootaa fi of madaaluufn
- E.Sababa filattaniif otoo ibsamee?
-
-

4.Dandeettiin adabsiisuu akka ulaagaa raawwii hojii abbaa alangaatti fudhatamuu
qaba jettu

Eeyyee

Lakkii

Deebiin keessan eeyyee ykn lakkii yoo ta'e sababni keessan maali?

5.Shallaggiin dandeetii adabsiisuu,sadarkaa aanaatti, ka'umsi isaa maal ta'uu qaba jettu?

- A.Himata abbaa alangaa madaalamuun bu'uurame
- B.Baayyina gocha yakkaa raawwatamee abbaa alangaa madaalamuun qoratme
- C.Baayyina namoota abbaan alangaa himata irratti bu'uure
- 6.Abootii alangaa sadarkaa godinaa fi naannoo irratti argamaniif ka'umsi shallaggii dandeetii adabsiisuu maal ta'uu qaba
- A.Qorannoo yakkaa gaggeeffame
- B.Himata bu'uurame
- C.Baayyina namoota gocha yakkaa raawwatani

7. Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf ulaagaaleen gurguddoo afur qorannoo gaggeeffameen akeekameera. Isaan keessaa isa kamiif ulfinni guddaa kennamuu qaba? Wal duraa dubaa isaan teechisaa.

1ffaa _____, **2ffaa** _____
3ffaa _____, **4ffaa** _____

- A.Gahumsa ogummaa
- B.Gahumsa hawaasummaa
- C.Gahumsa dhuunfaa
- D.Gahumsa gaggeessummaa

8.Raawwii hojii abbootii alangaa madaaluuf qaamni abbummaan hogganuuu qabu eenyu ta'uu qaba?

- A.Gumii abbootii alangaa
- B.Itti gaafatamaa dhiyoo
- C.Garee madaallii miseensotni isaa abbootii alangaa ta'an qofaan gurmaa'u
- D.Garee madaallii miseensotni isaa abbootii alangaa fi ogeessota biroo qabatee gurmaa'u

9.Raawwii hojii abbaa alangaa madaaluuf akka madda odeeffannootti gargaaruu kan qabu maali jettu? Deebii keessan akka wal duraa duuba filannoo keessaniitiin deebisaa?
1ffaa.....2ffaa.....3ffaa.....

4ffaa.....5ffaa.....6ffaa.....7ffaa.....

- A.Galmee qorannoo yakkaa
- B.Himata bu'uurame
- C.Ol'iyyannoo qophaa'ee
- D.Galmee dhaddachi itti gaggeeffame
- E.Hubannoo seeraa kenname
- F.Daawwii dhaddachaa
- G.Kan biraayoo jiraate _____

10.SMRH abbootii alangaa naannichaa haaraa diriiru keessatti dhimmi xiyyeefanna guddaa argachuu qabu jettanii yaaddan?

Miltoo 5-Gabatee cuunfaa odeeffannoo bar-gaaffiin sassaabame ibsu

Gaafiiwawn	Filannoowwan										bayyina namoota filanii
	A	%	B	%	C	%	D	%	E	F	
1	5	14	0		18	51	12	35			35
2	13	39	1	3	1	3	18	54			33
3	9	24	11	29	5	13	13	34			38
4	25	69	11	31							36
5	25	74	8	24	1	2					34
6	4	12	29	85	1	3					34
8	10	29	10	29	9	26	6	17			35
7	1^{ffaa}=29	91			1^{ffaa}=1		1^{ffaa}=2				32
	2^{ffaa}=2		2^{ffaa}=5		2^{ffaa}=19	54	2^{ffaa}=9				35
	3^{ffaa}=1		3^{ffaa}=9		3^{ffaa}=10		3^{ffaa}=14	41			34
			4^{ffaa}=15	52	4^{ffaa}=4		4^{ffaa}=10				29
9	1^{ffaa}=10		1^{ffaa}=16	43			1^{ffaa}=2		1^{ffaa}=6	1^{ffaa}=3	37
	2^{ffaa}=15	44	2^{ffaa}=14		2^{ffaa}=2		2^{ffaa}=3				34
	3^{ffaa}=2		3^{ffaa}=5		3^{ffaa}=10		3^{ffaa}=16	47	3^{ffaa}=1		34
	4^{ffaa}=2				4^{ffaa}=11	38	4^{ffaa}=10		4^{ffaa}=2	4^{ffaa}=4	29

Miiltoo -6-Gabatee Ogeessota Af-Gaaffii Fi Marii Garee Irratti Hirmaatanii Ibsu

Maqaa	Sadarkaa Hojji
1.Damoozee Maammee	Hogganaa Biiroo Haqaa Oromiyaa
2.Caalaa W/Mika'eel	A/A/K/T/H/M/H/K Biiroo Haqaa Oromiyaa
3.Taammiruu Taaddasaa	Abbaa Alangaa Naannoo
4.Tashoomaa Girmaa	„ „ „
5.Yehaalaashet Gabayyoo	„ „ „
6.Tolasaa Damee	„ „ „
7.Yaamii Gurmuu	„ „ „
8.Amaara Itichaa	„ „ „
9.Solomoon Kabbuu	Hogganaa Q/H/G/Kaaba Shawaa
10.Tasfaayee Assaggid	A/A/K/T/H/M/H/K/ Godina Kaaba Shawaa
11.Faxxanaa Tolaa	Abbaa Alangaa Godina Kaaba Shawaa
12.Tafarii Tufaa	„ „ „ „ „
13.Geetuu Wadaajoo	„ „ „ „ „
14.Ejjennaa Gizaaw	„ „ „ „ „
15.Darajjee Bokanaa	Itti Gaafatamaa Wa/Ha/A/Kuyyuu
16.Marid Ballaxaa	Abbaa Alangaa Aanaa
17.Masfiin Abbabaa	„ „ „
18.Warqinaa Dhaabaa	„ „ „
19.Asfaawu Marshaaloo	„ „ „
20.Darajjee Bokonaa	„ „ „
21.Andu'aleem Dajanee	Abbaa Alangaa Godina Arsii Lixaa
22.Amiin Adom	„ „ „ „ „
23.Qaasoo Guyyee	„ „ „ „ „
21.Abdoor Adaam	Abbaa Alangaa Aanaa
22.Tolosaa damee	„ „ „
23.Bariisoo Idriis	„ „ „
24.Shimallis Gammachuu	„ „ „
25.Mohammed Xilaayee	„ „ „
26.Mootii Gobanaa	„ „ „
27.Sharoo Baqqalaa	„ „ „
28.Taddasaa Dammanaa	„ „ „
30.Bassufiqaad Faantayee	„ „ „
31.Fiqaaduu Caalaa	„ „ „
32.Ukkaa Gammadaa	„ „ „
35.Jamaal Bashiir	itti gaafatamaa duriiQajeelcha Haqaa Godina Adda Adaamaa

Miiltoo -7- Waabiiwwan

A. Barreeffamoota Adda Addaa

- ✓ Sirna Madaallii Bu'aa Karoora Tarsiimoo'aa Biiroo Haqaa Oromiyaa:Bara 2003-2007:Adooleessa 2003, Adaamaa, Fuula 8
- ✓ Karoora Guddinaa Fi Tiraansfoormeshinii Wagga Shanii Mootummaa Naannoo Oromiyaa (2003-2007)Amajjii Bara 2003, Finfinnee Fuula,179
- ✓ Maaniwaalii Sirna Madaallii Fi Badhaasaa: Biiroo Sivil Sarvisii Fi Bulchiinsa Gaarii Mootummaa Naannoo Oromiyaa:Adoolessa 2003 Finfinnee
- ✓ Federal Democratic Republic Of Ethiopia,Comphrensive Justice Sytem Program:Baseline Study Report,Ministry Of Capacity Building, Justice System Program Office, Feb, 2005
- ✓ Dokimeentii Adeemsa Hojii Qorannoo Fi Murtii Galmeeyakkaa:Biiroo Haqaa Oromiyaa
- ✓ WaaJJira Qindeessaa Sagantaa Fooyya'iinsa Sirna Haqaa Naannoo Oromiyaa: Xiinxala Raawwii Sagantaa Fooyya'iinsa Sirna Haqaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa:2004 Finfinnee.
- ✓ M. Elaine Nugent Borakove and Lisa M. Budzilowicz: "Do Lower Convictions Rates Mean Prosecutors Offices are performing poorly?" American Prosecutors Research Institute,2007
- ✓ Research project with financial support from the Italian Ministry of Education "Recruitment, Professional Evaluation and Career of Judges and Prosecutors In Europe: Austria, France, Germany, Italy, Spain And Netherlands." University and Research (FISR programme).2005.
- ✓ Steve Dillingham And Others , "Prosecution In 21st Century: Goals, Objectives and Performance Measures." Feb.2004.
- ✓ M. Elaine Nugent Borakove and others: "Performance Measures For Prosecutors: Findings from The Application Of Performance Measures In Two Prosecutors Office." 2007
- ✓ Keith breytt and Peter Osborne: Criminal Prosecution Procedure And Practice, Northern Ireland .March 2000
- ✓ Stephanos Bibas, "Rewarding Prosecutors For Performance." Ohio State Journal Of Criminal Law. Volume 6
- ✓ Michael Zander "The English Prosecution System" A Paper Prepared For The Conference On The Prosecution System Rome, 29 And 30 September 2008
- ✓ Report: Third World Summit of Prosecutors General, Attorneys General And Chief Prosecutors: (Bucharest, Romania, 24-25 March 2009)
- ✓ Deborah F. Boice and Brian H. Kleiner: "Designing Effective Performance Appraisal System." Work Study Volume 46 · Number 6 · 1997 · pp. 197–201 MCB University Press · ISSN 0043-8022
- ✓ ICSA Compendium, Performance Management and Appraisal. A/35/30, para. 272].1980 Sec 9.70
- ✓ Jerry Jensen "Employee Evaluation: It Is A Dirty Job But Somebody Got To Do It." The Grantsmanship Center.1999
- ✓ American Prosecutors Research Institute, "How Many Cases Should Prosecutor Handle?" Alexandria, Virginia, 2002.
- ✓ UNDP : Programme on "Strengthening the Rule of Law in the Arab States – Project on the Modernization of Public Prosecution Offices" : Regional Conference Booklet on:

“Legal Organization of Public Prosecution” Hashemite Kingdom of Jordan, 13-14 November 2007

- ✓ Vera Institute of Justice: “Measuring Progress toward Safety and Justice: A Global Guide to the Design of Performance Indicators across the Justice Sector”, New York, USA, November 2003
- ✓ Frederick Engels, “The Part played by Labour in the Transition from Ape to Man” Progress Publishers, Moscow, 1(1934)
- ✓ Dsp Dev Kumar: “Performance Appraisal: The Importance Of Rater Training”, Journal Of The Kuala Lumpur Royal Malaysia Police College, No. 4, 2(2005)
- ✓ Government Performance and Results Act of 1993.
- ✓ Newstrom, J.W. & Davis, K, “Organisational behaviour: human behaviour at work” Ed.ke-9. New York: McGraw-Hill. 1993
- ✓ Jean Thomas, “Performance Appraisal Effectiveness Analysis” Submitted To The University Of Pune In Partial Fulfillment Of Masters In Business Administration,13 (2005-2006)
- ✓ Encyclopedia of Business and Finance:performance appraisal
- ✓ George T. Milkovich and others, “Pay for Performance: Evaluating Performance Appraisal and Merit Pay” Committee on Performance Appraisal for Merit Pay, National Research Council, 45-76(1991)
- ✓ Mostafa Jafari and others, “ A New Framework for Selection of the Best Performance Appraisal Method” European Journal of Social Sciences – Volume 7, Number 3, 92-98 (2009)
- ✓ Flanagan. J.C. “The Critical Incident Technique.” Psychological Bulletin. 327-358 (1934)
- ✓ Steers, R.M. & Black, J.S. “Organizational behavior” Ed. ke-5. New York: Harper Collins, 1994
- ✓ Coutts, L.M. & Schneider, F.W. “Police officer performance appraisal systems: how good are they?” Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 67-81(2004)
- ✓ John R.Christian, “Employee Performance Appraisals:Developing An Effective Employee Performance Appraisal” Beach Park, Illinois, 16(2007)
- ✓ Richard Lepsinger and Anntionette D.Lucia, “360 feedback and performance appraisal” 66 (september 1997)
- ✓ “The UN guidelines on the Role of Prosecutors” paper presented for Programme on “Strengthening the Rule of Law in the Arab States – Project on the Modernization of Public Prosecution Offices” in Regional Conference on “Legal Organization of Public Prosecution” 13-14 November 2007, Hashemite Kingdom of Jordan
- ✓ Guidelines on the Role of Prosecutors:Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990
- ✓ Standards Of Professional Responsibility And Statement Of The Essential Duties And Rights Of Prosecutors: Adopted By The International Association Of Prosecutors On The Twenty Third Day Of April 1999 ,International Association Of Prosecutors
- ✓ Keith Breytt and Peter Osborne, Criminal Prosecution Procedure And Practice : An International Prespective : Review of The Criminal Justice System In Northern Ireland, Research Report 10, 75-90 (March 2000)

- ✓ Steve Dillingham And Others, "Prosecution In 21st Century: Goals, Objectives and Performance Measures." American Prosecutors Research Institute Feb.2004
- ✓ M. Elaine Nugent and Borakove Lisa M. Budzilowicz, "Do lower conviction rates mean prosecutors' office are performing poorly? " a report of the prosecution performance measurement project, National District Attorneys Association, 6(march 2007)
- ✓ American Bar Association standards of Criminal Justice Relating to Prosecution.
- ✓ Michael Zander "The English Prosecution System" A Paper Prepared For The Conference On The Prosecution System Rome, 29 and 30, 6(September 2008)
- ✓ Report of the Royal Commission, 1993, Ch.2, para.67
- ✓ John L.Worrall, "Prosecution in America:A historical and comparative account" ,State University of Newyork Press,Albny,4(2008)
- ✓ The Code For Crown Prosecutors 7-15 (Feb.2010)
- ✓ Wolfgang Schomburg "Legal Foundation of the Concept and Role of Public Prosecution in Criminal Procedures" paper presented for Programme on "Strengthening the Rule of Law in the Arab States – Project on the Modernization of Public Prosecution Offices" in Regional Conference on "Legal Organization of Public Prosecution" 13-14 November 2007, Hashemite Kingdom of Jordan)
- ✓ Floyd Feeny, "German and American Prosecutions:An approach to statistical comparisons" , Burea of justice statistics, 5(1998)
- ✓ German Judiciary Act in the version of the promulgation of 19 April 1972 (Federal Law Gazette Part I p. 713), as last amended by Article 9 of the Act of 5 February 2009 (Federal Law Gazette Part I p. 160)
- ✓ Fausto de Santis and Others ,European Judicial Systems:Effeciency And Quality Of Justice ,European Commision For Effeciency and Justice ,2008
- ✓ Comparative Study on The Professional Evaluation Of Judges And Prosecutors: Increase the Efficiency of the System for the Professional Evaluation of Magistrates: Transition Facility 2007/19343.07.01, Twinning RO 2007/IB/JH – 25 TL,2010
- ✓ Blacks law dictionary,7th edition

B. Seeroottaa Fi Labsiwwan Adda Addaa

- ✓ Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa Yeroo Ce'umsaa labsii lakk 2/1984
- ✓ Heera mootummaa Naannoo Oromiyaa fooyya'aa labsii lakk.46/1994
- ✓ Sirna deemsa falmii yakkaa Itiyoophiyaa labsii lakk.185/1961
- ✓ Labsii Mana Hojii Abbaa Alangaa Hundeessuf Bahee Labsii Lakk.6/1986
- ✓ Labsii Hundeeffama Qaama Hojii Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Hundeessuuf Bahe Labsii Lakk.7/1988
- ✓ Labsii Gurmaa'ina Qaamota Raawaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyessuuf Ba'ee Labsii Lakk. 50/94
- ✓ Labsii Irra Deebiidhaan Qaama Hojii Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Dhaabuuf Bahe Labsii Lakk. 87/97
- ✓ Labsii Gurmaa'ina Qaama Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyyesuuf Bahe Labsii Lakk. 105/98
- ✓ Labsii Gurmaa'ina Qaama Raawwaachiiftuu Mootummaa Naannoo Oromiyaa Irra Deebiidhaan Fooyeesuuf Bahe Labsii Lakk.132/2000
- ✓ Labsii Qaama Raawwachiiftuu Irra Deebidhaan Fooyyeessuuf Bahe Lakk.160/2003

- ✓ Danbii Itiin Bulmaata Abbootii Alangaa Naannoo Oromiyaa Lakkoofsa 31/1995

c.Toora Interneetii Irraa

- ✓ http://www.worlded.org/docs/Publications/training/jia_human_resources_management_tr_aine_guide.pdf, guyyaa 15/11/2011 kan ilaalame gaafa guyyaa 1/11/2011
- ✓ www.http: N:\HR Assistance Program\Workshop Outlines\Performance Appraisal.doc
- ✓ www.Opm.Gov/Perform/Wppdf/360asess.Pdf, guyyaa 1/11/2011
- ✓ www.visionrealization.com
- ✓ www.Opm.Gov/Perform/Wppdf/360asess.Pdf
- ✓ http://johnkeane.net/wpcontent/uploads/2011/01/2010_jk_21stcenturydemocracy.pdf.
- ✓ <http://www.cps.gov.uk/publications/humanresources/ccf0403.html>
- ✓ http://www.cps.gov.uk/publications/humanresources/pmm/section2/chapter_10.html,
- ✓ www.csm1909.ro/csm/linkuri/06_01_2011_38069_ro.doc

D.Muriwwan manneen Murtii Ameerikaa

- ✓ Berger v US 294 US 78, 88 (1935)
- ✓ R v King (1986) 67 ALR 379